

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**SOSYOEKONOMİK GELİŞMİŞLİK ÜZERİNDEN TÜRKİYE İLLERİNİN
ULUSLARARASI HAREKETLİLİK ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Melek GÖKMEYDAN

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Bölge Planlama Programı

ARALIK 2019

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**SOSYOEKONOMİK GELİŞMİŞLİK ÜZERİNDEN TÜRKİYE İLLERİNİN
ULUSLARARASI HAREKETLİLİK ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Melek GÖKMEYDAN
(502171805)**

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Bölge Planlama Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ebru KERİMOĞLU

ARALIK 2019

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün **502171805** numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi **Melek GÖKMEYDAN**, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “**Sosyoekonomik Gelişmişlik Üzerinden Türkiye İllerinin Uluslararası Hareketlilik Analizi**” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Doç. Dr. Ebru KERİMOĞLU**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Doç. Dr. Elif ALKAY**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Burhan Can KARAHASAN
Piri Reis Üniversitesi

Teslim Tarihi : 15 Kasım 2019
Savunma Tarihi : 12 Aralık 2019

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tez sürecimde fikirleri ile ufkumu açan, özellikle tez konusunun belirlenmesinde beni hiçbir şekilde kısıtlamayan danışmanım sayın Doç. Dr. Ebru KERİMOĞLU'na teşekkür ederim. Bu sürecin her aşamasında, umutsuzluğa düştüğüm her anda beni motive etmeye çalışan ve her derdimi sabırla dinleyen sevgili arkadaşım ve meslektaşım Zeynep ERDOĞAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bursa Teknik Üniversitesi çalışma arkadaşlarıma ve hocalarıma hoşgörülerini içinde ayrıca teşekkür ederim. Benden maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili aileme de teşekkürü bir borç bilirim.

Aralık 2019

Melek GÖKMEYDAN
Şehir ve Bölge Plancısı

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xiii
ÖZET	xv
SUMMARY	xvii
1. GİRİŞ	1
2. ULUSLARARASI HAREKETLİLİK KAPSAMI VE DEĞİŞKENLERİ, SOSYOEKONOMİK GELİŞMİŞLİK İLİŞKİSİ.....	5
2.1 Uluslararası Sermaye Hareketliliği ve Etkileri.....	5
2.1.1 Yabancı sermaye tartışmaları ve yatırım teorileri.....	7
2.2 Uluslararası Nüfus Hareketliliği ve Etkileri.....	9
2.2.1 Göç kavramı ve çeşitleri	9
2.2.2 Uluslararası göçün nedenleri.....	10
2.2.3 Uluslararası göç teorileri	11
2.3 Uluslararası Hareketlilik ve Sosyoekonomik Gelişmişlik İlişkisi.....	16
2.3.1 Uluslararası sermaye hareketliliği ve sosyoekonomik gelişmişlik ilişkisi	17
2.3.2 Uluslararası nüfus hareketliliği ve sosyoekonomik gelişmişlik ilişkisi....	20
3. TÜRKİYE'DE SOSYOEKONOMİK GELİŞMİŞLİK VE ULUSLARARASI HAREKETLİLİK.....	25
3.1 Türkiye'de Sosyoekonomik Gelişmişlik Çalışmaları.....	25
3.2 Türkiye'de Uluslararası Sermaye Hareketliliği.....	27
3.2.1 Tarihsel süreç içerisinde Türkiye'de uluslararası sermaye hareketliliği...	27
3.2.2 Yabancılarla düzenlenen yatırım teşvik belgeleri	31
3.3 Türkiye'ye Yönelik Uluslararası Nüfus Hareketliliği.....	32
3.3.1 Türkiye'ye yönelik dış göç hareketliliği	32
3.3.2 Türkiye'ye yönelik yabancı öğrenci hareketliliği	33
3.3.3 Türkiye'ye yönelik uluslararası işgücü hareketliliği.....	35
3.4 Türkiye'de Uluslararası Hareketliliğin Gelişmişlik ile İlişkili Değerlendirmesi	36
3.4.1 Türkiye'de uluslararası sermaye hareketliliğin gelişmişlik ile ilişkili değerlendirmesi	36
3.4.2 Türkiye'de uluslararası nüfus hareketliliğin gelişmişlik ile ilişkili değerlendirmesi	39
4. TÜRKİYE İLLERİNDE SOSYOEKONOMİK GELİŞMİŞLİK VE ULUSLARARASI HAREKETLİLİK ANALİZİ	43
4.1 Çalışmanın Amacı ve Araştırma Soruları	43
4.2 Çalışmanın Yöntemi.....	44
4.3 Bulgular	49
4.3.1 Türkiye'de illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi	49

4.3.2 Türkiye’de uluslararası hareketlilik ve sosyoekonomik gelişmişlik ilişkisi	52
4.3.2.1. İller düzeyinde uluslararası hareketlilik ve sosyoekonomik gelişmişlik ilişkisi.....	57
4.4 Değerlendirme	64
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	69
KAYNAKLAR.....	77
EKLER	81
ÖZGEÇMİŞ.....	85

KISALTMALAR

AIC	: Akaike Information Criteria
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
GSYİH	: Gayri Safı Yurtiçi Milli Hasıla
GIS	: Geographic Information Systems
OECD	: The Organisation for Economic Co-operation and Development
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
SEGE	: Sosyoekonomik Gelişmişlik Endeksi

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 : Uluslararası göçün belirleyicileri.	10
Çizelge 3.1 : Türkiye’de yabancı uyruklu nüfus	32
Çizelge 3.2 : Türkiye’de uluslararası sermaye hareketliliği ve gelişmişlik ilişkisi ile ilgili ampirik çalışmalar.	37
Çizelge 3.3 : Türkiye’de uluslararası nüfus hareketliliği ve gelişmişlik ilişkisi ile ilgili ampirik çalışmalar.	40
Çizelge 4.1 : Çalışmada kullanılan sosyoekonomik değişkenleri.	45
Çizelge 4.2 : Uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği değişkenleri.....	47
Çizelge 4.3 : Uygunluk istatistikleri (KMO ve Bartlett Testi).	49
Çizelge 4.4 : Temel bileşenlerin varyansları açıklama oranı.....	50
Çizelge 4.5 : Uluslararası hareketlilik değişkenleri ve betimleyici istatistik.....	52
Çizelge 4.6 : Uluslararası sermaye hareketliliği ve sege korelasyon matrisi.	54
Çizelge 4.7 : Uluslararası nüfus hareketliliği ve sege korelasyon matrisi.....	54
Çizelge 4.8 : OLS teşhisleri.	55
Çizelge 4.9 : Uluslararası sermaye hareketliliği ols analiz bulguları.	56
Çizelge 4.10 : Uluslararası nüfus hareketliliği ols analiz bulguları.....	56
Çizelge 4.11 : OLS ve GWR analiz bulguları.....	57

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1 : Tez akış şeması.....	4
Şekil 3.1 : Uluslararası doğrudan yatırım girişi bileşenleri	29
Şekil 3.2 : Yabancı sermayeli şirket sayısı.	30
Şekil 3.3 : Yabancılar yapılan konut satışı	30
Şekil 3.4 : Yabancılar düzenlenen yatırım teşvik belgeleri	31
Şekil 3.5 : Yabancılar verilen ikamet izni.....	33
Şekil 3.6 : Türkiye’de yıllara göre yabancı öğrenci sayısı	34
Şekil 3.7 : Yabancı öğrenci sayısı.....	35
Şekil 3.8 : Yıllara göre çalışma izni verilen yabancılar.....	35
Şekil 3.9 : İllere göre çalışma izni verilen yabancılar	36
Şekil 4.1 : Çalışmanın hipotezi ve analiz yöntemleri.	44
Şekil 4.2 : İllerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi.....	51
Şekil 4.3 : Uluslararası sermaye hareketliliği lokal R^2 değerleri.....	58
Şekil 4.4 : Yabancı şirket katsayılarının mekansal dağılımı.....	59
Şekil 4.5 : Yabancılar yapılan konut satışı katsayısı.....	60
Şekil 4.6 : Yabancılar düzenlenen yatırım teşvik belgesi katsayısı.....	61
Şekil 4.7 : Uluslararası nüfus hareketliliğinin Lokal R^2 değerleri.....	62
Şekil 4.8 : Yabancılar verilen ikamet izni katsayılarının mekansal dağılımı.	63
Şekil 4.9 : Yabancılar verilen çalışma izni katsayılarının mekansal dağılımı.....	63
Şekil 4.10 : Yabancı öğrenci katsayılarının mekansal dağılımı.	64

SOSYOEKONOMİK GELİŞMİŞLİK ÜZERİNDEN TÜRKİYE İLLERİNİN ULUSLARARASI HAREKETLİLİK ANALİZİ

ÖZET

1980’li yıllarda bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile birlikte uluslararası sermaye, nüfus ve ticaret hareketliliği hız kazanmıştır. Bu kapsamda uluslararası hareketlilik geliştirmekte olan ülkeler için önem kazanmaya başlamıştır. Geliştirmekte olan ülkelere uluslararası sermayenin ülkede yatırım yapmasını ve nitelikli işgücünü çekerek beşeri sermayeyi arttırmasını sağlamak bir politika aracı haline gelmiştir. Bir diğer yandan savaş ve doğal afet gibi olaylardan dolayı ülkesini terk etmek zorunda kalan insanların geliştirmekte olan ülkelere doğru göç akışının gerçekleşmesi bu ülkelere göç üzerine politika üretilmesini kaçınılmaz hale gelmiştir. Uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliğinde ekonomik kalkınma açısından risk ve fırsatlar içiçe geçmiş durumdadır. Sermaye yatırımları ülke ve bölgelerin kalkınması için bir fırsatken zorunlu olarak göç eden kitleler ekonomik kalkınma için bir tehdit oluşturmaktadır.

Türkiye uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği açısından önemli bir konumdadır. Türkiye’nin bulunduğu coğrafi konumun sunduğu fırsatlar; genç nüfus oranının yüksek olması uluslararası sermaye yatırımı için bir potansiyel oluştururken; son dönemlerde Ortadoğu ülkelerinde meydana gelen savaşlar sonucunda insanların kitlesel olarak ülkelerini terk etmesi ve bu süreçte Türkiye’nin hem transit hem de hedef ülke olmasından dolayı Türkiye’de illerin ve bölgelerin kalkınmasında bir risk oluşturmaktadır.

Bu çalışma Türkiye’de uluslararası nüfus ve sermaye hareketliliğinin iller düzeyinde sosyoekonomik gelişmişlik üzerindeki etkisinin nasıl farklılaştığını ortaya koymaktadır. Bu kapsamda öncelikle uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği çeşitlerinin tanımı uluslararası kaynaklara dayanarak yapılmış ve uluslararası hareketliliğin nedenlerini açıklayan teorilere yer verilmiştir. Ampirik çalışmalar doğrultusunda uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliğinin ev sahibi ülke üzerindeki etkileri incelenmiş ve sosyoekonomik gelişmişlik ile olan ilişkisini ortaya koyan çalışmalar ortaya konulmuştur. Daha sonra Türkiye’de illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyini araştıran çalışmalara yer verilmiş ve uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliğinin yıllar içindeki gelişimi açıklanmıştır. Türkiye’de il, bölge ve ülke düzeyinde uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği ile sosyoekonomik gelişmişlik ilişkisini ekonomik kalkınma ve ekonomik büyüme açısından ortaya koyan ampirik çalışmalara yer verilmiştir.

Uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliğinin teorik çerçevesi ve ulusal ve uluslararası yapılmış olan ampirik çalışmalar ele alındıktan sonra Türkiye illerinin sosyoekonomik gelişmişlik ve uluslararası hareketlilik analizi bölümüne geçilmiştir. Çalışmanın amacı, Türkiye illerinde uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği kapsamında belirlenen değişkenlerin sosyoekonomik gelişmişliğe olan etkisini ortaya koymaktır. Bu bağlamda, “Uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği sosyoekonomik

gelişmişlik düzeyini etkiler” hipotezine bağlı olarak Uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerini farklı şekilde etkilemekte midir? Ve Uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliğini belirleyen değişkenlerin etki düzeyleri farklılaşmakta mıdır? Sorularına yanıt aranmıştır. Çalışma kapsamında kullanılan temel bileşenler analizi ve coğrafi ağırlıklı regresyon analizlerin tanımı yapılmış ve kullanım alanları ile ilgili kısaca bilgi verilmiştir.

Sosyoekonomik gelişmişlik analiz bulgularına göre iller 6 kademede sınıflandırılmıştır. 1. kademedeki iller en gelişmiş illerden oluşurken 6. Kademedeki iller ise en az gelişmiş illerden oluşmaktadır. 1, 2 ve 3.kademe gelişmiş illerin Marmara, Ege, Akdeniz ve Batı Anadolu bölgelerinde kümелendiği görülürken; 4, 5 ve 6.kademe gelişmiş illerin ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Doğu Karadeniz ve Orta Anadolu bölgelerinde kümelenmiş olduğu görülmektedir. 1.kademe gelişmiş iller sırası ile İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Bursa, Kocaeli, Muğla ve Eskişehir olmak üzere 8 il bulunmaktadır. 6. Kademe gelişmiş iller grubunda toplamda 17 il bulunmakta ve tamamına yakını Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer almaktadır. En düşük gelişmişlik düzeyine sahip iller ise Siirt, Şırnak, Hakkari, Muş ve Ağrı’dır.

Türkiye’de illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi hesaplandıktan sonra uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği ile olan ilişkisi coğrafi ağırlıklı regresyon analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu analiz yöntemi ile uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği kapsamında belirlenen her bir değişkeninin iller düzeyinde sosyoekonomik gelişmişliğe olan etkisini ortaya koymasını sağlamıştır. Uluslararası sermaye hareketliliği kapsamında kullanılan yabancılara düzenlenen teşvik belgesi sayısı ve yabancılara yapılan konut satışı değişkenlerinin Türkiye genelinde illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyine olumlu anlamda etkisi bulunurken; yabancı şirket sayısının Marmara Bölgesi dışında kalan illerin tamamını olumsuz bir etkisinin olduğuna ulaşılmıştır. Bir diğer yandan uluslararası nüfus hareketliliği kapsamında da üç değişken belirlenerek illerin gelişmişliğine olan etkisi incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre Türkiye’de ikamet eden yabancı sayısı, yabancı çalışan sayısı ve yabancı öğrenci sayısı illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyine olumlu etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak bir ilin göç ve sermaye üzerinde meydana gelen değişimler illerin sosyoekonomik gelişmişliğini hem olumlu ve hem de olumsuz etkilemektedir. Yabancılara yapılan konut satışı, yabancılara düzenlenen yatırım teşvik belgesi, ikamet izni verilen yabancı sayısı, yabancı çalışan sayısı ve yabancı öğrenci sayılarının illerin gelişmişliğine olumlu yönde etkilemektedir. Bu etkinin az gelişmiş illerin çoğunlukla yer aldığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde daha yüksek olduğu görülmektedir. Yabancı sermayeli şirket sayısının Marmara ve Batı Karadeniz Bölgelerindeki illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi ile pozitif yönlü bir ilişkisi bulunurken diğer bölgelerdeki illerin gelişmişliği ile negatif bir ilişkisi olduğuna ulaşılmıştır.

INTERNATIONAL MOBILITY ANALYSIS OF TURKISH PROVINCES IN TERMS OF SOCIOECONOMIC DEVELOPMENT

SUMMARY

With the developments in information and communication technologies in the 1980s, international capital, population and trade mobility has been accelerated. In this context, international mobility has started to gain importance for developing countries. In developing countries, it has become an important policy tool to ensure that international capital invests in the country and increases the human capital by attracting qualified labor. On the other hand, war and natural disasters has forced people to leave their country. The migration flow of forced people has started to towards developed and developing countries. These leads inevitable for these countries to implement polices on migration.

In terms of risks and opportunities for economic development in international capital and population mobility are intertwined. Capital investment is an opportunity for the development of countries and regions, but forced migration is threat for economic development of regions and countries.

Turkey has an important position in terms of international mobility of capital and population. Turkey offers opportunities to the international capital in terms of geographical locatin and high rate of young population. On the other hand in recent years, many people forced to leave their country because of the war in Middle East countries. During these period, Turkey has become both destination and transit country. These are risk for the economic development of the provinces and region of Turkey.

The aim of this study is to reveal the relationship between international mobility and socioeconomic development in Turkey provinces. In this context, firstly the components of international mobility have been determined as population and capital and the theoretical framework of the study has been established according to these components. The theories developed on capital and population mobility are discussed and empirical studies revealing the relationship between international mobility and socioeconomic development are included. Later given to studies on the socio-economic development in Turkey. The development of international capital and population mobility examined over the years in the provinces of Turkey. The development of international capital and population mobility examined over the years in the provinces of Turkey. The emprical studies were discussed the relationship between international mobility and socioeconomic development and economic growth in Turkey.

After examining theoretical framework of the international capital and population mobility and discussing national and international emprical studies; the relationship between international mobility and socioeconomic development has been analysed. In

this study, the hypothesis “International population and capital mobility affects socioeconomic development level” was created. Based on this hypothesis, Does international capital and population mobility affect socioeconomic development levels of provinces differently? And how differs the effects of variables determined within the scope of international capital and population mobility to socioeconomic development at the provincial level? was searched. In this section, principal components analysis and geographic weighted regression analysis briefly are defined.

According to the socioeconomic analysis findings, the provinces were classified in 6 levels. It is observed that 1st, 2nd and 3rd development level of provinces are clustered in Marmara, Aegean, Mediterranean and Western Anatolia regions; on the other hand 4th, 5th and 6th development level of provinces are clustered in Eastern and Southeastern Anatolia, Eastern Black Sea and Central Anatolia regions. The first level shows the most developed provinces while the sixth level shows the least developed provinces. As a result of the principal component analysis, there are 8 provinces which are Istanbul, Ankara, Izmir, Antalya, Bursa, Kocaeli, Mugla and Eskisehir in the first level of development. There are 17 provinces in the sixth-level development group of provinces and almost all of them are located in Eastern and Southeastern Anatolia. The lowest level of development are Siirt, Şırnak, Hakkari, Muş and Ağrı provinces in Turkey.

After finding socioeconomic development level of cities in Turkey it was analyzed by the relationship between the international capital and population mobility with geographical weighted regression analysis. With this analysis method, it provides the effect of each variable determined within the scope of international capital and population mobility on socioeconomic development at provincial level. The relationship between within the scope of international capital mobility of three variables and socioeconomic development was analyzed. According to the findings of the analysis, while the number of investment incentive certificate issued to foreigners, housing sales to foreigners contributed positively to the socioeconomic development level; it is found that the number of foreign companies has a negative impact on the development of all provinces except Marmara Region. Housing sale to foreigners and investment incentive certificates issued to foreigners have the highest impact on Eastern and Southeastern Anatolia regions where the 5th and 6th development level of provinces are clustered. While housing sale to foreigners sold intensively in the first level developed cities such as İstanbul, Antalya, Muğla, İzmir and Ankara as well as in the second level developed cities such as Yalova, Aydın and Trabzon, it is concluded that the analysis findings affect the development level of these provinces is very low. In order to accelerate economic development, in addition to the general incentives in Eastern and Southeastern Anatolia, additional incentives have been made advantageous in certain activities. According to analysis findings, the increase in the number of regions benefiting from these incentives has a positive effect on the development of the provinces. However comparing the number of benefiting from incentives in west and east of Turkey, there are huge differences. Despite the additional incentive in East and Southeast of Anatolia regions, benefiting from incentives is too low. On the other hand incentives are concentrated in İstanbul, Bursa, Kocaeli, Manisa and İzmir provinces. One of the most important variables determining international capital mobility is the number of foreign companies in the provinces. In this study, it was expected that the relationship of this variable with the development level of the provinces was positive. However according to the analysis findings the number of foreign companies in Marmara regions of provinces, affects the development level of

provinces positively while the number of foreign companies affects negatively other provinces of Turkey.

On the other hand, three variables were identified within the scope of international population mobility and their impact on the development of provinces was examined. According to the findings the number of foreigners residing in Turkey, the number of foreign workers and foreign students that the number of positive impact on the level of socioeconomic development of the province. The effect of the number of foreigners residing in Turkey provinces differs from each other. The impact of this variable in Southeastern Anatolia region and Hatay province have the highest rate but in the west of Turkey the impact rate is too low. There is also low relationship between number of foreign workers and socioeconomic development level in the 5th and 6th development level of Turkey where clustered in Eastern and Southeastern Anatolia regions. The provinces with the highest impact of number of foreign workers on SEGE are located in the Marmara and Western Black Sea regions. After the flow of migration from Syria the number of foreign workers in the provinces of South and Southeast Anatolia region of Turkey has increased significantly (Labor and Social Affairs, 2018). However the effect of foreign workers are too low on socioeconomic development level. The number of foreign students effect positively to socioeconomic development but compared to other two variables this affect is lower. It was observed that The number of foreign students have a higher impact on socioeconomic development in Eastern of the Turkey. The lowest affect of students have seen in Central Anatolia region and Kastamonu, Sinop, Samsun and Mersin provinces.

As a result, the international capital and population migration affect the socioeconomic development level of provinces both positively and negatively. The sale of housing to foreigners, investment incentive certificate issued to foreigners, the number of foreigners granted residence permits, the number of foreign employees and the number of foreign students positively affect the development of the provinces. It is seen that this effect is higher in the Eastern and Southeastern Anatolia regions where the less developed provinces are located. While the number of companies with foreign capital has a positive relationship with the socioeconomic development level of the provinces in the Marmara and Western Black Sea Regions, it has been found that there is a negative relationship with the other regions of Turkey.

1. GİRİŞ

Küreselleşme süreci ile birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler üretim biçiminin değişmesine neden olmuş ve bu durum sermaye, nüfus ve mal hareketliliğinin önemli derecede ilerlemesine olanak sağlamıştır. Fordist üretim biçiminde aynı mekan üzerinde üretim aşamalarının tamamı yapılırken postfordizm de ise üretim süreci aşamalarının farklı mekanlarda yapılmasına olanak sağlamıştır. Teknolojinin gelişmesi üretimin daha küçük parçalara bölünmesini sağlamış ve daha kolay ihale edilebilir hale getirmiştir. Bir başka deyişle üretim süreci esnekleşmiştir. Gelişmiş ülkelerdeki sermaye, üretimin daha ucuz olabileceği ve işgücünün bol olduğu ülkelere doğru yatırım yapmaya başlamıştır. Yabancı sermayenin yer değiştirmesinin yanında nüfus da hızlı bir şekilde hareket etme sürecine girmiştir. Daha iyi yaşam koşulları, işgücü imkanı, eğitim ve sağlık olanaklarına erişim gibi nedenlerden dolayı insanlar gönüllü olarak göç etmeye başlamışlardır. Bununla birlikte savaşların ve doğal afet olaylarının artması insanları zorunlu olarak hareket etmesine neden olmuştur. Bu iki süreçte de haberleşme, iletişim ve ulaşım imkanlarının gelişmiş olması sermaye ve nüfus hareketliliğini arttıran bir neden olmuştur.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği ev sahibi ülkelerin ekonomik büyümesine ve kalkınmasına katkı sunmaktadır (Bloomstrom ve diğ., 2000; Coopers, 2002; Mullen ve diğ., 2005). Ülkede güven ve huzur ortamının sağlanmış olması, politik istikrar, yargının bağımsızlığı, demokratik yönetim anlayışı, farklı etnik ve dini gruplara mensup insanlar ile bir arada yaşayabilme yetisi uluslararası hareketliliğin yer seçim kararı sürecinde önemli rol oynamaktadır (Beaverstock ve Boardwell, 2000; Williams ve diğ., 2005).

Gelişmekte olan ülkeler ekonomik kalkınmayı sağlayabilmek için uluslararası sermayenin yatırım yapmasının yollarını aramıştır. Uluslararası sermaye yatırımları, yatırım yapılan ülkenin sadece ekonomik kalkınmasına değil aynı zamanda istihdam yapısına, teknolojik gelişimine ve ihracatına yönelik üretim yapmasına katkı sağlamaktadır. OECD, gelişmekte olan ülkelere yapılan uluslararası yatırımları “kalkınma motoru” olarak belirlemiş ve yatırımları çeken koşulları desteklemiştir

(OECD, 2005). 1980 yılında Türkiye ekonomisi istikrar kararları çerçevesinde piyasa ekonomisine geçiş yapmıştır. Bu tarihten itibaren Türkiye az da olsa uluslararası sermaye yatırımlarını çekmeyi başarmıştır. 2003 yılında uluslararası sermaye yatırımları ile ilgili yasal düzenlemeler yapılmış ve sermaye hareketliliğinde yüksek oranlarda artış görülmüştür (Bozkurt ve Dursun, 2006). Dünya genelinde yaşanan ekonomik krizlerden dolayı Türkiye’de uluslararası sermaye yatırımlarında zaman zaman azalmalar meydana gelse de 2018 yılında uluslararası sermaye yatırımı 15 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır (TCMB, 2018).

Uluslararası hareketliliğin bir diğer değişmez olgularından biri de nüfus hareketliliğidir. Son dönemlerde yaşanan savaşlar afetler gibi toplumsal ve ekonomik sebeplerden dolayı insanların göç etme eğilimi artmıştır. Güvensiz ve tehlikeli ortam, işsizlik, etnik ayrımcılık ve dini baskılar bireylerin yaşadıkları ülke veya bölgeyi zorunlu olarak terk etmesine neden olmaktadır. Bir diğer taraftan ise Piore (1979) ve Massey ve diğ. (1993)’ e göre daha iyi iş olanağı, yüksek ücret ve yaşam standardı, daha kaliteli ve çeşitli eğitim imkanlarının varlığı gibi nedenlerde bireylerin gönüllü olarak göç etmeye iten etmenler arasında yer aldığını belirtmektedir. Göçün ülke ekonomilerine sağladığı avantajlar kadar dezavantajları da olmaktadır. Göç eden bireylerin daha düşük ücretler ile çalışması ev sahibi ülkedeki iş verenlerin maliyetini azaltarak firmaların rekabet gücünü arttırırken, diğer yandan yerel ekonomide işsizlik oranının artmasına ve gelir dağılımında adaletsizliğe yol açabilmektedir (Bahçekapılı ve Çetin, 2015; Tümen ve Balkan, 2015)

Uluslararası nüfus hareketliliği bağlamında Türkiye hem tarihsel olarak hem de günümüzde transit geçiş ülkesi olmasının yanında önemli bir hedef ülke konumundadır. Türkiye’ye 1990’lara kadar Türk kökenli komşu ülkelerde yaşayan insanlar göç ederken, 1990’lı yıllardan sonraki süreçte Ortadoğu, Afrika ve Asya kökenli insanlar göç etmiştir. Son yıllarda Ortadoğu ülkelerinde meydana gelen iç savaş sonucunda insanlar ülkelerini terk etmek zorunda kalmış, 2011 yılında Suriye’de başlayan savaş ile birlikte günümüze kadar 3.6 milyon Suriyeli Türkiye’ye göç etmiştir (GİGM, 2019). Bu sayı cumhuriyet tarihi boyunca yapılan toplam göçün iki katı kadardır. Türkiye’nin sınır illeri ve metropoliten kentleri başta olmak üzere bütün illerinde Suriyeliler yaşamaktadır. 2016 yılında kayıt dışı çalışan Suriyelileri kayıt altına almayı amaçlayan “Uluslararası İşgücü Kanunu” yürürlüğe girmiştir (Erdoğan,

2017). Bu yasayla birlikte yabancı çalışan sayısında yüksek oranda artışlar yaşanmıştır.

Türkiye’de uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliğinin ekonomik etkilerini araştıran çalışmalarda uluslararası hareketliliğin bir ülkenin ekonomik büyümesine veya kalkınmasına olan etkisini dönemsel olarak incelemişlerdir (İçduygu, ve diğ.,2001; Frimpong ve diğ., 2006; Eryiğit; 2007; Öz ve diğ.2015). Genellikle bu çalışmalarda sermaye ve nüfus hareketliliğinin ev sahibi ülkenin makroekonomik göstergeler üzerindeki etkileri analiz edilirken; ev sahibi ülkenin bölge veya illerine göre bu hareketliliğin etkisinin nasıl farklılaştığını ve sosyoekonomik gelişmişlik ile ilişkisini ortaya koyan çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Bu kapsamda çalışma uluslararası hareketliliğin sosyoekonomik gelişmişliğe olan etkisini mekansal analiz yöntemi ile iller düzeyinde ölçerek literatürdeki bu eksikliği doldurmayı hedeflemektedir.

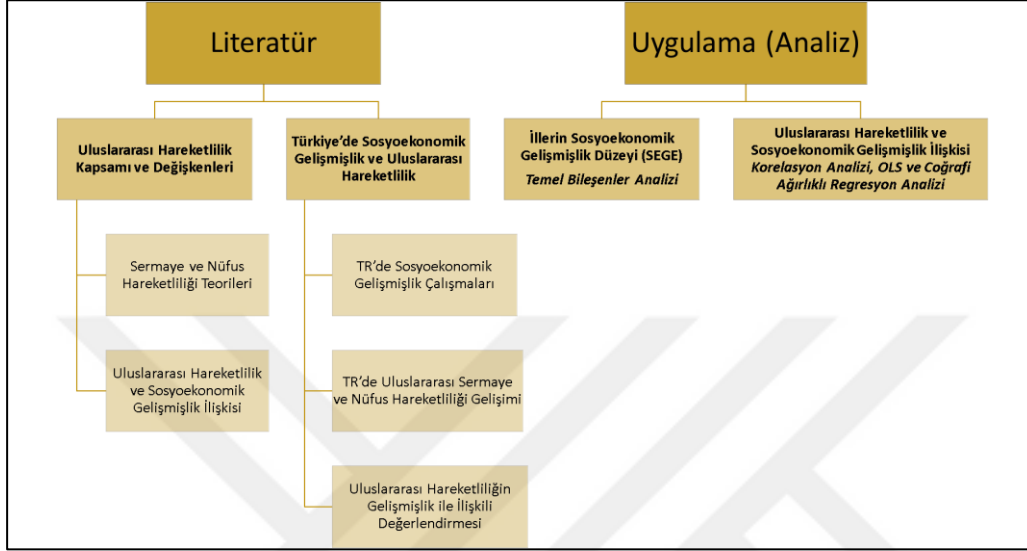
Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmanın amacı, Türkiye illerinde uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği kapsamında belirlenen değişkenlerin sosyoekonomik gelişmişliğe olan etkisini ortaya koymaktır. Bu bağlamda, “Uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği sosyoekonomik gelişmişlik düzeyini etkiler” hipotezine bağlı olarak Uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerini farklı şekilde etkilemekte midir? Ve Uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliğini belirleyen değişkenlerin etki düzeyleri farklılaşmakta mıdır? Sorularına yanıt aranmıştır. Bu kapsamda Türkiye illerinde uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği kapsamında belirlenen değişkenlerin sosyoekonomik gelişmişliğe olan etkisi coğrafi ağırlıklı regresyon analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

Çalışmanın Kapsamı

Çalışma temelde literatür ve analiz olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama, çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerini kapsamakta olup uluslararası ve ulusal literatürde yapılmış olan çalışmalara değinilmiştir (Şekil 1.1). Çalışmanın ikinci bölümünde, dünyada uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği ile ilgili hazırlanan teorik çalışmalar belirlenmiş ve bu hareketliliğin ülkenin ve bölgelerin ekonomik büyümesi ve kalkınması ile ilişkisini ortaya koyan ampirik çalışmalar incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye’de illerin sosyoekonomik gelişmişlik

farklarını ortaya koyan çalışmalar hakkında bilgi verildikten sonra Türkiye’de uluslararası sermaye ve göç hareketliliğinin yıllar içinde değişimi ve mevcut durumu ortaya konulmuştur. Türkiye’de yapılmış olan ülke, bölge ve il düzeyinde uluslararası sermaye, ekonomik büyüme ve kalkınma ilişkisini açıklayan ampirik çalışmalara yer verilmiştir.

Şekil 1.1 : Tez akış şeması.

Analiz aşaması çalışmanın dördüncü bölümünü kapsamakta olup farklı analiz yöntemleri uygunlamıştır. Dördüncü bölümde, Türkiye’de güncel bir sosyo-ekonomik gelişmişlik çalışması bulunmadığından dolayı temel bileşenler analiz yöntemi ile illerin gelişmişlik düzeyi hesaplanmıştır. İllerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyleri elde edildikten sonra uluslararası sermaye ve nüfus hareketlilik değişkenleri ile olan ilişkisi korelasyon ve regresyon analizi yapılarak ortaya koyulmuştur. Uluslararası hareketlilik değişkenlerinin sosyoekonomik gelişmişliğe olan etkisinin iller düzeyinde nasıl farklılaştığını ve hangi değişkenlerin hangi illerde daha etkili olduğunu ortaya koymak amacıyla coğrafi ağırlıklı regresyon analizi yapılmıştır. Bu bölümün sonunda ise elde edilen bulgulara yönelik genel bir değerlendirme yapılmıştır. Sonuç ve değerlendirme çalışmanın beşinci bölümünü oluşturmaktadır.

2. ULUSLARARASI HAREKETLİLİK KAPSAMI VE DEĞİŞKENLERİ, SOSYO EKONOMİK GELİŞMİŞLİK İLİŞKİSİ

Sirkeci ve Cohen (2013), insan göçünün dinamik ve süreğen bir niteliğe sahip olduğunu ve bunun “hareket” kavramı ile daha iyi örtüştüğünü savunmaktadır. Bu bağlamda uluslararası hareketlilik ele alındığında sadece nüfus hareketliliği olarak görülebilir. Bir diğer yandan küreselleşme süreci ile birlikte sermayenin kendi ülkesi dışındaki ülkelere doğru yatırımı hız kazanmış ve firmaların veya şirketlerin başka ülkelerde yatırım yapması uluslararası sermaye hareketliliği olarak ifade edilmeye başlamıştır. Çalışmada bu tanımlamalar dikkate alınarak uluslararası nüfus ve sermaye hareketliliğinin sosyoekonomik gelişmişlik ile olan ilişkisi ortaya konulmuştur.

Bu bölümde uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği çeşitlerinin tanımı uluslararası kaynaklara dayanarak yapılmıştır ve ampirik çalışmalar doğrultusunda ev sahibi ülke üzerindeki etkileri incelenmiştir. Uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliğinin nedenlerini açıklayan teoriler açıklandıktan sonra uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliğinin sosyoekonomik gelişmişlik ile olan ilişkisini inceleyen ampirik çalışmalara örnekler verilmiştir.

2.1 Uluslararası Sermaye Hareketliliği ve Etkileri

Uluslararası yabancı sermaye yatırımları bir ülkeye geliş biçimine göre iki farklı şekilde olmaktadır. Bunlardan ilki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. Yatırımcının yerleştiği olduğu ülke ekonomisi dışındaki bir ülkede bir firmayı satın alması veya firma ile ortaklık kurması ile gerçekleşen uzun vadeli bir yatırım şeklidir. Doğrudan yabancı yatırımda, yatırımcının bir firmanın en az %10 hissesine sahip olması veya yönetiminde söz sahibi olması gerekmektedir. Bir diğer yatırım şekli ise portföy yatırımlarıdır. Portföy yatırımlarında yatırımcının bir ülkenin borsasında işlem gören hisse senetlerini veya devlet garantisi taşıyan bonoları satın almasını kapsamaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları bir ülkeye sağladığı yatırım sermayesi ile birlikte üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisini de getirmektedir.

Portföy yatırımlarında ise yatırımcı sermaye dışında bir katkısı bulunmamaktadır. Bir diğer deyişle, doğrudan yabancı sermaye yatırımları sermaye, işgücü ve teknoloji bağlamında yerel ve ulusal ölçekteki ekonomiye katkı sağlarken portföy yatırımları ise ulusal ölçekteki ekonomiye sermaye olarak katkı sağlamaktadır. (TCMB,2018; Ongun,2001). OECD tarafından gelişmekte olan ülkelere yapılan yabancı yatırımlar “kalkınma motoru” olarak tanımlanmış ve yatırımları çeken koşulların sağlanmasını desteklemiştir (OECD, 2005). Aynı zamanda OECD yabancı yatırımların bir ülke için alternatif bir sermaye kaynağı olduğu, teknoloji ve beceri kazancını arttırdığı, üretim ve ticaret ağlarını geliştirdiğini, bölgelerin sosyoekonomik gelişmişliğini arttırdığını savunmaktadır (OECD, 2002, 2008). Yabancı sermaye yatırımlarının bir ülkede artması o ülkenin hızlı bir büyüme sürecine girmesine olanak sağlar. Bu durum ekonomisinin geçiş sürecinde olduğu ülkelerde ortak bir strateji olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerdeki düşük ücretler ve gayrimenkullerin sağladığı avantajlar uluslararası sermaye yatırımlarını çekmesine imkan sağlar (Nijkamp ve Toth, 2006).

Kaynak açısından yetersiz olan gelişmekte olan ülkelerin uluslararası sermayeden beklentisi, yurt içi yatırım ve tasarrufları artırarak büyümeyi sağlamaktır. Ancak makroekonomik göstergelerin istikrarsız olduğu, borçlanma oranlarının yüksek ve daha çok kısa vadeli sermaye girişlerinin yaşandığı ülkelerde, beklenen olumlu sonuçlar elde edilememiştir (Kar ve Tatlısöz, 2008). Bir ülkede uluslararası sermaye yatırımlarının belirleyicileri olarak ekonomik, politik ve yatırım ortamına ait faktörleri kapsamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik ve siyasi istikrarsızlık anında yabancı yatırım ülkeyi terk etmektedir ve bu durum büyümeyi aynı zamanda ekonomik kalkınmayı olumsuz etkilemektedir.

Ülkelerin büyümesini artıracak ve dolaylı olarak kalkınmasına katkı sağlayacak yeni yatırımların yapılabilmesi için makroekonomik istikrarın ve politikalarda tutarlılığın sağlanması, yönetim ortamının iyileştirilmesi, altyapı olanaklarının geliştirilmesi, üretim girdilerinin maliyetlerinin düşürülmesi ve üretim sürecine başlama ve giriş çıkış kolaylığının sağlanması gerektiği üzerinde durulmaktadır (Uygur, 2003).

Yabancı yatırım, ev sahibi ülkeye getirdiği sermaye, teknoloji ve yönetimle ilgili kaynakların gelişmekte olan ülkelere olumlu anlamda katkısı bulunmaktadır. Bu ülkelerde verimliliğin artmasına, işletmelerin modernleşmesine, maliyetlerin düşmesine, teknolojinin gelişmesine ve iş gücü piyasasına katkı sağlamaktadır (Karluk, 1983).

Uluslararası sermaye yatırımları, gelişmekte olan ülkeler için önemli bir teknoloji transfer aracı olarak görülmektedir. Uluslararası sermaye yatırımları geldikleri ülkenin dış kaynaklara bağımlılığını azaltmakta, yönetim bilgisini artırmakta ve beşeri sermaye birikimine katkı sunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik belirsizliklere karşı mücadele etmenin yolu olarak firmaların rekabet güçlerini korumak veya arttırmak amacıyla özellikle teknoloji alanında stratejik iş birliğine gitmeye başlamışlardır (Kar ve Tatlısöz, 2008).

Uluslararası sermaye yatırımlarının sağladığı avantajların yanında dezavantajları da vardır. Ülke ekonomisinin kilit sektörlerinde söz sahibi olmaları ekonomiyi denetim altına alabilir. Bu durum ülkenin ekonomik ve siyasi bağımsızlığını tehlikeye sokabilir. Uluslararası sermaye yatırımlarının kendi ileri teknolojileri ile gelmeleri, ev sahibi ülkenin diğer ülkenin teknolojilerine bağımlı hale getirmektedir. Kendi teknolojisini üretemeyen veya daha düşük teknolojiye sahip yerli yatırımcının zaman içerisinde yabancı şirketler ile rekabet edemez duruma gelebilir veya yabancı şirketlerin teknolojisine bağımlı olabilir. Kendi teknolojisini üretemeyen yerli firmalar yabancı şirketler ile rekabet avantajlarını yitirmesine ve endüstriyi terk etmesine sebep olabilir. En nihayetinde yabancı şirketler piyasada monopol güç haline gelmeye başlar (Türkmen, 2006). Ayrıca yabancı yatırımların yerel kaynakları sömürdüğü ve elde edilen karları kendi ülkelerine yönelik kullanmaları yatırım yapılan ülkenin büyümesini geciktirmektedir. (Abadi, 2011; Agrawal, 2011; ve Abdulahi, 2012; Alege ve Ogundipe, 2013). Bu süreçteki negatif etkileri minimuma indirmek için devletin yatırım yapılacak sektörleri doğru şekilde belirlemesi ve yerli firmalar ile sadece rekabet değil iş birliği yapmasını sağlayacak politikaların düzenlenmesi gerekmektedir.

2.1.1 Yabancı sermaye tartışmaları ve yatırım teorileri

Büyüme teorilerine göre uluslararası sermaye yatırımlarının büyümeye doğrudan veya dolaylı olarak etkisinin olduğunu savunmaktadır (Rugman, 2010). Uluslararası sermaye hareketi, sermayenin bol olduğu ülkelere göre sermayenin daha az olduğu ülkelere doğru gerçekleştiği görülmektedir. Marjinal sermaye verimliliğinin düşük olduğu ülkelere marjinal verimliliğinin yüksek olduğu ülkelere doğru bir akış vardır (Bos ve diğ., 1974). Uluslararası sermaye yatırımları hem yatırım yapan ülkeye veya şirketlere hem de ev sahibi ülkelere fayda sağlamaktadır. Ev sahibi ülke, yatırım

verimliliğini sağladığı ölçüde yabancı yatırımlardan yararlanabilir, yabancı yatırım da elde ettiği kar ile yarar sağlamaktadır.

Eksik rekabet varsayımlarına dayanan yabancı sermaye teorilerinde; hızla artan yabancı sermaye yatırımlarının nedenlerini ve sosyoekonomik sonuçlarını açıklamak için birtakım teoriler öne sürülmüştür. 1960 öncesi dönemde geliştirilmiş olan neoklasik ekonomi teorisi faktör ve mal piyasalarında tam rekabet koşullarının olduğunu varsaymaktadır. Günümüzdeki piyasa yapılarında eksik rekabet ortamı mevcuttur. Bu koşullar altında yabancı sermaye yatırım teorileri eksik rekabet varsayımlarına dayanarak açıklanmıştır.

Ürün Döngüsü Teorisi, Raymond Vernon tarafından geliştirilmiştir. Gelişmiş ülkelerde firmalar tarafından üretilen ürünün kendi ülkesindeki piyasasında zamanla pazar payını kaybetme tehlikesine karşı ve rekabetin üstesinden gelebilmek amacıyla faktör maliyetinin daha ucuz olduğu ülkelerde daha fazla kâr elde edebilmek amacıyla yabancı sermayenin yatırım yaptığını açıklamaktadır. Bu teori, ürün döngüsünün yeni ürün, olgunlaşan ürün ve son olarak standartlaşan ürün olmak üzere üç adımdan oluştuğunu ortaya koymaktadır (Kottaridi, Filippaios ve Papanastassiou, 2004). Gelişmiş bir ülkede bir firma tarafından yeni bir ürün üretildiği zaman yerelde bir yenilik olarak görülmekte ve iç piyasada satılmaktadır. Bu ürün zaman içinde diğer firmalar tarafından üretilmeye başlayınca ekonomik getirisi düşmekte ve ilk üreten firmanın tekelinden çıkmaktadır. Yenilikçi firmaların yurt içindeki pazar payı daralacağından dolayı yeni pazar arayışlarına gireceklerdir. Yeni pazarlarda bu ürünün ihracat edilmesi ile birlikte firma yeniden kâr fırsatı yakalamaktadır. Yabancı pazarlardaki firmalarda bu ürün üretilmeye başlanması ile birlikte pazar fiyatı firma için yeniden düşmektedir. Standartlaşan ürün aşamasında ise gelişmiş ülkedeki firma bu ürünü ücret seviyesinin daha düşük olduğu gelişmekte olan bir ülkede üretmeye başlamaktadır (Nayak ve Choudhury, 2014). Bu teorinin son aşamasında firmalar üretim maliyetlerini azaltmak amacıyla gelişmekte olan ülkeleri tercih ettiği görülmektedir.

İçselleştirme Teorisi, Coase tarafından 1937 yılında ortaya atılmıştır. Firmalar fiyat mekanizması ve işlem maliyetlerini azaltmak amacıyla varlıklarını sürdürmektedir. İçselleştirme teorisine göre firmalar yatırım yapacakları ülkelerdeki eksiklikleri tespit ederek bunu kendi çıkarlarına dönüştürmesine dayandırmaktadır. İçselleştirme teorisi ülkeye özgü ve firma düzeyindeki belirleyicilerini üç başlık altında açıklamaktadır.

Bunlardan ilki firmaya özgü üstünlüklerini koruma amacıyla yaptıkları yatırımlardır. Bir diğeri, firmaların bir malın bütün üretim aşamalarını içermek için yaptıkları yatırımlardır. Son olarak da riskin uluslararası alanda çeşitlendirilmesine ve dağıtımına dayanan yatırımlardır (Buckley ve Casson,1976; Nayak ve Choudhury, 2014).

Dunning'in OLI Çerçevesi (OLI Paradigması - Eklektik Teori), doğrudan yabancı yatırımları motive eden üç avantajı birleştiriyor: Mülkiyet avantajı (O), Konum avantajı (L) ve İçselleştirme avantajı (I) (Dunning, 1993; Dunning, 2000). Bu teori yabancı yatırım için bu üç faktörün de önemli olduğunu savunmaktadır. Mülkiyete özgü avantajlar, firmaların maddi ve maddi olamayan kaynaklara erişimi ile ilişkilendirilmektedir. Doğal kaynaklar, sermaye ve insan gücü maddi kaynaklara erişimi açıklarken; teknoloji ve bilgi yönetimi, pazarlama ve girişimcilik becerileri ve diğer firmaların erişiminin olmadığı organizasyonel sistemler maddi olmayan varlıklara firmaların erişimini açıklamaktadır. Yere özgü avantaj ise bir devletin kurumsal, hukuki ve siyasi yapısı ve kültürel yapısı yabancı firmalar için önemlidir. Son olarak ise içselleştirme avantajı firmanın kendi içindeki esnekliğini ve çalışma kabiliyetini açıklamaktadır. Eklektik paradigma, doğrudan yabancı yatırımın başka bir ülkede yatırım yapmasının nedenlerini ürün döngüsü ve içselleştirme teorisinden daha kapsamlı açıklamaktadır. Bu teori uluslararası üretim mantığını ve faydalarını mülkiyet, konum ve içselleştirme faktörleri başlıkları altında birleştirmektedir. (Dunning, 1993; Dunning, 2000).

2.2 Uluslararası Nüfus Hareketliliği ve Etkileri

Neoliberalizm süreci ile birlikte uluslararası ilişkileri ve ulusötesi yapıların oluşumuna olanak sağlamıştır. Neoliberal reformlar uluslararası nüfus hareketliliğinin 1990'lı yıllardan itibaren hızla artmasına neden olmuştur (Sirkeci ve Cohen, 2013). Nüfus hareketliliğin önemli sonuçlarından biri de göçtür. Uluslararası nüfus hareketliliği kavramının literatürde aynı zamanda uluslararası göç olarak ele alındığı görülmektedir. Bu kapsamda öncelikle göçün tanımı ve çeşitleri ile ilgili kısaca bilgi verildikten sonra uluslararası göç üzerine geliştirilmiş teoriler tartışılacaktır.

2.2.1 Göç kavramı ve çeşitleri

TDK'ya göre göç *“ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim*

yerine geçişidir.” Bir başka tanıma göre göç; ekonomik, toplumsal ve siyasal nedenlerle bireysel veya kitlesel olarak insanların yer değiştirme hareketidir. Göç hareketi aynı ülke içerisinde kısa veya uzun süreli gerçekleştiriliyorsa “iç göç” iki farklı ülke arasında gerçekleştirilen göç hareketi ise “dış göç” olarak ifade edilmektedir (Tekeli ve Erder, 1978). Bir toplumda bireyler savaş veya doğal afetler sonucu bireysel veya kitlesel olarak başka bir yerleşim yerine göç etmesi “zorunlu göç” olarak tanımlanırken; bireylerin kendi istekleri ile iş, eğitim veya yaşam kalitesini yükseltme gibi nedenlerden dolayı göç etmesi ise “gönüllü göç” olarak tanımlanmaktadır.

2.2.2 Uluslararası göçün nedenleri

İnsanları göçe iten birçok neden bulunmaktadır. Bu nedenlerin başında ekonomik olarak yeterince gelir elde edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Bireyler başka bir ülkede daha iyi iş imkanları bulmak veya yaşam standartlarını yükseltmek amacıyla göç etmektedir. Ekonomik, politik, sosyal ve çevresel nedenler uluslararası göç hareketine sebep olmaktadır. Uluslararası göçün nedenleri ülkelerin farklılaşan sosyal ve demografik yapısı, kapitalizmin dönemsel krizleri, bölgelerarası gelir farklılıkları ve küresel piyasada rekabete eklemlenebilmek için yeniden yapılanmaya zorlanan ekonomiler olarak dört başlık altında incelenmektedir (Güllüpnar, 2012).

Çizelge 2.1 : Uluslararası göçün belirleyicileri (Mansoor ve Quillin, 2006).

	İtici Faktörler	Çekici Faktörler
Ekonomik ve Demografik	Yoksulluk İşsizlik Düşük Ücretler Temel eğitim ve sağlık hizmetlerinden yoksunluk	Yüksek gelir beklentisi Yaşam standardının yükselmesi potansiyeli Kişisel ve mesleki gelişim
Politik	Şiddet ve güvensiz ortam Zayıf Hükümet İnsan Hakları ihlali	Güvenlik ve emniyet Siyasal özgürlük
Sosyal ve Kültürel	Etnik, Cinsiyet, dinsel vb. ayrımcılık	Aile birleşmesi Etnik olarak bağlı bulunan ülke Ayrımcılığa uğramama

Çizelge 2.1’de uluslararası göçün ekonomik, politik ve sosyal açıdan itici ve çekici faktörlerini göstermektedir. Ekonomik ve demografik açıdan göç hareketine bakılacak olursa bireyler veya kitleler yaşadıkları ülkede yoksulluk ve işsizlik oranının yüksek

olması, iş gücü piyasasında düşük ücretler ile çalışılması, yüksek doğum oranı ve temel eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersiz olması gibi nedenlerden dolayı göç etme eğilimindedirler. Bireysel veya kitlesel olarak başka bir ülkedeki çekici faktörler de göçü tetiklemektedir. Yüksek gelir beklentisi, yaşam standardının yükselmesi potansiyeli ve kişisel ve mesleki gelişim gibi nedenler göç edilecek ülkedeki çekici faktörleri oluşturmaktadır. Ekonomik nedenlerden dolayı yapılan göç hareketi genellikle az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru gerçekleşmektedir (Öztekin, 2016). Bir ülkede siyasi anlamda bir istikrarsızlık mevcut ise bireyler göç etme eğilimindedir. Bir ülkede şiddet ve güvensiz bir ortamın olması, insan hakları ihlalinin yaşanması ve hükümetin zayıf olması gibi itici faktörler insanların göç etmesine sebep olmaktadır (Tokatlı, 2011). Bu göçler genellikle kitlesel olarak en yakın komşu ülkeye doğru gerçekleşmektedir.

2.2.3 Uluslararası göç teorileri

Uluslararası göçü açıklayan tek ve kapsamlı bir teori bulunmamaktadır. Göç farklı disiplinler tarafından ele alındığından dolayı çeşitli kuramlar ortaya çıkmıştır. Farklı disiplinlerdeki araştırmacıların, birey, aile, emek arz/talep gibi farklı faktörler ile göçün nedenlerini araştırmışlardır. Neoklasik Makro-Mikro Ekonomi Kuramı, Göçün Yeni Ekonomisi, İkili İşgücü Piyasası Kuramı, Dünya Sistemi (Merkez-Çevre) Göç Kuramı, Göçmen İlişkiler Ağı (Network) Kuramı, Göç Sistemleri Kuramı farklı faktörleri ele alarak uluslararası göçün nedenlerini ve etkilerini açıklamışlardır.

Neoklasik ekonomik kuram göçü ampirik modellerle açıklamaktadır. Uluslararası göçün hacmi ve ülkelere göre ücret oranlarındaki uluslararası farkın büyüklüğüyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle Lewis(1954) ile Ranis ve Fei(1961)'nin kuramlarını test eden regresyon analizleri ile göç hareketinin maliyetleri ülkeler arasındaki coğrafi uzaklıkla ulus ötesi ücret farklılıklarının belirleyici olduğuna ulaşmışlardır. Daha sonra Todaro (1969), Todaro ve Maruszko (1987)'de neoklasik ekonomik modelde bazı düzenlemeler yapmışlardır. Göç etme kararını almadaki geçerli faktörün mutlak gerçek ücrete dayalı değer farkından dolayı olmadığını, beklenen kazanç farklılığının olduğunu ifade etmektedir (Todaro, 1969, 1976; Todaro ve Maruszko, 1987). Ancak neoklasik kurama göre ülkeler arasındaki ücret farklılığı ortadan kalktığı zaman göç hareketinin de duracağı hipotezi üzerine kurulmuştur. Bu kuram göç sürecini bireysel girişimlerin bir parçası olarak açıklarken; bölgelerarası eşitsizliklerin işgücü arz-talebi yoluyla giderebilecek ve eşitsizliği geçici bir durum

olarak ele almaktadır (Güllüpnar, 2012). Yeni göç ekonomik model ise bireyden ziyade hanehalkı veya ailenin göç kararını almada etkili olduğunu öne sürmektedir. Neoklasik modelin aksine, yeni ekonomik model iş gücü piyasasındaki şartlara değil, aynı zamanda sermaye ve sigorta piyasalarındaki başarısızlıklarla da ilişkili olduğunu belirtmektedir.

1970’li yıllarda ekonomik krizlerin meydana gelmesi ile birlikte, yapısal eşitsizlikler sorgulanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda, uluslararası göçün merkez ülkelerin çıkarları doğrultusunda gerçekleştiğini savunan dünya sistemi(merkez-çevre) teorisi ortaya atılmıştır. Dünya sistemleri kuramı, uluslararası göçün yatırım merkezinin yolları boyunca çevreden merkeze doğru akmaktadır. Aynı zamanda göçün kanalı durumunda olan yabancı yatırımı da kontrol eden belirli küresel kentlere yönelmektedir (Massey ve diğ., 1993). Bununla birlikte, ikili işgücü piyasası teorisi ise merkez-çevre kavramını işgücü piyasalarının yapısına göre uyarlamıştır. Bu kuram, modern sanayi toplumlarının işgücü talebinden dolayı uluslararası göç hareketinin meydana geldiğini savunmaktadır (Abadan Unat, 2002).

Yeni Ekonomi: Makro Kuramı

İşçi göçünü açıklamak için ekonomik kalkınma sürecinde geliştirilmiş olan uluslararası göç kuramıdır (Lewis, 1954; Ranis ve Fei, 1961; Harris ve Todaro, 1970; Todaro, 1976). Bu kuramda uluslararası göçün iç göçte olduğu gibi emek arz ve talebindeki coğrafi farklılıklardan dolayı kaynaklandığını savunmaktadır. Sermaye açısından zengin olan ama emek piyasasının sınırlı olduğu ülkelerde genel olarak ücret düzeyleri yüksektir. Sermayesi az ve emek fazlası olan ülkelerde ise ücret düzeyleri düşüktür. Ücret düzeylerinin düşük olduğu ülkelere daha yüksek olan ülkelere doğru emek göç etmeye başlar. Bunun sonucunda, sermaye yoksulu ülkelere emek arzında düşüş meydana gelir ve ücretler düzeyleri artarken, sermaye zengini ülkede emek arzı artar ve ücret düzeyleri düşer. Aynı durum sermaye açısından zengin ve yoksul olan ülkeler için de geçerlidir. Sermayenin bol olduğu ülkelere sermayenin daha kıt olduğu ülkelere doğru da bir akış meydana gelir. Sermayenin yoksul ülkelere daha düşük olması uluslararası koşullarda daha yüksek bir getiri elde edilir ve yatırım bu ülkelere doğru kaymaya başlar. Sermayenin bu ülkelere akmasından dolayı beşeri sermaye açısından kıtlık çeken bu ülkelere doğru yüksek nitelikli işçi göçü olur. Bir başka deyişle yüksek nitelikli işçilerin uluslararası hareketinde beşeri sermayenin

getiri oran genel ücret oranlarından daha yüksek olabilir ve niteliksiz işçi göçünün aksi yönünde bir göç hareketi meydana gelir (Massey, ve diğ., 1993).

Yeni Klasik Ekonomi: Mikro Kuramı

Makroekonomik modele benzer bir şekilde bireysel seçime dayalı bir mikroekonomik model bulunmaktadır (Todaro, 1969, 1976, 1989; Todaro ve Maruszko, 1987). Bu modelde bireyler fayda-maliyet hesabı yaparak maddi olarak pozitif gelir elde edecek ise göç etme kararı verirler. Beşeri sermaye açısından kendisini geliştirmiş olan bireyler bunu en üretken olabilecekleri ve ücret düzeyinin daha yüksek olduğu yere taşımak isterler fakat bu hareketin gerçekleşebilmesi içinde daha öncesinde üstesinden gelinmesi gereken bazı maliyetler bulunmaktadır. Bunlar; bir ülkeden başka bir ülkeye yolculuk etmenin maliyeti, göç süresince veya göç ettiği yerde iş bulana kadarki süreçteki maliyetler, yeni bir dil öğrenme ve kültüre alışma süreci, emek piyasasında uyum sürecinde yaşanan zorlukları içermektedir (Massey ve diğ., 1993). Kısaca göç eden birey beklenen getirinin bu maliyetler ile arasındaki farkının pozitif yönde en yüksek olduğu ülkeye doğru göç eder.

Göçün Yeni Ekonomisi

Yeni ekonomi teorisi neoklasik ekonomi kuramından farklı hipotezler ortaya atmaktadır. Göçün yeni ekonomisi kuramına göre göç kararını bireylerin tek başına aldığı bir karar olmadığı, bu kararların birbiriyle ilişkili insanların yani aile veya haneshalkları tarafından verilen bir karar olduğudur. Neoklasik anlayışa göre göç kararı bireyler tarafından verilirken yeni göç ekonomi kuramında ise göç kararının belirleyicisinin bireyler ile ilişkili olan aile haneshalkları veya kültürel olarak tarif edilen üretim ve tüketim birimleri olduğudur. Bu yaklaşımda bireylerin beklentisinin sadece geliri maksimize etme olayı olmadığı bununla birlikte işgücü pazarı dışındaki pazarlarda başarısız olma risklerini de minimize etmeyi amaçlarlar (Lauby & Stark, 1988; Stark, 1991). Neoklasik yaklaşımda ülkeler arası ücret farkının olmaması durumunda uluslararası göç hareketinin olmayacağı savunulmaktadır. Göçün yeni ekonomisi anlayışında ise ücret düzeylerinin aynı olması durumunda bile göçün olacağını savunmaktadır. Bunun sebebi ise göç veren ülkede farklı piyasaların mevcut olmaması veya istikrarsız olması göçün tetikleyicisi olabilir (Massey ve diğ., 1993). Yeni ekonomik kurama göre göç kararı aile veya hane halkları tarafından ortaklaşa alınan bir karardır. Ailenin düzenli bir gelire sahip olmaması göç kararının alınmasında

önemli bir nedendir. Bireylerin göç edeceği ülkeyi ve göç ettiği ülkede elde edilecek getirinin harcama kalemlerinin aile tarafından belirlenmiş olduğu bir durum söz konusudur.

İkili İşgücü Piyasası Kuramı

İkili İşgücü Piyasasına göre uluslararası emek göçü gelişmiş toplumlardaki talebe bağlı olarak gerçekleşmektedir ve bu toplumlardaki işverenler veya onlar adına hareket eden hükümetlerin işe alımlarıyla başlatılmamaktadır. Gelişmiş ekonomilerde işgücü piyasası ve işletme düzeyinde sermaye ve emek yoğun sektörlerin varlığına bağlı olarak işgücü piyasasında ikili bir yapı oluşmaktadır (Massey ve diğ., 1993). Sermaye yoğun birincil sektördeki işçiler bilgi, beceri ve yetenek gerektiren nitelikli işçilerden oluşmaktadır. İşverenler bu işçileri yetiştirmek amacıyla eğitmektedirler ve beşeri sermaye birikiminin de zamanla artmasından dolayı kolayca işten çıkarmazlar. Sermaye ve nitelikli işgücü birbirini tamamlamaktadır. İkincil sektörlerde çalışan işçiler ise bilgi ve beceri gerektirmeyen emek yoğun niteliksiz işler yapmaktadır. Çalışma koşullarının ağır olması ve bu işlerde yükselmenin olmamasından dolayı yerli işçiler bu işleri tercih etmemektedir (Toksöz, 2006). Mesela gelişmiş ülkelerde insanların düşük ücretli mesleklerdeki gördükleri olumsuz özellikler, yabancılar için bir iş imkanına dönüşebilmektedir; böylelikle göçmenler kazançlarını arttırabilmektedir (Lordoğlu ve diğ., 2004).

Gelişmiş sanayi toplumları yapısal enflasyon, motivasyonel problemler, ekonomik düalizm ve işgücü arzının demografik yapısı özellikleri bu ülkelerin uluslararası emek talebine başvurmalarına sebep olmaktadır (Piore, 1979). Özellikle işgücü arzının demografik yapısı incelenecek olursa; geçmişte kadınlar ve çocuklar çalışmayı geçici kazanç ve ek gelir olarak gördüklerinden dolayı düşük ücrete ve kötü koşullara rağmen çalışmaya istekli olmuşlardır. Zamanla kadınlar gelir elde etmenin yanı sıra sosyal statü odaklı bir kariyere dönüştürmesi ile birlikte çalıştıkları işlerde seçici olmaya başladılar. Aynı zamanda çocukların örgün eğitime dahil olmaları ile birlikte emek yoğun ve niteliksiz işçi ihtiyacı bu toplumlarda artmaya başlamıştır. Gelişmiş toplumlar bu ihtiyaçlarını göçmen işgücü talebi tarafından gidermişlerdir (Massey ve diğ., 1993).

Dünya Sistemi (Merkez-Çevre) Göç Kuramı

Wallerstein (1974) ve bir grup akademisyen tarafından ortaya atılan bu kuramda göçü tarihsel-yapısalcı bir yaklaşımla ele almaktadır. Bu kuram uluslararası göçün belirli ulusal ekonomilerde iş gücü piyasasının ikili yapısından kaynaklı olmadığı, 16.yüzyıldan beri gelişen ve genişleyen dünya pazarından kaynaklandığını vurgulamaktadır (Portes ve Walton, 1981; Castells, 1989; Sassen, 1988, 1991; Morawska, 1990). Bu teoriye göre, kapitalist ekonomik ilişkilerin çevresel ve kapitalist olmayan toplumlara nüfuz etmesi yurtdışına göç etme eğiliminde bulunan bir nüfus yaratmaktadır. Çevredeki kapitalist ilişkilerin artması kapitalist olmayan toplumların yurt dışına göç etmeye yatkın hareketli bir nüfus oluşturmaktadır.

Daha yüksek karlar ve daha fazla zenginlik arzusunun yola çıkarak, kapitalist firmaların sahipleri ve yöneticileri, toprak, hammadde, emek ve yeni tüketici pazarları arayışı içinde dünya ekonomisinin çevresindeki yoksul ülkelere yönelmişlerdir. Geçmişte, bu pazar girişimi, toplumları sömürgeleştirmede ekonomik çıkarların yararı için fakir bölgeleri yöneten sömürgeci rejimler tarafından desteklenmiştir.

Bu kurama göre göç, kapitalist gelişme sürecinde kaçınılmaz olarak meydana gelen bozulmaların doğal bir yayılımıdır. Kapitalizm Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Okyanusya ve Japonya'daki merkezinden dışarı doğru genişlediğinden, dünyanın daha büyük bölümleri ve insan nüfusunun artan payları küresel pazar ekonomisinin içinde yer almaya başlamıştır. Çevre bölgelerdeki toprak, hammadde ve iş gücü piyasaların etkisi ve kontrolü altına girdiğinden, göç dalgaları kaçınılmaz olarak ortaya çıkmış ve yurt dışına doğru yayılmıştır (Massey, 1989). Sonuç olarak uluslararası göçün ülkeler arasındaki ücret oranları veya istihdam farklılıklarıyla ilişkisinin olmadığı; pazar yaratma dinamikleri ve küresel ekonominin yapısından kaynaklanmaktadır (Massey ve diğ., 1993).

Göçmen İlişkiler Ağı (Network) Kuramı

Uluslararası göç bir kez başladıktan sonra göçmen ağ bağlantılarının göç veren toplumlarda çoğu kişi herhangi bir güçlükle karşılaşmadan göç edebilir hale gelinceye kadar genişleme eğilimindedir ve daha sonra göç yavaşlama eğiliminde olur. İki ülke arasındaki göç akışının büyüklüğü, ücret farklılıkları veya istihdam oranları ile ilişkisi zayıftır. Çünkü bu değişkenlerin göçü teşvik etmede veya engellemede ne gibi etkileri olursa olsun, göç ağlarının büyümesinden dolayı göç maliyet ve risklerin kademeli

olarak zaman içerisinde düşmesinden kaynaklı bu ilişki öncelik olmaktan çıkmaktadır (Massey ve diğ., 1993). Ağlar genişledikçe ve göçün maliyetleri ve riskleri düştükçe, göç akışları sosyoekonomik açıdan daha az seçici hale gelmekte ve göç edenler göç veren toplumu daha fazla temsil etmektedir.

Göç Sistemleri Kuramı

Bu kuramda, göç olgusunu politik ve ekonomik temellere dayanan ve uluslararası ilişkiler bağlamında ele almaktadır. İki veya daha fazla ülke karşılıklı olarak göçmen değişimiyle bir ilişkiler ağı ve göç sistemi oluşturmaktadır. Göç sistemlerinde ilişkiler birbirlerine coğrafi olarak yakın olan ülkeler arasında olabileceği gibi birbirleriyle uzak mesafede bulunan ülkeler arasında da ilişki olabilmektedir (Massey ve diğ., 1993). Mesela Amerika ve Meksika arasındaki göç ve göçmen ilişkisi, birbirine komşu olan iki ülke arasındayken; Batı Afrika ve Fransa arasındaki göç ve göçmen ilişkisi, uzak iki coğrafya arasından gerçekleşmektedir.

Göç sisteminden ülkelerin coğrafi olarak birbirine yakın olmaları gerekmez, çünkü göç akışları fiziksel yakınlıktan ziyade ekonomik ve politik ilişkiler önem kazanmaktadır. Her ne kadar yakınlık göç hareketini arttırmadığı gibi uzaklık da onları engellememektedir.

Bu kurama göre göç hareketini anlamak için mikro ve makro yapılara bakılması gereklidir (Toksöz, 2006). Makro yapılar küresel piyasada devletler tarafından oluşturulan ve göçmen kontrolü ile ilgili olan yasal, politik, ekonomik düzenlenmeleri ve ilişkileri kapsamaktadır. Mikro yapılar ise göçmenler tarafından geliştirilmiş olan birbirleri ile oluşturdukları ilişki ağlarıdır. Mikro yapılar, aile ve ev ilişkilerini, arkadaş bağlantılarını sosyoekonomik anlamda karşılıklı yardımlaşmayı içermektedir. Sonuç olarak göç makro yapılar ile mikro yapıların bir araya gelmesi ile gerçekleşmektedir (Castles ve Miller, 2008). Bu sistemde ülkeler, toplumsal yapının değişmesi, ekonomik yapıdaki dalgalanmalar veya politik nedenlerden dolayı göç sisteminden ayrılabilmekte veya başka bir sisteme dahil olabilmektedir. Dengeli bir yapı bu sistemlerde bulunmamaktadır.

2.3 Uluslararası Hareketlilik ve Sosyoekonomik Gelişmişlik İlişkisi

“Büyüme”, “kalkınma”, ve “gelişme” kavramları aynı anlam taşıdıkları düşüncesiyle birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Bir ülkedeki ulusal gelirdeki artış ekonomik büyümeyi ifade etmektedir. 1970’li yıllara kadar bir ülkenin gelişmişliği veya

kalkınması kişi başına düşen gelirdeki artış olarak kullanıldı. Fakat bu tanım gelişmişliği açıklamada yetersiz kalkmaktaydı ve ekonomik büyüme sadece gelişmişliğin tek boyutunu açıklamaktaydı. Gelişmişlik ekonomik büyümenin yanı sıra ülke genelinde toplumsal, siyasal, kültürel yapılarıdaki ilerlemeyi kapsamakta ve bir bütün oluşturmaktadır. (Dinler, 2014). Sosyoekonomik gelişmişlik kavramı ise ekonomik büyüme kavramı ile birlikte, yapısal ve insani gelişmeyi içine alan ve ölçülebilen bütün sosyal değişkenleri içine almaktadır (Dinçer ve diğ., 2003).

Uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliğinin ekonomik büyüme veya kalkınma ile olan ilişkisini ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda hareketliliğin büyüme ile olan ilişkisi farklı analiz yöntemleri uygulanarak ölçülmüştür. Genellikle ampirik çalışmalarda uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliğinin ülke ekonomisine olan etkileri araştırılırken; bölge veya il düzeyinde ekonomik büyümesi veya sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi üzerinde olan etkilerini ölçen çalışmaların az sayıda görülmektedir.

2.3.1 Uluslararası sermaye hareketliliği ve sosyoekonomik gelişmişlik ilişkisi

Yavaş büyüme gösteren bölgelerde sermaye ve teknoloji kaynağı uluslararası yabancı sermayeli yatırımlar aracılığı ile sağlanmaktadır (Stocker, 2000). Blomstrom ve ark. yabancı yatırımların dolaylı olarak rekabet edebilirlik, yenilikçilik ve üretkenliği teşvik ettiğine vurgu yapmışlardır (Blomstrom ve diğ. 2000). Doğrudan yabancı yatırım (DYY) üzerinde yapılan araştırmaların ana odağı, yabancı şirketlerin yurtdışına neden yatırım yaptıkları, yabancı yatırımları çekme eğiliminde olan ülkelerde belirleyici faktörleri ve ülke ekonomisi üzerindeki etkisinin ne olduğu üzerinde durulmaktadır. Literatürdeki genel bir varsayım, yabancı yatırımların ev sahibi ekonomide gelir ve sosyal refahı arttırdığı yönündedir. Yabancı yatırımları çeken ülkenin gelişim düzeyi, politikaları, kurumsal düzenlemeler ve mevcut kaynakları kullanma açısından doğrudan yabancı sermaye yatırımının önemli bir rolünün olduğunu ortaya koymaktadır (Graham ve Krugman, 1995; Barrell ve Pain, 1997).

Fakat bölgesel düzeyde doğrudan yabancı yatırımların etkileri üzerine yapılmış olan çalışmaların kısıtlı olduğu görülmektedir. Figlio ve Blonigen (2000), DYY'nin bir bölgede yerel reel ücretleri arttırdığını, Glickman ve Woodward (1998)'in DYY'nin bölgesel istihdam üzerinde doğrudan çok az bir etkiye sahip olduğu sonucuna

varmışlardır. Leichenko ve Erikson(1997)'un yabancı yatırımların bölgesel ihracat performansı üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu ve istihdam üzerinde de dolaylı olarak bir etkiye sahip olduğunu göstermişlerdir. DYY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin niteliği, bölgesel çıktı veya istihdam etkileri ile ilgili olduğu açıkça ortaya koyulamamıştır. Teorik ve ampirik literatür, yabancı yatırımın ulusal büyümeyi teşvik etmesi için gerekli önkoşullar tanımlamıştır fakat bunların bölgelere göre önemli ölçüde değişebilmektedir. DYY'nin bölgesel büyümeyi teşvik etmedeki rolünün ulusal bağlamdaki kadar güçlü olabilmektedir. Genellikle yabancılara ait şirketlerin benzer sektörlerdeki yerel firmalara yönelik üretken verimlilik avantajına sahip oldukları kabul edilmektedir. Yabancı sermayenin bir ülkede belirli bir bölgede yoğunlaşmış olması, üretim ve istihdamdaki coğrafi farklılaşmayı açıklamak için de önemlidir. Yabancı sermaye bir ülkede gelişmiş bölgeleri tercih etmektedir. Yabancı sermayenin bu bölgeleri tercih etmesi bölgenin büyümesine aynı zamanda üretim seviyesinin artmasına katkı yapmaktadır. Yabancı sermaye yatırımlarının kişi başına düşen harcanabilir gelir, ortalama üretim ücreti ve kişi başına düşen kamu altyapısı sermayesi değişkenleri kullanılarak bir bölgenin büyümesine olan etkisi analiz edilmiştir (Friedman, ve diğ., 1992; Ondrich ve Wasylenko, 1993).

Mullen ve Williams (2005), yabancı sermayenin ABD eyaletlerinde 1977-1997 dönemindeki ekonomik performansındaki rolünü incelemişlerdir ve içeriye dönük yabancı yatırımların bölgesel ekonomik faaliyetlerde güçlü ve önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Yabancı sermaye bölgesel verimlilik ve büyümeyi önemli ölçüde etkilemektedir. Bunun yanı sıra yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi bölgelerde yayılması dolaylı etkilerinin artmasına neden olmaktadır. Genel olarak yabancı sermaye yatırımlarının büyüklüğüne bakılmaksızın gelişmiş ekonomiler üzerinde olumlu etkilerinin olabileceği sonucuna varılmıştır.

Reichert ve Weinhold (2001), son yıllarda gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımlardaki kayda değer artışların ekonomik büyümeyi artırıp arttırmadığına odaklanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde hem yabancı hem de yerli yatırım ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin oldukça heterojen olduğunu ve ülkeler arasında homojenliği belirleyen tahmin yöntemlerinin yanıltıcı olduğu tespit edilmiştir. Daha açık ekonomiyi benimsemiş ülkelerde yabancı yatırımın büyümeyi arttıracığına ulaşılmıştır.

Mahalakshmi ve diğ. (2017), doğrudan yabancı yatırım girişlerinin Hindistan'ın bölgeleri üzerindeki etkisi panel veri analiz yöntemi uygulanarak ölçülmüştür. Yabancı sermayeli yatırımların, altyapının gelişmiş ve beşeri sermaye potansiyelinin yüksek olduğu bölgeleri tercih ettiği görülmektedir. Sonuç olarak Hindistan'da son yirmi yılda dengeli bölgesel ekonomik kalkınma hedefine doğrudan yabancı yatırımlar ile ulaşamadığı görülmektedir. Yabancı yatırım girişlerinin yalnızca gelişmişliği yüksek olan Delhi, Maharashtra, Karnataka, Gujarat ve Tamil Nadu bölgelerine olumlu katkı yapmıştır.

Nabende ve diğ.(2001), ASEAN-5 ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye neden olan yayılma etkisini 1970-1996 yılları arasında incelenmiştir. Böyle bir durumda ASEAN Tercihli Ticaret Anlaşmasının (APTA) yabancı yatırımları çekmede üye ülkeler üzerinde önemli bir etkisinin olup olmadığı araştırmaktadır. Yabancı yatırımların beşeri sermayeyi ve bilgi/teknolojik öğrenmeyi teşvik ederek ekonomik büyümeye etkili biçimde katkı sunmaktadır. APTA'nın yabancı yatırım girişleri üzerinde daha gelişmiş üye ülkelerin avantajlı; az gelişmiş üye ülkelerin üzerindeyse dezavantajlı bir etkisinin olduğu görülmüştür.

Iwaski ve Suganuma (2015), Rusya'nın bölgelerinde doğrudan yabancı yatırımların faktör verimliliğine olan etkisi 2003 yılından sonra analiz edilmiştir. Ayrıca, doğrudan yabancı yatırımların yerel AR-GE potansiyeli ile aralarındaki sinerjik etkileri incelemektedir. Doğrudan yabancı yatırımların bölgelerin kalkınmasında önemli bir rolünü olduğuna ulaşılmıştır. Daha büyük miktarda yabancı sermaye alan bölgelerde faktör verimliliğine olan olumlu etkisinin artacağı görülmüştür. İlginç bir sonuç ise doğrudan yabancı yatırım ile yerel AR-GE potansiyeli arasında olumlu sinerjik bir etki bulunmasıdır.

Frimpong ve diğ. (2006), Gana'da doğrudan yabancı yatırım ve GSYİH büyümesi arasındaki nedensel bağlantıyı yapısal uyum programlarının (structural adjustment programmes-SAP) öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde incelenmiştir. 1970-2002 dönemini kapsayan çalışmada SAP öncesi dönem için DYY ile büyüme arasında bir nedensellik bulunmazken; SPA sonrası dönemde ise DYY GSYİH büyümesine pozitif etkisi olmuştur.

Mehic ve diğ. (2013), geçiş ekonomisinde olan 7 Güneydoğu Avrupa ülkesi 1998-2007 döneminde yabancı yatırımlar ile büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir.

Araştırmada doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğuna ulaşılmıştır.

Zekarias(2015), 14 Doğu Afrika ülkesinde doğrudan yabancı yatırımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Analiz sonuçlarına göre yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve marjinal açıdan önemli bir etkisinin olduğu elde edilmiştir. Doğu Afrika’da yabancı sermayeli yatırımların ekonomik büyümenin kilit bir faktörü olduğu; alt bölgelerin yatırım ortamını iyileştirerek, bölgesel entegrasyonu güçlendirerek, insan sermayesi ve temel altyapıyı geliştirerek daha fazla yabancı yatırımcı çekebileceğini ortaya koymaktadır.

2.3.2 Uluslararası nüfus hareketliliği ve sosyoekonomik gelişmişlik ilişkisi

Beaverstock ve Boardwell (2000)’in ulusötesi şirketlerin finansal hizmetleri konusundaki araştırmalarında; uluslararası nüfus hareketliliği rekabet edebilmek için bir şart olduğunu savunmaktadır.

Uluslararası emek göçünün akışı kurumsal olarak güçlü ekonomik bölgeler tarafından şekillenmektedir. İşgücü hareketliliğinin gelişmiş bölgelere doğru olmasından dolayı bölgelerarası farkların daha fazla açılmasına neden olmaktadır. Uluslararası emek göçünün değişen doğası ve süresi ile birlikte kurumsal olarak gelişmiş olan bölgelere doğru bir akış olmaktadır ve bu durum dengesiz bölgesel kalkınmanın sebeplerinden biridir. Mekanlar ve akışlar bağlamında işgücü hareketliliğinin birçok önemli yönü bulunmaktadır. İlk olarak göçler hem yapısal ilişkiler hem de sosyal ağlar açısından anlaşılmalıdır. Ekonomik ve politik koşullar daha üst çerçeveden göç akımlarının ana hatların şekillenmesini sağlarken; sosyal ağlar ise nasıl oluştuğunu belirlemektedir. Sosyal ağlara ek olarak özellikle ulaşım bağlantıları ve sosyal organizasyonlar mekanlar ve akışlar arasındaki ilişkiyi göstermektedir (Williams ve diğ., 2004).

Uluslararası öğrenciler, yükseköğretim eğitiminin tamamını veya bir kısmını kendilerinin dışındaki bir ülkede yapmayı ve eğitim amacıyla o ülkeye taşınmayı seçen öğrencilerdir. Uluslararası öğrenci hareketliliği insan sermayesinin transferlerini gerçekleştirmek amacıyla tasarlanmıştır. 1990’ların ortalarında, dünya genelinde 1.35 milyon civarında öğrencinin kendi ülkesi dışında okuduğu tahmin edilmektedir (Li ve ark. 1996). OECD ve UNESCO istatistikleri incelendiğinde, dünya genelinde uluslararası öğrenci sayısı 1990’lı yıllara oranla üç kat kadar artarak 2019 yılında 3,7 milyona yükselmiştir. Öğrenci hareketliliği, işgücü hareketliliğinden daha geniş bir

alanı kapsamaktadır. Ekonomik, bilimsel ve kültürel yönden uluslararası öğrenci hareketliliğinin ev sahibi ülkeye birçok olumlu etkisi bulunmaktadır (Townsend ve Poh, 2008). Öğrenim ücreti ve yaşam giderleriyle uluslararası öğrenci hareketliliğinin ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. Öğrencinin ev sahibi ülkede konaklama, yiyecek içecek, eğlence gibi giderler ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. Öğrencilerin derslerine bağlı olarak hem teknik hem rutin becerilerinin yanı sıra sosyal beceriler (kişisel gelişim, dil becerisi, kültürel etkileşim) kazanırlar. Uluslararası öğrenci sayısının bir ülkede artması ve bunun sürekliliğini korumak amacıyla akademik ve idari altyapının gelişmesini sağlamaktadır. Bunun sonucunda uluslararası ölçekte eğitim alanında bir ülkenin rekabet düzeyini arttırmaktadır (Gardiner ve Hirst, 1990; Altbach, 1998). Eğitim süresi dolan öğrenciler kendi ülkelerine mi geri dönüyor yoksa eğitim aldıkları ülkede veya üçüncü bir ülkede mi iş bulma eğilimindedir? Sorusu üzerine yapılan araştırmaya göre ABD’de öğrencilerin %29’u; İngiltere’de ise öğrencilerin %44’ü eğitimini tamamladıkları ülkede iş bulma eğiliminde oldukları görülmektedir (Johnson ve Regets, 1998; DTI, 2002).

Bu farklı göç akımlarının bölgesel ekonomik etkileri nelerdir? Cohen (1987), uluslararası göçün varış yerlerinde dört ana sebepten dolayı sermayeye fayda sağladığını öne sürmektedir. Bunlar, nüfus büyüklüğü ile ekonomik kalkınma arasındaki pozitif ilişki nedeniyle; insan sermayesi yaratmanın maliyetini değiştirerek; işgücü maliyetlerini düşürerek ve esnekliği artırarak; ve sınıf parçalanması yoluyla resmi ve kayıt dışı toplu iş örgütünü zayıflatarak ev sahibi bölgelere fayda sağladığını savunmaktadır. Williams ve diğ. (2004), artan küresel rekabet bağlamında, bazı neo-liberal söylemlerin uluslararası emek hareketliliğinin reel ücretleri düşürme ve emek piyasalarını daha esnek hale getirmedeki rolü de eklenmektedir.

Birincil ve ikincil sektörlerin iş gücü piyasalarındaki göçmenlerin rollerini ayırt etmek faydalıdır . Birincil emek piyasasındaki göç, yasal yollarla yapılır, etnik köken bu iş gücü piyasasında doğrudan önemli değildir ve göçmenlerin emek hareketliliği, yerli iş gücüne benzemektedir. Bu tür göçlerde genellikle göçmenler bilgi ve beceri kabiliyetleri yüksektir ve iş gücü piyasasında yerelde çalışan insan sermayesine destek olmaktadır (Portes, 1981). Buna karşılık ikincil sektördeki iş gücü piyasasındaki göçmenler daha düşük düzeyde insan sermayesine sahiptir yukarı yönlü mesleki hareketlilik az ya da hiç yoktur; güvencesiz istihdama sahiptir ve iş alımlarda etnik köken önemlidir. İkincil sektörde çalışan göçmenler yerli işçilere göre daha düşük

düzeyde gelir elde eder ve bu sektörde çalışan göçmenlerin genellikle yerel iş gücünde tercih edilmeyen sektörlerde istihdam edilmektedir. Yerli işçilere göre daha esnektir ve hareketlidirler (Breuer ve diğ., 1996). İş veren açısından da sigortasız istihdam, vergilerin ödenmemesi, daha düşük maaş ödenmesi gibi nedenlerden dolayı fayda sağlamaktadır.

Firmaların sahip olduğu bilgi birikimlerini daha hızlı arttırmak ve diğer firmalar ile rekabet edebilmek amacıyla uluslararası iş gücü hareketliliğine ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle hareketlilik firmaların rekabet edebilmesi için geliştirmiş oldukları bir stratejidir (Porter, 1990). Bununla birlikte işgücü hareketliliği biçimlerinin çoğunda mekan ve süre olarak daha katıdır. Yani göçmenlerin yer değiştirme süreçleri biraz zordur. Çünkü sosyal ağları geliştirmek, yeni beceriler öğrenmek, finansal sermaye biriktirmek belirli bir süreç gerektirmektedir ve göçmenlerin sürekli olarak başka bölge veya ülkelere göç etmeleri bu süreçlerin uzamasına sebep olacaktır. Bununla birlikte göçmenlerden elde edilen üretkenlik düşecektir.

Mahroum'un tipolojisi, kalifiye işçi göçünün nasıl gerçekleştiği ve bölgesel farklılıkların nasıl şekillendiğini açıklamaktadır. Nitelikli iş gücü hareketliliğinin bileşenlerinden biri olan; bir şirketin üst düzey pozisyonlarında yönetici olarak çalışanlar sermayenin ulus ötesi olması sonucu ortaya çıkan bir göç hareketidir. Mühendisler ve teknisyenler grubundaki göç hareketliliği daha az polarize bir dağılıma sahiptir ve üretim alanları ile daha yakından ilgilidir. Akademisyenler ve bilim adamları hem kurumsal hem de ulusal düzeyde ülkelerin sistemsel özelliklerinden (Ar-Ge yatırımları, araştırma gündemlerinde daha fazla açıklık olması) etkilenecek şekilde yapılan bir göç hareketidir. Girişimcilerin hareketliliğine bakıldığında zaman iki farklı girişimci grubu bulunmaktadır. İlk olarak, etnik toplulukları kaynaklar olarak ya da daha az riskli pazarlar olarak kullanan etnik göçmen girişimciler vardır. İkincisi ise, girişimcilerin girişimcilik için özel fırsatlar aradıkları "sermaye bağlantılı" göçler vardır (Wong, 1993). Son olarak da öğrenci hareketliliği nitelikli uluslararası göç kapsamında ele alınmaktadır. Öğrenci hareketliliği büyük ölçüde piyasa güçleri tarafından belirlenmektedir. Fakat üniversiteler, devletler veya uluslararası kuruluşlar tarafından düzenlenen çeşitli burslar veya düzenlemeler ile bu hareketlilik kolaylaştırılmaktadır (King, 2002). Bu hareketliliğin belirli bölgelere yoğunlaşması yerel ile etkileşimi engellemektedir. Avrupa'da İngiltere, Almanya ve Fransa' da yoğunlaştıkları görülmektedir (OECD, 2018).

1970 yılında ilk olarak Harris ve Todaro tarafından uluslararası göçün bölge ekonomilerine olan etkisini incelemiştir. Bu çalışmada işgücü ve konut değişkenleri kullanılarak uluslararası göçün bu iki değişkene olan etkisi ölçülmüştür. Sonuç olarak uluslararası göçün işgücü ve konut piyasalarına doğrudan ve dolaylı etkilerinin bulunduğu ulaşılmıştır. Hofler ve Murphy (1989), Amerika'nın 50 bölgesinde uluslararası göçün işgücü piyasasında işsizlik düzeyini arttırıcı nitelikte olduğuna ulaşılmışlardır. Badinger ve Url (2002) ise Avusturya'nın 87 bölgesine dair yaptıkları analizde uluslararası göçün, işsizlik oranını arttırdığına ve işgücü piyasasındaki ücret düzeylerini düşürdüğüne ulaşılmışlardır.

Dolado, Gorla ve Ichino (1994), Solow Büyüme modeli ile beşeri sermaye ve göçün ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin nasıl farklılaştığını ortaya koymaktadır. 1960-1985 yılları arasındaki 23 OECD ülkesini kapsayan çalışmanın başlıca bulgusu beşeri sermaye seviyesi ne kadar yüksek olursa göçün büyümeye olan etkisinin de aynı düzeyde artacağıdır.

Chen (2005), uluslararası göçün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Nitelikli iş gücü göçüyle ilgili kısıtlamaların gevşetilmesi kısa vadede "beyin kazancı" olarak görülse de uzun vadede kaynak ülkenin ekonomik büyümesine zarar verdiğine ulaşılmıştır.

Kang ve Kim (2012), hem kaynak hem de varış ülkesine bağlı olarak göçün ekonomik büyüme üzerindeki heterojen etkilerini değerlendirmektedir. Gelişmiş ülkelerden göç edenlerin ev sahibi ülkelerin ekonomik büyümesine olumlu yönde etkilediği görülmektedir.

Maria ve Lazarova (2011), gelişmekte olan ülkelerde nitelikli işgücü göçün insan sermayesi oluşumu ve ekonomik büyümesi üzerindeki etkisini 1990-2000 yıllarını kapsayan dönem regresyon analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Sonuç olarak göçün beşeri sermaye düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olduğu ve bunun ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğuna ulaşılmıştır. Nitelikli göçün daha fazla olduğu ülkelerde nüfusun %70'inin daha düşük ekonomik büyüme gösterdiği bulunmuştur. Ayrıca teknolojik gelişmişlik açısından az gelişmiş olan ülkelerde göçün daha yoğun olduğu görülmüştür.

Boubtane, ve diğ. (2013), 1987-2009 yılları döneminde 22 OECD ülkesinde göç ile ev sahibi ülkenin ekonomik koşulları arasındaki etkileşimi incelemektedir. Göçün ev

sahibi ÷lkede kiři bařına dūřen gelir üzerinde olumlu etkisi olurken toplam iřsizlik oranı üzerinde olumsuz etkisinin olduėu g÷r÷lmüřtür.

Boutane, ve diğ. (2014), 1986-2006 yılları arasında 22 OECD ÷lkesinde g÷çün ekonomik büyüme üzerinde etkisi ölç÷lmüştür. Net g÷çün doğdukları ÷lke ve yetenek düzeyine göre ekonomik verimliliğe olan etkisi dinamik panel analiz yöntemiyle ölç÷lmüştür. G÷ç edenlerin ev sahibi ÷lkeye fiziksel ve beşeri sermaye birikimine katkı sunduğunu ve bunun ekonomik büyümeye olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır.

3. TÜRKİYE’DE SOSYO EKONOMİK GELİŞMİŞLİK VE ULUSLARARASI HAREKETLİLİK

Bu bölümde Türkiye’de yapılmış olan sosyoekonomik gelişmişlik çalışmalarına yer verildikten sonra uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliğinin Türkiye’deki tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ele alınmıştır. Daha sonra Türkiye’deki uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliğinin gelişmişlik ile olan ilişkisini inceleyen ampirik çalışmalara yer verilmiştir.

3.1 Türkiye’de Sosyoekonomik Gelişmişlik Çalışmaları

Türkiye’de ilk olarak 1996 yılında illere göre sosyoekonomik gelişmişlik araştırması yapılmıştır. Daha sonra 2003 yılında il düzeyinde, 2004 yılında ise ilçe düzeyinde DPT tarafından ve 2011 yılında ise il ve bölge düzeyinde Kalkınma Bakanlığı tarafından sosyoekonomik gelişmişlik çalışması yapılmıştır. Gül ve Çevik(2014) tarafından 2010 ve 2012 yılı verileri Albayrak ve Savaş tarafından ise sadece 2012 yılı verileri kullanılarak illerin gelişmişlik indeksi hesaplanmıştır. Çalışmalarda illere ait çok sayıda sosyal ve ekonomik göstergeler kullanılmıştır. Bu çalışmaların tamamında temel bileşenler analiz tekniği kullanılmıştır. Çalışmalarda kullanılan değişken sayıları ve birimi birbirinden farklılık göstermektedir. Örneğin aynı yıl verileri ile farklı değişken sayısı kullanarak çalışma yapan Albayrak(2015) ve Gül(2014)’ün illerin sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması birbirinden farklılık göstermektedir. Yapılan bu çalışmalardan elde edilen ortak sonuç ise Marmara ve Ege Bölgelerinde yer alan illerin yüksek gelişmişlik seviyesine sahip olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yer alan illerin ise Türkiye’nin en düşük gelişmişlik düzeyine sahip olduğuna ulaşılmıştır.

Dinçer ve diğ. (2003), sosyal ve ekonomik alanlardan seçilen 58 değişken ve 1996 yılında yapılan çalışma ile karşılaştırma yapabilmek amacıyla temel bileşenler analizi tekniği kullanılarak illerin sosyoekonomik gelişmişlik seviyesi 2003 yılı için belirlenmiştir. İller farklı gelişmişlik düzeylerine göre 5 gruba ayrılmıştır. Birinci grupta 5, ikinci grupta 20, üçüncü grupta 21, dördüncü grupta 19 ve beşinci grupta ise 16 il bulunmaktadır. Birinci grupta yer alan iller sırası ile İstanbul, Ankara, İzmir,

Kocaeli ve Bursa illeridir. Beşinci grupta yer alan illerin tamamı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki illerden oluşmaktadır.

Berber ve diğ. (2010), çalışmada temel bileşenler analizi tekniği kullanılarak 41 değişken ile illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi belirlenmiştir. Değişkenlerin tamamı 2003 yılında kullanılan değişkenlerden seçilerek sonuçların karşılaştırılması yapılmıştır. 2003 yılında yapılmış olan SEGE çalışması ile konumu iyileşen, konumu kötüleşen ve konumu değişmeyen iller şeklinde bir karşılaştırma yapılmıştır. 36 ilin bir önceki çalışmaya göre konumunun iyileştiği; 15 ilin konumunu koruduğunu; 30 ilin ise bir önceki çalışmaya kıyasla konumunun gerisine düştüğü görülmüştür. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre Türkiye'nin en gelişmiş illeri İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa, Eskişehir ve Antalya'dır. Gelişmişlik sıralamasında son sıralarda yer alan iller ise Van, Bitlis, Şırnak, Hakkari, Ağrı ve Muş'tur. Bu sonuçlar 2003 çalışması ile paralellik göstermektedir.

2003 yılında DPT tarafından ölçülen illerin sosyoekonomik gelişmişlik seviyesi 2011 yılında Kalkınma Bakanlığı tarafından yeni bir veri seti ve daha gelişmiş bir analiz yöntemi ile yeniden ölçülmüştür. 2003 yılında yer alan bazı verilerin güncelliğini yitirmesi ve bölgesel gelişme kavramının ekonomik ve sosyal gelişmenin yanında çevresel, teknolojik gelişme ve yaşam kalitesi gibi farklı boyutları da içine almasından dolayı yeni bir veri seti ile illerin ve bölgelerin gelişmişlik seviyesi yeniden hesaplanmıştır. SEGE-2011 çalışmasında daha önceki çalışmalardan farklı olarak rekabetçi ve yenilikçi kapasite, erişilebilirlik ve yaşam kalitesi alanlarından da değişkenler kullanılmıştır. Sonuç olarak 8 farklı alandan toplamda 61 değişken ile SEGE-2011 çalışması yapılmıştır. Çalışmada analiz tekniği olarak Güçlü Temel Bileşenler Analizi (GTBA) kullanılmıştır. Bu çalışmada yeni teşvik sistemindeki altı gruplu il kademelenmeleri esas alınarak sınıflandırılma yapılmıştır. Birinci kademe gelişmiş iller İstanbul, Ankara, İzmir gibi illerin yanı sıra Bursa, Kocaeli, Antalya, Eskişehir ve Muğla illeri de bu kademe içinde yer almıştır. 6.kademe gelişmiş illerin tamamı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden oluşmaktadır.

Gül ve Çevik (2014), analizlerinde 32 ekonomik 17 sosyal gösterge olmak üzere toplamda 49 değişken kullanmıştır. Temel bileşenler analizi tekniği kullanılarak illerin gelişmişlik düzeyi belirlenmiştir. İllerin almış olduğu endeks değerlerine göre 5 farklı gruba ayrılmıştır. Birinci grupta yer alan iller sırası ile İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Bursa, Kocaeli ve Muğla'dır. En az gelişmiş illeri içeren beşinci gruptaki iller

ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden oluşmaktadır. Aynı çalışma kapsamında 2010 yılı içinde aynı değişkenler kullanılarak gelişmişlik indeksi hesaplanmış ve 2012 yılı sonuçları ile karşılaştırılmıştır. 2010 ve 2012 yıllarında birinci grupta yer alan illerin sıralamasında bir değişiklik olmadığı görülmüştür. İlk 20’de yer alan Trabzon ve Gaziantep’in 2012 yılında hızlı bir gelişme kaydetmiş bunu yanında Eskişehir, Mersin ve Manisa’nın ise daha alt sıralara gerilemiş ancak ilk 20’de yer almaya devam etmiştir. Van, Siirt, Iğdır gibi illerin konumun aynı kaldığı, Şırnak, Bingöl, Bitli, Ağrı illerinin konumunda geriye doğru bir gidiş olduğu görülmüştür. Her iki sonuçta da gelişmişlik seviyesinde Türkiye’nin batısından doğusuna doğru gidildikçe ciddi bir düşüş olduğu göze çarpmaktadır.

Albayrak ve Savaş (2015), İllerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyini tanımlayan 63 değişken kullanılarak açıklayıcı faktör analizi ve temel bileşenler analizi teknikleri ile sonuçlar elde edilmiştir. Aynı özellikler taşıyan homojen alanların belirlenmesi amacıyla iller gelişmişlik endeksi değerlerine göre ikili, üçlü, beşli ve yedili olmak üzere 4 farklı homojen gruba ayrılmıştır. İstatistiki olarak bu homojen gruplarının anlamlılık düzeyleri ölçülmüş ve üç alt homojen gruba ayırmanın daha anlamlı sonuçlar verdiği bulunmuştur. Bir başka deyişle illerin az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş iller olarak üç alt homojen gruba ayırmanın anlamlı bir sınıflandırma olduğu görülmüştür. Bu çalışma sonucunda Türkiye’nin en gelişmiş illerinin sırasıyla İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli ve Antalya olduğu saptanmıştır. Doğu ve Güneydoğu Bölgesindeki illerin tamamının ise az gelişmiş iller grubunda olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar önceki çalışmalar ile büyük oranda benzerlik göstermektedir.

3.2 Türkiye’de Uluslararası Sermaye Hareketliliği

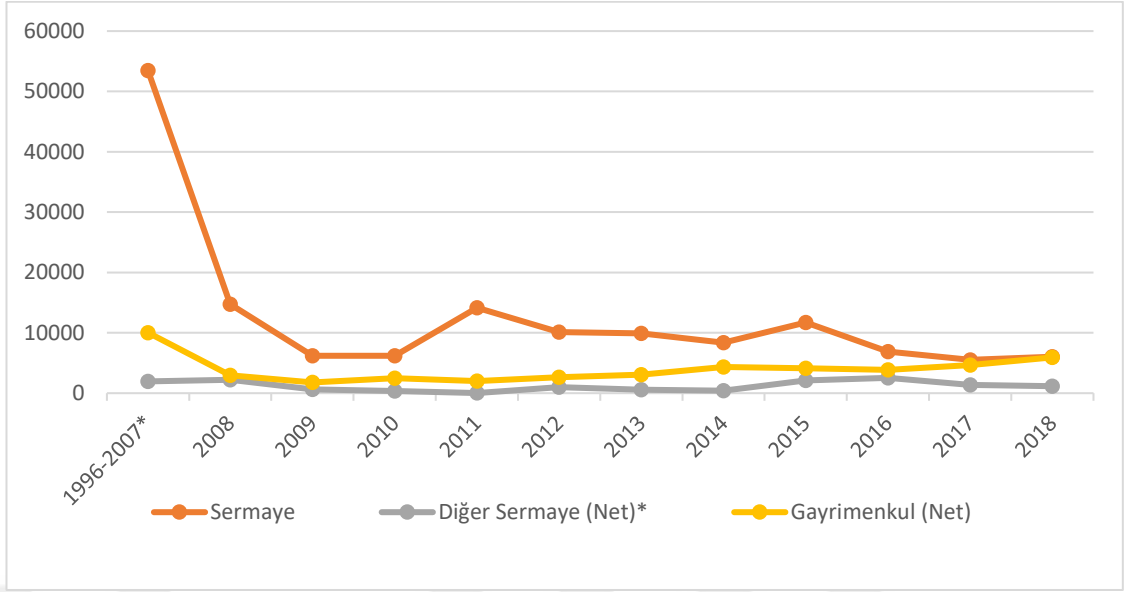
3.2.1 Tarihsel süreç içerisinde Türkiye’de uluslararası sermaye hareketliliği

1954 yılında Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu sermaye yetersizliğini gidermek ve ülkeye yabancı sermaye girişini teşvik etmek amacıyla yürürlüğe girmiştir. 1980 yılına kadar olan süreçte ülkede yaşanan ekonomik ve siyasal bunalımlardan dolayı bu kanun uygulanamamıştır. 24 Ocak 1980 yılında “istikrar kararları” yürürlüğe girmiştir. Bu kararlardan sonra Türkiye’nin ekonomi anlayışı “piyasa ekonomisine” geçiş yapmıştır. Bu yeni ekonomi kararları ile birlikte Türkiye serbest piyasa anlayışıyla kar maksimizasyonu ve rekabetçi fiyat politikaları kapsamında kapitalist dünyaya entegre

olmaya çalışmıştır. 24 Ocak kararlarında yabancı sermayenin ülkeye girişini sağlamak amacıyla Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi yer almaktadır.

Türkiye’de 1990’lı yıllardan sonra yapılan yatırımlar daha çok kısa dönemli portföy yatırımları şeklinde olmuştur. Kısa dönemli sermaye hareketleri çoğunlukla yüksek faiz ve döviz kuruna dayalı bir kar elde etme amacıyla olmuştur. Bir diğer anlamda yapılan yatırımlar doğrudan sermaye yatırımı olarak gerçekleşmemiştir (Dilek, 2016). 1994, 1997, 1998 ve 2001 yıllarında dünyada ve Türkiye’de meydana gelen krizler ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişi düşük seviyede kalmıştır. Bu zaman diliminde yabancı sermayenin yatırımını arttırmak amacıyla esnek kur ve ihracatı teşvik politikaları getirilmiştir. Bu politikalar çerçevesinde ithalattaki kota sınırlamaları kaldırılmış, gümrük vergilerinde indirim yapılmış ve faiz oranlarında esneklik getirilmiştir. Bu düzenlemeler ile yabancı sermaye girişinde artış yaşanmıştır (TCMB, 2016).

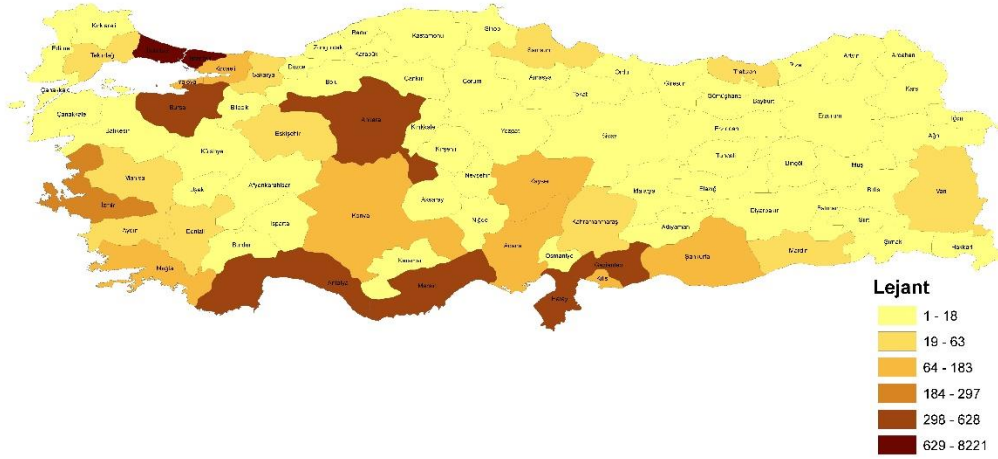
2003 yılında 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu’nda yabancı sermaye ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bu kanun kapsamında yabancı yatırım için gerekli olan izin ve asgari sermaye şartı kaldırılmış bunun yerine bilgilendirme sistemi getirilmiştir (Karluk, 2007). Bu düzenleme ile birlikte Türkiye’deki yabancı şirket sayıları yüzde yüzün üzerinde artmış ve uluslararası yabancı yatırımlar sıralamasında 53.sıraya yükselmiştir (Bozkurt ve Dursun, 2006). 2005 yılında toplam yabancı sermaye yatırımları 10 milyar \$ olurken bunun 2 milyar \$’ı ise gayrimenkul yatırımdan oluşmaktadır. Türkiye’de 2006 yılının sonunda toplam yabancı yatırımın 20.2 milyar \$ dolaylarında olmuştur. Bu yatırım şekilleri özelleştirme ve banka birleşmeleri ile kısa vadede kar elde edildiği için yabancı yatırımcılar tarafından tercih edilmektedir (Aydemir ve diğ., 2012). Yabancı yatırımların yeni bir şirket açmaktansa ortaklık yapma, satın alma ya da gayrimenkul yatırımı tercih ettiği görülmektedir (Acar, 2016). 2008 yılında dünyada meydana gelen krizden Türkiye’de etkilenmiştir. 2008-2010 yılları arasında yabancı sermaye girişinin yüksek oranda düştüğü görülmektedir. 2011 yılında yabancı sermaye yatırımında önceki yıla oranla %80’e yakın bir artış ile 16 milyar \$ seviyesine ulaşırken 2012-2014 yılları arasında ise 13 milyar \$ seviyesine düşmüştür. 2008 krizinden sonra en yüksek yatırımın yapıldığı yıl 2015 olmuştur. Bu yılda yatırım 18 milyar \$’u aşmıştır. Ulaştırma, finans, enerji ve imalat sektörlerinde gerçekleşen satın almalar sonucunda yabancı yatırımın değeri bu seviyeye ulaşmıştır (Şekil 3.1) (TCMB, 2018).

*Uluslararası Sermayeli Firmaların Yabancı Ortaklardan Aldıkları Kredi

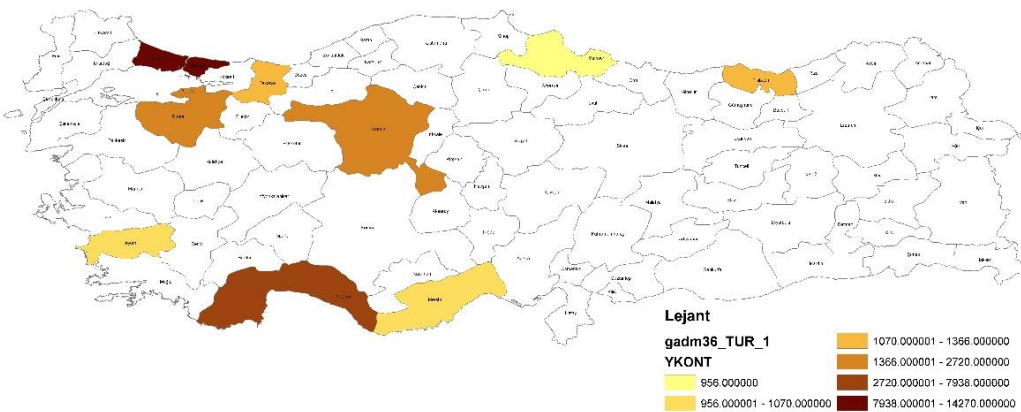
Şekil 3.1 : Uluslararası doğrudan yatırım girişi bileşenleri (1996-2018) (Milyon \$) (TCMB, 2018).

Uluslararası doğrudan yatırım girişi sermaye, diğer sermaye (uluslararası sermayeli firmaların yabancı ortaklardan aldıkları kredi) ve gayrimenkul yatırımlarından oluşmaktadır. Diğer sermaye yatırımlarının 2015 ve 2016 yıllarında önceki yıllara oranla dört katı kadar artmış olması dikkat çekmektedir. 2018 yılında gerçekleşen doğrudan yatırımların %45'lik kısmı gayrimenkul yatırımlarından oluşurken %51'i ise sermaye bileşeni yatırımdır. 2018 yılı TOBB verilerine göre Türkiye'de 13406 yabancı ortak sermayeli şirket kurulmuştur. Türkiye genelinde yabancı ortaklı kurulan şirket sayısı en fazla İstanbul (8221) ilindedir. İstanbul'u sırasıyla Mersin(628), Gaziantep(579), Hatay(545), Bursa(537) ve Antalya(510) takip etmektedir. Türkiye'de 2018 yılında Suriye ortak sermayeli kurulan şirket sayısı 1595 olup yabancı ortak sermayeli kurulan şirketlerin %12'sini oluşturmaktadır. Suriyeli ortak sermaye şirket sayısının en yüksek olduğu illerin başında İstanbul gelmektedir. İstanbul'u sırasıyla Mersin, Hatay ve Bursa takip etmektedir(TEPAV, 2018). Mersin, Gaziantep, Hatay gibi illerde kurulan şirketlerin sayısının fazla olmasının temel sebeplerinden biri Suriye ortak sermayeli şirketlerin sayısının artmasından kaynaklanmaktadır. Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgelerinde yabancı ortak sermayeli şirket sayısının çok düşük olduğu görülmektedir (Şekil 3.2).

Şekil 3.2 : Yabancı sermayeli şirket sayısı (TOBB, 2018).

Yabancı yatırımcıların Türkiye’den taşınmaz almaları ‘Doğrudan Yabancı Sermaye-FDI’ girişi olarak görülmektedir. 2012 yılında “yabancı uyruklu kişilere” taşınmaz satışı ile ilgili yapılan düzenlemeyle birlikte yabancılara yapılan konut satışlarında büyük oranda artış sağlanmıştır. TCMB 2018 yılı verilerine göre gayrimenkul yatırımı amacıyla gelen doğrudan yabancı sermaye girişi 5,9 Milyar ABD Doları ulaşmıştır. Yabancılara yapılan konut satışlarında, 2018 yılında ilk sırada 14270 konut satışı ile İstanbul yer almaktadır. İstanbul’un bölgenin önemli bir metropol kenti olması, Türkiye’de büyük ölçekli yatırımların odak noktası olması gibi nedenlerden dolayı yabancıların ilk tercihidir. İstanbul ilini sırasıyla 7938 konut satışı ile Antalya, 2720 konut satışı ile Bursa, 2133 konut satışı ile Ankara, 2063 konut satışı ile Yalova izledi. Konut satışlarının yüksek olduğu İstanbul, Ankara, Antalya ve Bursa Türkiye’nin en gelişmiş illeri konumundadır. Antalya, Aydın gibi turistik illerde yabancılara konut satışlarının yüksek olduğu görülmektedir (Şekil 3.3).

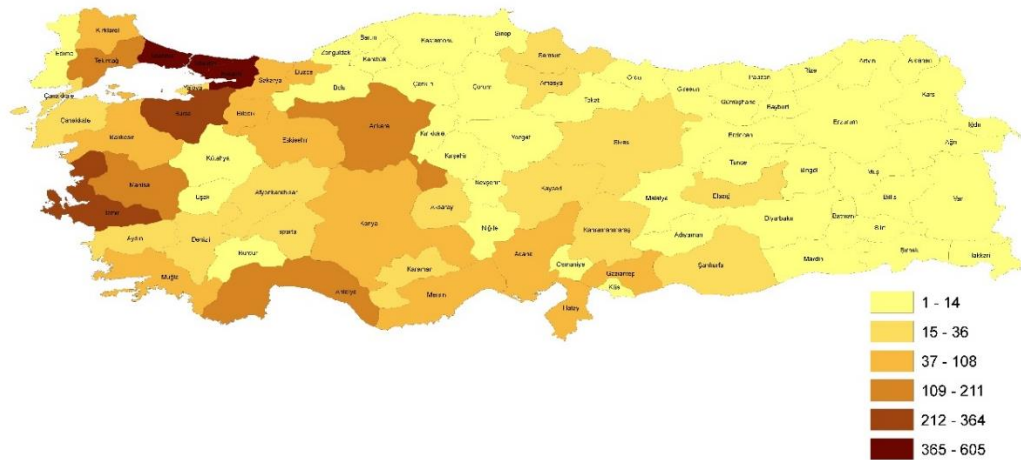

Şekil 3.3 : Yabancılar yapılan konut satışı (TÜİK, 2018).

3.2.2 Yabancılarla düzenlenen yatırım teşvik belgeleri

Az gelişmiş bölgelere sağlanan yatırım desteklerinin genişletilmesi, destek unsuru miktarlarının artırılması, kümelenme faaliyetlerinin teşvik edilmesi yatırım teşvik sisteminin temel amaçları arasında yer almaktadır. KDV, vergi, gümrük emlak vergisi muafiyetleri, yatırım yeri tahsis, faiz ve kar payı destekleri yatırım teşvik uygulamaları kapsamında illere yapılan yardımlardır. Yapılan desteklerin miktarı illerin gelişmişlik düzeylerine göre değişmektedir. Bu kapsamda iller gelişmişliğine göre altı bölgeye ayrılmış ve 5.ve 6.bölgeler görece daha az gelişmiş illerden oluşmaktadır. Az gelişmiş illere verilen teşviklerin çeşitliliği ve miktarı daha fazladır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illerin birçoğu 5.veya 6.bölgelerdedir. Bu bölgelere yatırım yapılması için yatırımcılara birçok kolaylık sağlanıyor olmasına rağmen yatırımcıların tercihi Türkiye'nin batısında kalan iller olmaktadır. Bunun nedeni olarak da coğrafi olarak koşulların uygun olmaması, ulaşım altyapısının yetersiz olması, sürekli göç veren iller olması, nitelikli işçi sayısının daha düşük seviyede olması gibi etmenlerden dolayı yatırımcı çekme potansiyeli düşük kalmıştır.

Yabancılarla düzenlenen teşvik belgelerinin dağılımı incelendiğinde Türkiye'nin batısı ve güneyinde yer alan illerde yoğunlaştığı görülmektedir. En fazla yatırım teşvik belgesinin düzenlendiği iller İstanbul, İzmir ve Bursa'dır. Bu illeri Ankara, Antalya, Manisa ve Tekirdağ takip etmektedir. Türkiye'de bölgesel kalkınmayı desteklemek için Doğu ve Güneydoğu bölgelerine cazip teşvik imkanları sunuluyor olmasına rağmen yatırımcılar tarafından tercih edilme oranının diğer bölgelere göre çok düşük oranda olduğu görülmektedir (Şekil 3.4).

Şekil 3.4 : Yabancılarla düzenlenen yatırım teşvik belgeleri (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2018).

3.3 Türkiye'ye Yönelik Uluslararası Nüfus Hareketliliği

3.3.1 Türkiye'ye yönelik dış göç hareketliliği

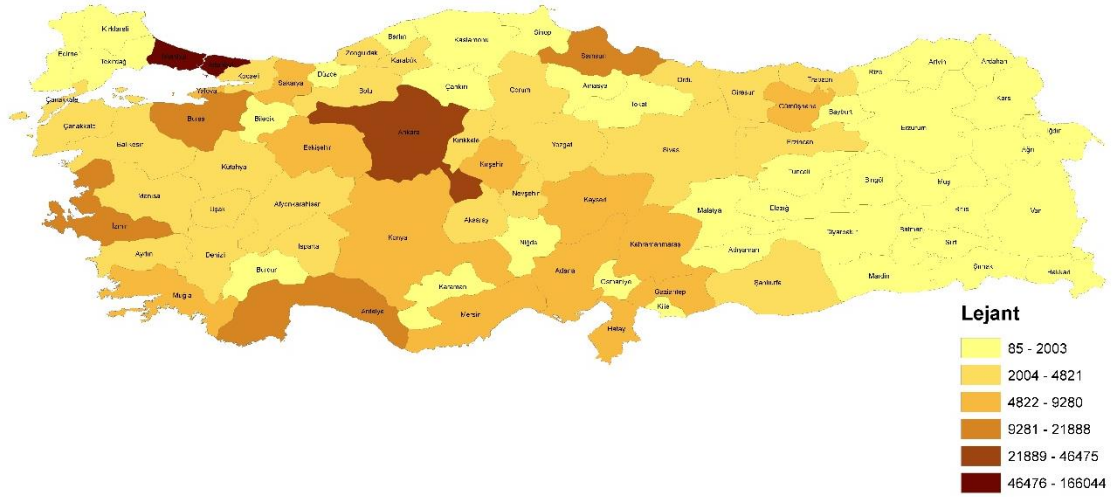
Türkiye'nin coğrafi konumundan dolayı hem tarihsel süreçte hem de günümüzde uluslararası göç rotasının transit geçiş ülkesi olmasının yanında önemli bir hedef ülke konumundadır. Türkiye'ye yapılan uluslararası göçler iki dönemde incelenebilir. 1990'lı yıllara kadar olan süreç ilk dönem olarak ele alınabilir. Bu dönemde Türkiye'ye daha çok Türk kökenli komşu ülkelerde yaşayan insanlar göç etmiştir. Yaklaşık olarak 1.3 milyon insan göç etmiş ve bunların %36'sı Bulgaristan'dan, %30'u Yunanistan'dan, %22,1'i Yugoslavya'dan ve %8,9'u Romanya'dan gelmiştir. (Körükmez, 2012). 1990'lı yıllardan sonraki yaşanan göçler ise yabancı kökenli insanlardan oluşmaktadır. Bu göç hareketi daha çok Orta Doğu, Afrika ve Asya kökenli göçmenlerden oluşmaktadır.

Çizelge 3.1 Türkiye'de bulunan yabancı uyruklu nüfusun geldikleri ülkeleri göstermektedir. Türkiye en fazla göçü komşusu olan Irak ve Suriye'den almaktadır. Daha sonra Almanya, Afganistan, Azerbaycan, İran takip etmektedir. Tablodan Türkiye'ye gerçekleşen göçlerin yoğun olarak Ortadoğu ve Asya ülkelerinden olduğu açıkça görülmektedir.

Çizelge 3.1 : Türkiye'de yabancı uyruklu nüfus (İlk 10 ülke) (TÜİK, 2017).

ÜLKELER	NÜFUS (Toplam)
Irak	149718
Suriye	75181
Almanya	75054
Afganistan	59902
Azerbaycan	46983
İran	37946
Türkmenistan	28254
Rusya Federasyonu	27704
Gürcistan	22111
Özbekistan	21704
Toplam Yabancı Uyruklu	816410

Türkiye'ye göçün en fazla İstanbul ilinde olduğu görülmektedir. İstanbul'u sırasıyla Ankara, Antalya, İzmir ve Bursa takip etmektedir. Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesine ikamet eden yabancı sayısının en düşük olduğu görülmektedir (Şekil 3.5).

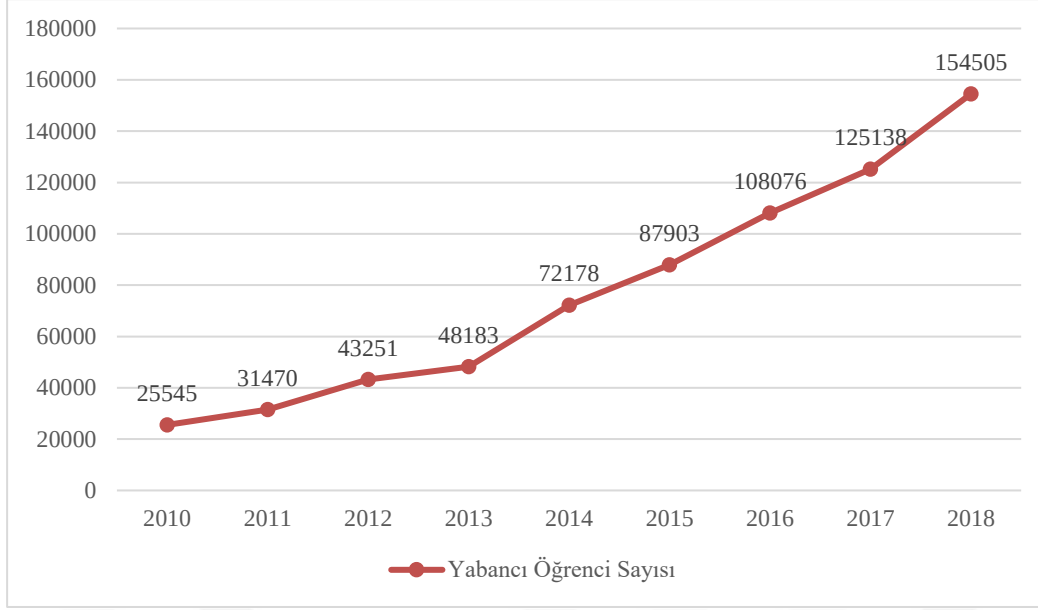
Şekil 3.5 : Yabancılara verilen ikamet izni, 2017.

Türkiye’de yabancılara yapılan konut satışları ile ikamet izni almış olan yabancı sayısının iller düzeyinde dağılımlarına bakıldığında İstanbul, Ankara, Antalya, Bursa, Yalova illerinde yoğunlaştıkları görülmektedir.

3.3.2 Türkiye’ye yönelik yabancı öğrenci hareketliliği

OECD ülkelerinde uluslararası öğrenci hareketliliğinin ortalama payının %8 olduğu görülürken Türkiye’nin payının ise %1,9 düzeyi ile ortalamanın çok altında olduğu görülmektedir. 2010 yılında Yükseköğretim Kurulu’nun Yabancı Öğrenci Sınavını kaldırarak üniversitelere yabancı öğrenciyi kendi yaptıkları sınav ile alma hakkı tanınmıştır (Çetinsaya, 2014). Son yıllarda Türkiye’de üniversitelerin sayısının artmasının yanında yabancı öğrencileri çekebilmek için yeni çalışmalar başlatıldığı görülmektedir (YÖK, 2018). Türkiye’de YÖK tarafından yabancı öğrencileri çekmek amacıyla “Study in Turkey” isimli bir proje geliştirilmiştir. Bu projede üç farklı dilde hizmet veren bir internet sitesi oluşturularak, uluslararası öğrencilere Türkiye’deki üniversiteler, eğitim sistemi, okul ücretleri, yaşam koşulları hakkında bilgiler verilmektedir.

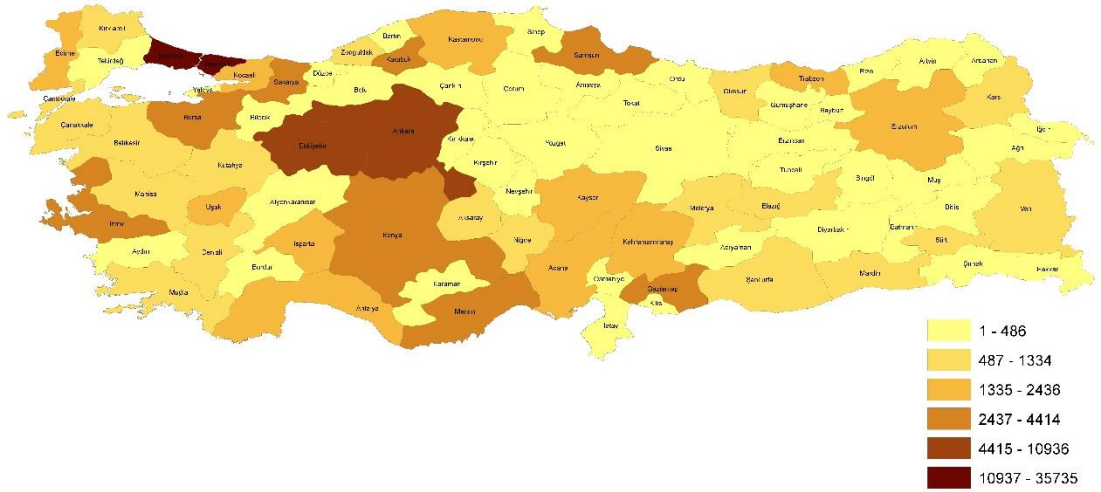
Türkiye’yi tercih eden uluslararası öğrencilerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde sürekli bir artış eğilimindedir. 2010 yılında uluslararası öğrenciler ile ilgili mevzuatta yapılan değişiklik ile birlikte öğrenci sayısının 2010-2018 yılları arasında öğrenci sayısının 25455’den 154505’e yükseldiği görülmektedir. Bir başka deyişle, bu yıllar arasında yabancı öğrenci sayısı 6 kat artış göstermiştir (Şekil 3.6).

Şekil 3.6 : Türkiye’de yıllara göre yabancı öğrenci sayısı (YÖK, 2018).

Eğitim gören yabancı öğrencilerin çoğunluğu akraba veya komşu ülkelerden Türkiye’yi tercih etmektedir. Türkiye’de en fazla yabancı uyruklu öğrencinin Azerbaycan’dan geldiği görülmektedir. Azerbaycan’ı sırası ile Türkmenistan, Suriye, İran ve Afganistan takip etmektedir. Son yıllarda Suriye’de meydana gelen savaş sonucunda Suriye uyruklu öğrenci sayısının hızla arttığı görülmektedir.

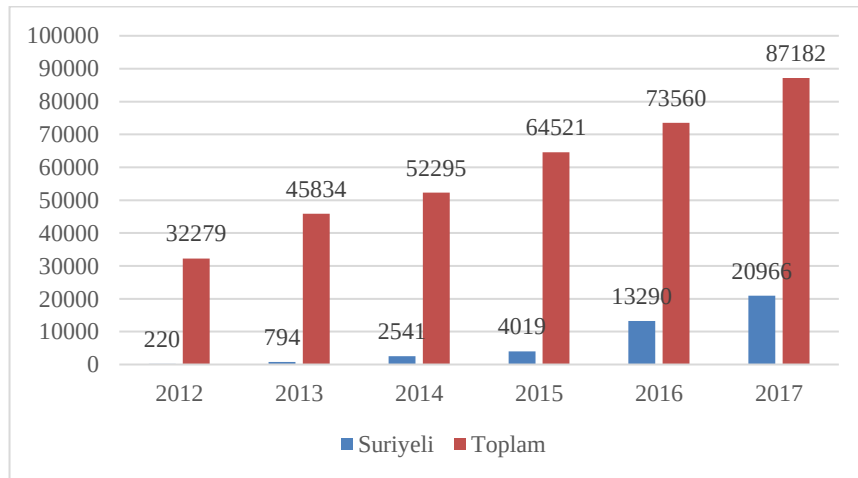
Şekil 3.7’de uluslararası öğrenci sayısının illere göre dağılımını göstermektedir. Yabancı öğrencilerin Türkiye’nin en köklü üniversitelerin bulunduğu illeri tercih ettikleri görülmektedir. İstanbul, Ankara, Eskişehir, İzmir ve Bursa gibi gelişmiş illerde yabancı öğrenci sayısının yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre en çok uluslararası öğrenciye sahip olan il, 35735 öğrenciyle İstanbul’dur. İkinci sırada, 10936 öğrenci ile Ankara; 6675 öğrenci ile Eskişehir; 4414 öğrenci ile Bursa; 3565 öğrenci ile Konya; 3349 öğrenci ile İzmir takip etmektedir. Uluslararası öğrenci sayısının en düşük olduğu iller ise Hakkari, Şırnak ve Tunceli’dir (Şekil 3.7).

Şekil 3.7 : Yabancı öğrenci sayısı (YÖK, 2018).

3.3.3 Türkiye’ye yönelik uluslararası işgücü hareketliliği

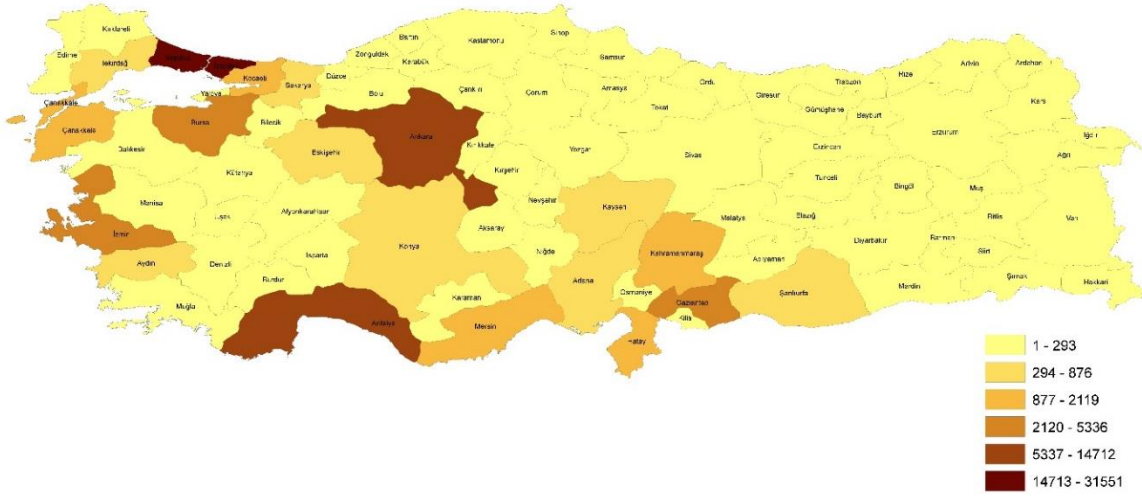
Türkiye’de yabancıların çalışma hakkı yasal mevzuatlar ile sınırlandırılmıştır. 2003 yılında 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun 2016 yılına kadar geçerliliğini sürdürmüştür. 2016 yılı itibariyle 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu yürürlüğe girmiştir. Yasal yollarla ülkeye giren yabancıların niteliğinin farklılık göstermesi ve çalışma izni verilen sektörlerde esneklik sağlamayan yapısı nedenlerinden dolayı 4817 sayılı kanunun yürürlükten kaldırılmıştır (Merkez Bankası, 2016). Bir diğer önemli gerekçe ise Suriyelilerin 2011 yılından itibaren Türkiye’ye gelmesi ile birlikte yasal statülerinin diğer yabancılardan farklı olması çalışma izni verilmesini kısıtlamaktaydı. Bu durumda Suriyelilerin daha çok düşük vasıflı işlerde kayıt dışı olarak çalışmasına neden olmuştur (Korkmaz, 2017). Bu yasal düzenleme kayıt dışı çalışan Suriyelileri kayıt altına almayı amaçlamaktadır.

Şekil 3.8 : Yıllara göre çalışma izni verilen yabancılar (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2017).

Şekil 3.8’de Türkiye’de 2012-2017 yılları arasında yabancı çalışan sayılarının arttığı görülmektedir. 2012 yılında yabancı çalışan sayısı 32279 iken 2017 yılında üç katı kadar artış göstererek 87182 olmuştur. Yabancı çalışan sayısının bu kadar artmış olmasının nedenlerinden biri Suriyelilerin iş gücü piyasasına yasal yollarla çalışabilmesi için yasal düzenleme yapılmış olmasıdır (Şekil 3.8).

Türkiye’de yabancı çalışan sayısının en yüksek olduğu il 31551 yabancı çalışan ile İstanbul’dur. Daha sonra turizm sektörünün en yoğun olduğu illerden biri olan Antalya’da yabancı çalışan sayısı ise 14712’dir. Ardından yabancı çalışan sayısının 9227 olduğu Ankara ili gelmektedir. Bunu sırasıyla İzmir ve Bursa takip etmektedir (Şekil 3.9).

Şekil 3.9 : İllere göre çalışma izni verilen yabancılar (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2018).

3.4 Türkiye’de Uluslararası Hareketliliğin Gelişmişlik ile İlişkili Değerlendirmesi

Türkiye’de uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliğinin gelişmişlik ile olan ilişkisini inceleyen ampirik çalışmalara yer verilmiştir. Uluslararası sermaye hareketliliği kapsamında incelenen çalışmalarda gelişmişliğin göstergesi olarak ekonomik büyüme ele alındığı görülmektedir. Uluslararası nüfus hareketliliği çalışmalarında ise son dönemlerde Suriye’den yaşanan göçün ekonomik, toplumsal ve politik etkileri incelendiği görülmektedir.

3.4.1 Türkiye’de uluslararası sermaye hareketliliğinin gelişmişlik ile ilişkili değerlendirilmesi

Türkiye’de yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme, gelişmişlik, iş gücü maliyeti, reel döviz kuru ve dış ticaret ile ilişkisini ele alan çalışmalar bulunmaktadır

(Çizelge 3.2). Bu çalışmalar incelediğinde yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme (GSYİH'daki değişim) ilişkisini belli bir zaman aralığı için analiz etmişlerdir (Aslanoğlu, 2002; Yapraklı, 2006; Örnek, 2008). Yapılan çalışmaların bir kısmında yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye katkı yaptığı sonucuna ulaşmıştır (Şimşek ve Behdioğlu,2006; Okuyan, 2008). Türkiye'nin ekonomik büyüme açısından yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyacı olduğu ortaya koyulmuştur. Bununla birlikte Türkiye'nin yabancı sermaye yatırımlarının devamlılığının sağlanabilmesi içinde gerekli altyapıların oluşturulması ile olacağına ulaşılmıştır (Koyuncu,2011; Ekinci,2011; Şen ve Karagöz, 2005; Kar ve Tatlısöz, 2008).

Yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu katkısının olmadığını ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır (Değer ve Emsen, 2002; Kula, 2003). Türkiye'de kısa vadeli yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğuna ulaşılmıştır (Vergil ve Karaca, 2010; Ayaydın,2010; Acar, 2016).

Çizelge 3.2 : Türkiye’de uluslararası sermaye hareketliliği ve gelişmişlik ilişkisi ile ilgili ampirik çalışmalar.

Yazarlar	Ana Değişkenler	Analiz Yöntemi	Dönem	Gelişmişlik Üzerindeki Etkisi
Aslanoğlu (2002)	Ekonomik Büyüme ve DYY	Granger Nedensellik Analizi	1975-1995	DYY ve Ekonomik büyüme arasında bir ilişki yok
Şen ve Karagöz (2005)	Ekonomik Büyüme, DYY ve İhracat	Granger Nedensellik Analizi	1994-2004	DYY 'nin ihracat ve büyüme üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değil.
Yapraklı (2006)	GSYH, DYY, işgücü maliyeti, reel döviz kuru, dışa açıklık oranı ve dış ticaret açığı	Çoklu Eşbütünleşme Analizi ve Hata Düzeltme Model	1970-2006	DYY; GSYH ve Dışa açıklık (+) diğerlerini (-) etkilemektedir.
Alagöz, Erdoğan ve Topallı (2008)	Ekonomik Büyüme ve DYY	Zaman Serisi Analiz	1992-2007	DYY, ekonomik büyümeyi arttırmaktadır.

Çizelge 3.2 (devam) : Türkiye’de uluslararası sermaye hareketliliği ve gelişmişlik ilişkisi ile ilgili ampirik çalışmalar.

Yazarlar	Ana Değişkenler	Analiz Yöntemi	Dönem	Gelişmişlik Üzerindeki Etkisi
Acaravcı ve Bostan (2010)	DYY, Reel GSYH, Sabit Sermaye Oluşumu, ithalat ve ihracat, Reel ücret indeksi	ARDL Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testleri	1992-2009	DYY, ekonomik büyüme, ithalat ve ihracatı uzun dönemde (+);
Yılmaz (2010)	Ekonomik Büyüme, DYY ithalat ve İhracat	Zaman Serisi Analiz	1991-2007	DYY, ekonomik büyüme (+) etkisi vardır.
Ekinci (2011)	Ekonomik Büyüme ve DYY	Zaman Serisi Analiz	1980-2010	DYY ve Ekonomik büyüme arasında bir ilişki varken; istihdam ve DYY arasında bulunmamaktadır.
Acaravcı ve Akyol (2017)	DYY, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme	Zaman Serisi Analiz	1998-2015	İthalat ve DYY verimliliği arttırarak ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır.

Aslanoğlu (2002) çalışmasında ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında nedensellik ilişkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Şen ve Karagöz (2005) çalışmalarında doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi nedensellik analizi ile ölçülmüştür. Çalışmaya göre doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Yapraklı (2006), doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi çoklu eş-bütünleşme analizi ve Hata Düzeltme Modeli kullanılarak analiz etmiştir. Çalışmanın ampirik sonuçlarına göre GSYİH ve dışa açıklığın yabancı yatırım üzerine pozitif etkisi bulunurken işgücü maliyeti, reel döviz kuru ve dış ticaret açığı değişkenlerinin negatif etkisi bulunmaktadır. Kar ve Tatlısöz (2008), Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını belirleyen faktörleri regresyon analizi ile ekonomik büyümeye olan etkisini ölçmüştür. Analiz sonuçlarına göre gayrisafı milli hasıla, dışa açıklık oranı, elektrik enerjisi üretim endeksi ve yatırım teşvikleri yabancı sermaye yatırımlarını olumlu etkilerken reel döviz kuru ve işgücü maliyetlerinin olumsuz etkilediği ortaya konulmuştur.

Alagöz, ve diğ. (2008), ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi 1992-2007 yılları arasında zaman serisi analiz yöntemi ile modellemiştir.

Çalışmanın sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırımların büyümeyi pozitif yönde etkilediğini özellikle 2002 yılından sonra bu etkinin iki katına çıktığı bulunmuştur. Örnek (2008)'in çalışmasında da aynı değişkenler ve analiz yöntemi kullanılarak 1996-2006 yılları arasındaki ilişki ölçülmüştür. Doğrudan yabancı sermayeli yatırımların kısa ve uzun vadede yurtiçi tasarrufları üzerinde olumlu etkisi bulunmaktadır. Ayrıca kısa vadeli yabancı sermaye girişlerinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği ortaya konulmuştur.

Acar (2016), 2001-2015 yılları arasında Türkiye'deki yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi nedensellik analizi ile ölçmüştür. Çalışma sonucunda yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunmamıştır. Acar bunun nedenini Türkiye'ye gelen yatırımların portföy yatırımları şeklinde olmasına bağlamıştır. Bu yatırım türünde sadece hisse senedi satın alındığından dolayı katma değer ve üretim sağlamamaktadır.

Acaravcı ve Bostan (2010), yabancı sermayeli yatırımlar, GSYH ve yurtiçi yatırımlar arasında pozitif yönlü uzun dönemli ilişkinin olduğuna ulaşmışlardır. GSYH ve yurtiçi yatırımların artması, uzun vadede yabancı yatırımın artmasını sağlarken; yabancı sermayenin artması da kısa vadede ekonomik büyümeyi sağlamaktadır. Ekinci (2011), çalışmasında doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunduğunu tespit etmiştir. Acaravcı ve Akyol (2017) ise doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalatın kısa dönemli ekonomik büyümeye etkisinin olduğuna ulaşmışlardır.

3.4.2 Türkiye'de uluslararası nüfus hareketliliğın gelişmişlik ile ilişkili değeriendirme

Türkiye'de nüfus hareketliliğı üzerine yapılmış olan çalışmaların daha çok bölgelerarası göçün ekonomik büyümeye olan etkileri üzerinde durulmuştur. Uluslararası göç ve sosyoekonomik gelişmişlik ilişkisini ele alan çalışmaların az sayıda olduğu görülürken son yıllarda Suriye'den yaşanan zorunlu göç ile birlikte Türkiye'de il ve bölge düzeyinde ekonomik, toplumsal, politik ve güvenlik üzerine olan etkilerini inceleyen çalışmaların olduğu görülmektedir (Çizelge 3.3).

Çizelge 3.3 : Türkiye’de uluslararası nüfus hareketliliği ve gelişmişlik ilişkisi ile ilgili ampirik çalışmalar.

Yazarlar	Bölge Düzeyi ve Sayısı	Çalışmanın Yapıldığı Ülke	Ana Değişkenler	Analiz Yöntemi	Dönem	Gelişmişlik Üzerindeki Etkisi
İçdugu vd. (2001)	İlçe	Türkiye	SEGE ve uluslararası göç	Betimleyici İstatistik ve T-test	1995	Göç veren(-) Göç alan(+)
Sevinç vd. (2016)	Ülke	GOÜ	GSYH büyüme oranı ve net göçün nüfusa oranı	homojenlik, yatay kesit ve birim kök testleri	1962-2012	hem pozitif hem negatif
Bahçekapılı ve Çetin (2015)	Düzey-2	Türkiye	Suriyeli sığınmacı oranı, İşsizlik, enflasyon, bölgesel dış ticaret ve iç göç	Cross-section Differencing method (Yatay Kesit Analizi)	2014-2015	Güneydoğu Anadolu bölgesinde işsizlik oranı (+); Enflasyon oranı (-)
Türkcan (2017)	26 Düzey-2 Bölgesi	Türkiye	Suriyeli Sığınmacı oranı, İşsizlik ve konut fiyatları	Çapraz Çizelge Yöntemi	2015	İşsizlik oranında ve konut fiyatlarında artış
Tümen ve Balkan (2015)	İl	Türkiye	enflasyon, net iç göç oranı ve işsizlik oranı	Quasi-experiment Analysis (difference-in-difference)	2010-2014	Enflasyon (-)

İçduygu ve diğ. (2001), sosyoekonomik gelişmişlik ve uluslararası göç arasındaki ilişkiyi Türkiye verileri kullanılarak araştırılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi düşük olan bölgelerin daha fazla göç verdiği ve bu bölgelerde yoksulluğun daha üst boyutlara çıktığı gözlemlenmiştir. Göçün daha yüksek olduğu bölgelerde sadece ekonomik gelişmişlik ile açıklamanın yetersiz olduğu politik, kültüre ve demografik faktörlerinde modele dahil edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Sevinç ve diğ. (2016), göç ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile 1962-2012 yılları arasında Türkiye, Çin, Peru, İran, Malezya gibi gelişmekte olan ekonomiler kapsamında incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre Cezayir, Çin,

Ekvator, Peru gibi ülkelerde ekonomik büyüme ve göç arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğunu ortaya koyarken; Türkiye, İran, Meksika gibi ülkelerde ekonomik büyüme ve göç arasındaki anlamlı ve negatif ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Negatif yönde ilişkinin olduğu ülkelerde nitelikli işgücünün göç ettiği söylenebilir.

Türkiye'ye 2011 yılından itibaren savaş nedeniyle Suriyelilerin yoğun bir şekilde göç etmesi ile birlikte il, bölge ve ülke ölçeğindeki ekonomik etkileri üzerinde araştırma yapan çalışmalar bulunmaktadır. Esen ve Binatlı (2017), Suriyeli mültecilerin bölgesel işgücü piyasaları üzerindeki etkisini incelemiştir. Türkiye'deki 26 bölge için 2004 ile 2016 yılları arasındaki panel verileri kullanılmıştır. Çalışmada, Suriyeli mültecilerin işsizliği arttırdığı, kayıtlı ve kayıt dışı istihdamı azalttığı tespit edilmiştir.

Türkcan (2017), Türkiye'ye yönelik uluslararası göçün bölge ekonomilerine olan etkileri Suriyeli mülteciler bağlamında incelemektedir. Çalışmada en fazla Suriyeli nüfusuna sahip ilk 14 düzey-2 bölgesi için 2015 yılına ait farklı sosyal ve ekonomik değişkenler kullanılarak çapraz çizelge yöntemi ile analiz edilmiştir. Kampların bulunduğu illerde Suriyelilerin yaşanabilirliğe bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Söz konusu düzey-2 bölgelerinde Suriyeli mülteciler ile işsizlik oranı, enflasyon oranı ve konut fiyatları arasında bazı bölgelerde anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Bahçekapılı ve Çetin (2015), 2011 yılından bu yana yaşanan Suriyeli mülteci göçünün en yoğun olduğu bölgelerden biri olan Güneydoğu Anadolu bölgesindeki ekonomik etkilerini araştırmaktadır. Göçün işsizlik oranı, fiyatlar, iç göç ve bölgesel ticaret üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen düzey-2 bölgelerinde Suriyeli mültecilerin gelmesi ile birlikte iç göç oranı artmış ve dış ticaret dengesi iyileşmiştir. Dikkat çeken bir sonuç ise Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Suriyeli mülteci hareketinin işsizlik oranının düşmesine neden olurken, enflasyon oranının ise Türkiye ortalamasının çok üzerinde artmasına neden olmuştur.

Tümen ve Balkan (2015), Suriyeli mültecilerin bölgelerin işsizlik ve enflasyon oranlarına olan etkilerini incelemiştir. Genel tüketici fiyatları, mal ve hizmet fiyatlarının göç nedeniyle %2.5 oranında düştüğü görülmektedir. Kayıt dışı göçmen işçilerin sayısındaki artış, Suriyeli mültecilerin kayıt dışı işgücü piyasasında daha düşük fiyatlar ile çalışmakta ve bu durum Suriyelilerin emek yoğun sektörlerde çalışan yerli işçilerin yerine geçmesine neden olmaktadır.

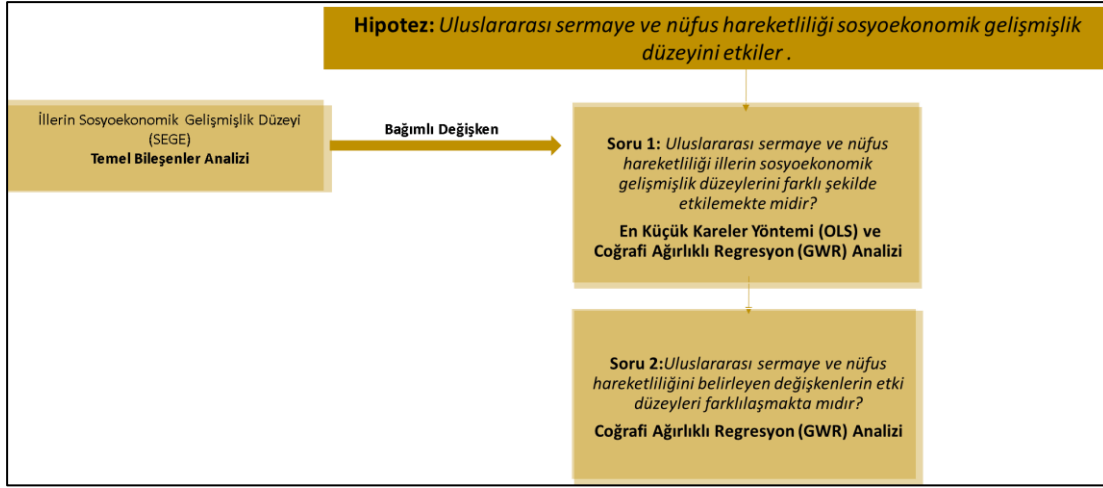

4. TÜRKİYE İLLERİNDE SOSYOEKONOMİK GELİŞMİŞLİK VE ULUSLARARASI HAREKETLİLİK ANALİZİ

Uluslararası ve ulusal literatürde uluslararası hareketlilik kapsamında yapılan çalışmaların temelde sermaye ve nüfus hareketliliği olmak üzere iki şekilde incelendiği görülmektedir. Uluslararası sermaye hareketliliği kapsamında yapılan ampirik çalışmalarda yabancı sermayeli yatırımların ev sahibi ülkenin ekonomik kalkınma veya büyümesine olan etkisini incelenmektedir. Sermaye hareketliliğinin ülke ekonomisine olan katkısını inceleyen çalışmaların yanı sıra bölgesel düzeyde yabancı sermayenin bölgenin ekonomik gelişmişliğine olan etkisini araştıran çalışmalarda bulunmaktadır. Uluslararası nüfus hareketliliğini inceleyen ampirik çalışmalarda ise uluslararası zorunlu ve gönüllü göçün ev sahibi ülkede hem bölgesel hem de ulusal anlamda ekonomik, sosyal ve politik etkileri üzerinde durulmuştur. Son dönemlerde Türkiye’de uluslararası nüfus hareketliliği ile ilgili yapılan çalışmalarda Suriye’den yaşanan zorunlu göçün bölge ve ülke ekonomisine olan etkileri konut, işsizlik, enflasyon gibi değişkenler kullanılarak analiz edilmiştir (Bkz Bölüm 3.4.2). Türkiye’de uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği ile sosyoekonomik gelişmişlik arasındaki ilişkiyi iller düzeyinde ortaya koyan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu anlamda çalışma, uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliğinin sosyoekonomik gelişmişliğe olan etkisini ve iller düzeyinde nasıl farklılaştığını ortaya koymaktadır.

4.1 Çalışmanın Amacı ve Araştırma Soruları

Çalışmanın amacı, Türkiye illerinde uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği kapsamında belirlenen değişkenlerin sosyoekonomik gelişmişliğe olan etkisini ortaya koymaktır. Bu bağlamda, “Uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği sosyoekonomik gelişmişlik düzeyini etkiler” hipotezine bağlı olarak iki soruya yanıt aranmıştır (Şekil 4.1).

Şekil 4.1 : Çalışmanın hipotezi ve analiz yöntemleri.

Araştırma Soruları:

- 1- Uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerini farklı şekilde etkilemekte midir?
- 2- Uluslararası sermaye hareketliliğini belirleyen değişkenlerin etki düzeyleri farklılaşmakta mıdır?
- 3- Uluslararası nüfus hareketliliğini belirleyen değişkenlerin etki düzeyleri farklılaşmakta mıdır?

4.2 Çalışmanın Yöntemi

Bu bölümde uluslararası hareketliliği oluşturan değişkenler sermaye ve nüfus hareketliliği olmak üzere iki başlık altında modellenerek analiz edilmiştir. Sosyoekonomik gelişmişlik ve uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla öncelikle korelasyon analizi yapılmıştır. Çok değişkenli regresyon ve coğrafi ağırlıklı regresyon analiz yöntemleri kullanılarak uluslararası hareketliliğe ait her bir değişkenin sosyoekonomik gelişmişlik üzerindeki etkisi ölçülmüş ve haritalandırılmıştır.

Çalışma kapsamında illerin gelişmişlik indeksini belirlemek amacıyla 27 değişkenli veri seti kullanılarak temel bileşenler analiz yöntemi uygulanmıştır. Kullanılan değişken sayısının çok olması, birbirleri arasında ilişkinin bulunması ve değişkenlerin km, TL, kişi gibi farklı birimlerden oluşması analiz aşamasında sorunlar yaratmaktadır. Değişkenler arasındaki bağımlılık yapısını düşürmek amacıyla ve farklı birimlerde olan verileri tek bir birime dönüştürülerek standartlaştırılmış veri matrisi

kullanılarak TBA analizi yapılmıştır. Kısaca TBA çok fazla ve ilişkili olan değişken sayısının belirli temel bileşenlerde toplanmasına fayda sağlamaktadır (Tatlıdil, 1992).

Çizelge 4.1’de, gelişmişlik indeksi için kullanılan değişkenlerin birimleri, yılı ve veri kaynağını göstermektedir. Bu değişkenlerin bir kısmı illerin Türkiye genelindeki durumunu yansıtan sayı veya oran değerleri olarak, bir bölümü de ildeki bireylerin durumlarını yansıtan kişi başına düşen değer ya da oran olarak kullanılmıştır.

Çizelge 4.1 : Çalışmada kullanılan sosyoekonomik değişkenleri.

Açıklama	Birim	Yıl	Veri Kaynağı
Kilometrekareye düşen kişi sayısı	Km ² /Kişi	2018	TÜİK
Sosyal güvenlik kapsamında aktif çalışanların toplam nüfusa oranı	Yüzde	2017	SGK
İş Yerlerinin Toplam İstihdama Oranı	Yüzde	2017	SGK
FIRE ve IT Sektörlerinde Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	Yüzde	2017	SGK
Yüksek ve Orta Teknoloji İmalat Sanayi Sektörlerinde Çalışan Oranı	Yüzde	2017	SGK
İllere Göre Finans ve IT Girişim Oranı	Yüzde	2017	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (GBS)
Bağımsız ve Tarımsal Faliyette Bulunanların Kazanç Aralıklarına Göre Dağılımı	Günlük TL	2017	SGK
Yüksek Okul veya Fakülte Mezunu Nüfusun 22+ Yaş Nüfusa Oranı	Yüzde	2018	TÜİK
Yüz Bin Kişiye Düşen Hastane Yatak Sayısı	Yüzbinde	2017	Sağlık Bakanlığı
İllere Göre 10.000 Kişiye Düşen Toplam Hekim Sayısı	Onbinde	2017	Sağlık Bakanlığı
İllere Göre 10.000 Kişiye Düşen Dış Hekimi Sayısı	Onbinde	2017	Sağlık Bakanlığı
Kişi Başı Toplam Elektrik Tüketimi	Yüzde	2017	TÜİK
Kişi başına Bitkisel Üretim Değeri	TL	2018	TÜİK
Yüz Bin Kişiye Düşen Patent Başvuru Sayısı	Yüzbinde	2018	TPE
Yüz Bin Kişiye Düşen Marka Başvuru Sayısı	Yüzbinde	2019	TPE
AR-GE Merkezleri Sayısı	Adet	2018	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
Turizm Yatırım-İşletme ve Belediye Belgeli Yatak Sayısının Türkiye İçindeki Payı	Yüzde	2018	Kültür ve Turizm Bakanlığı
Kişi Başına Düşen İhracat Tutarı	Dolar	2018	TİM
Kişi Başına Düşen Gelir	Bin TL	2018	TÜİK
Kamu Yatırım Tahsislerinin İllere Göre Dağılımı	Bin TL	2018	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
Kişi Başına Düşen Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	Bin TL	2017	Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB)
Kişi Başına Düşen Banka Kredisi	Bin TL	2017	TBB

Çizelge 4.1 (devam) : Çalışmada kullanılan sosyoekonomik değişkenleri.

Açıklama	Birim	Yıl	Veri Kaynağı
Hava Yolu Yolcu Sayısı Oranı	Yüzde	2018	TÜİK
Toplam Demiryolu Hattı Uzunlukları	Yüzde	2018	TÜİK
Bin Kişiye Düşen Otomobil Sayısı	Binde	2018	TÜİK
İllere Göre Konut Satış Sayısı	Adet	2018	TÜİK
10.000 Kişiye Düşen Konut Satış Sayısı	Onbinde	2018	TÜİK

Çalışmanın ikinci aşamasında yapılan regresyon analizine girdi oluşturmak üzere illerin sosyoekonomik gelişmişlik endeksi bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Global(OLS) ve Coğrafi Ağırlıklı Regresyon (GWR) analizi uluslararası hareketliliğin sosyoekonomik gelişmişlik üzerindeki etkisi ve aralarındaki ilişkinin modellenmesine olanak sağlamaktadır. GWR, mekansal veri analizinde modelleme basamağını oluşturmaktadır. Regresyon modelleri en az bir bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde olan etkisini ölçen bir analiz yöntemidir. Global regresyon modellerinde mekan kavramı göz ardı edilerek tüm alan için tek bir sonuç elde edilmektedir. Bu regresyon modeli mekanın sabit olduğu varsayımı üzerinden modele dahil edilen değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama oranı ve etkileme düzeyinin aynı olduğunu ifade eder. Fakat modele dahil edilen bağımlı ve bağımsız değişkenlerin mekan ile ilişkili olduğu ve aynı değişkenler ile bir mekanın farklı noktalarında yapılan ölçümlerin aynı sonucu veremeyeceği sorgulanmaya başlanmıştır. Global regresyon modellerine coğrafya veya mekan faktörü dahil edilerek, her alan için regresyon değerini açıklayan “Coğrafi Ağırlıklı Regresyon Modeli” geliştirilmiştir. Kısaca coğrafi ağırlıklı regresyon modeli regresyon değerinin farklı noktalardaki ölçümlerin birbirinden farklılaştığını ifade eder (Brudson ve diğ. 1996).

Regresyon analiz sonucunda ortaya çıkan değer coğrafya ile ilişkisini kuran coğrafi ağırlıklı regresyon modeli bölgesel ekonomi, çevresel konular, ulaşım planlaması ve gayrimenkul ekonomisi gibi birçok alanda kullanılmaya başlanmıştır. Aslan vd. (2013), 2000 yılı verileri kullanılarak Türkiye’nin illerinde ekonomik büyüme ve elektrik tüketimi arasındaki ilişkiyi; Işık ve Pınarcıoğlu (2006), Türkiye’de kişi başına düşen gelirin, göçün, kentleşme oranı, okuryazar oranı ve kadın çalışan oranı değişkenlerinin doğurganlık üzerindeki etkisinin ülke coğrafyasında farklılaşmasını; Mennis (2006), Amerika’nın Pensilvanya eyaletinde nüfus yoğunluğunun ev fiyatlarına olan etkisini; Sakarya ve İbişoğlu (2015), 2011 yılında yapılan sosyo-ekonomik gelişmişlik çalışmasındaki değişkenlerin illerdeki gelişmişlik puanını açıklama oranlarını; Akıncı vd. (2017), Türkiye’de iller düzeyinde terörizmin sosyo-

ekonomik belirleyicilerini; Yakar (2013), Türkiye’de illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin iller arası net gölere olan etkisini; Jiang vd. (2018), Çin’de sosyal gelişmişliğin beklenen yaşam süresine olan etkisi çalışmaları GWR analiz yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalara örnektir.

OLS analizi mekansal regresyon analizleri için bir başlangıç noktasıdır. GWR analizi mekansal etkiye bağlı olarak meydana gelen kümelenmeleri ortaya koyarken, OLS analizi ise mekansal etkileri göz ardı ederek tüm alan için tek bir sonuç elde edilmektedir (Fotheringham, Brunson ve Charlton, 2002). Genel olarak En Küçük Kareler Yöntemi (OLS) ve GWR modellerinin formülü aşağıdaki gibidir;

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{1i} + \beta_2 X_{2i} + \dots + \beta_k X_{ki} + \varepsilon_i \quad (1)$$

Bu ifadedeki $i=1,2,\dots,n$ coğrafik birimi, β_k , ($k=1,2,\dots,n$) global parametreleri göstermektedir ve bu global parametreler tüm birimler için aynıdır.

$$y_i = \beta_{0(i)} + \beta_{1(i)} X_{1i} + \beta_{2(i)} X_{2i} + \dots + \beta_{n(i)} X_{ni} + \varepsilon_i \quad (2)$$

β_{ik} , tüm $i=1,2,\dots,n$ için sabit ise (1) nolu ifade geçerlidir. GWR modelinin (2) nolu formül ile açıklanmaktadır. Formüle göre “i” birimin konumuna göre farklılık göstermekte ve her bir “i” için ağırlık matrisi hesaplanmaktadır (Fotheringham, Charlton ve Brunson, 1997).

Çizelge 4.2 uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği kapsamında kullanılan değişkenlerin birimi, yılı ve veri kaynağını göstermektedir. Değişkenlerin güncel verileri kurumların resmi internet sitelerinden elde edilmiştir.

Çizelge 4.2 : Uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği değişkenleri.

Bağımlı Değişken	Açıklama	Birim	Yıl	Veri Kaynağı
Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeyi	İller düzeyinde sosyoekonomik gelişmişlik değerleri hesaplanması		2018	Yazar tarafından elde edilmiştir.
Bağımsız Değişkenler	Açıklama	Birim	Yıl	Veri Kaynağı
Yabancı Sermaye	Yabancı Sermayeli Şirket Sayısı	Adet	2018	TOBB
Konut Satış Sayıları	Yabancılar yapılan konut satış sayıları	Adet	2018	TÜİK
Yatırım Teşvik Belgesi	Yabancılar düzenlenen yatırım teşvik belgesi	Adet	2018	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
Yabancı Çalışan Sayısı	Çalışma izni verilen yabancı Sayısı	Adet	2018	ÇİBS
Üniversite Öğrenci Sayısı	Uyruğa Göre Yabancı Öğrenci Sayısı	Adet	2018	YÖK
Dış Göç İstatistikleri	İkamet eden Yabancı Uyruklu Sayısı	Adet	2017	TÜİK

Çalışmada uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliğini değerlendirmek amacıyla kullanılan değişkenler daha önce dünya ve Türkiye’de konu ile ilgili yapılmış olan çalışmalar incelenerek belirlenmiştir. Bu alanda yapılmış olan ampirik çalışmaların değerlendirilmesiyle uluslararası hareketlilik iki ana başlıkta toplanmıştır.

Belirlenen ilk başlık uluslararası sermaye hareketliliğidir. Uluslararası sermaye hareketliliği bir yönüyle yabancı yatırımları işaret etmekte olup, bir ülkeye geliş biçimine göre iki farklı şekilde olmaktadır. Bunlardan ilki doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ikincisi ise portföy yatırımlarıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkeye sağladığı yatırım sermayesi ile birlikte üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisini de getirmektedir. Portföy yatırımlarında ise yatırımcı sermaye dışında bir katkısı bulunmamaktadır. Bir diğer deyişle doğrudan yabancı sermaye yatırımları sermaye, işgücü ve teknoloji bağlamında yerel ve ulusal ölçekteki ekonomiye katkı sağlarken; portföy yatırımları ise ulusal ölçekteki ekonomiye sermaye olarak katkı sağlamaktadır (TCMB, 2018; Tümertekin ve Özgüç,1997; Ongun,2001; Yavan, 2003). Yabancılar yapılan konut satışı bir ülkede gayrimenkul sektöründe yabancı sermaye yatırımı olarak görülmektedir. Yabancılar düzenlenen teşvik belgesinin yabancı sermayeli şirketlerin yatırım yapmasını teşvik eden bir unsur olmasından dolayı bir değişken olarak alınmıştır. Kısaca çalışma kapsamında yabancı şirket sayısı, yabancılar yapılan konut satışları, yabancılar düzenlenen teşvik belgeleri uluslararası sermaye hareketliliği değişkenleri olarak belirlenmiştir.

İkinci başlık ise uluslararası nüfus hareketliliğidir. Temelde uluslararası nüfus hareketliliği zorunlu veya gönüllü olarak başka bir ülkeye doğru yer değiştirme hareketi olarak tanımlanmaktadır. Savaş, doğal afet, sürgün gibi nedenlerle yaşadıkları yerlerden ayrılmak zorunda kalmaları veya buna mecbur bırakılmaları zorunlu göç olarak tanımlanmaktadır. Gönüllü göç ise bireylerin daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak amacıyla yapılan yer değiştirme hareketidir. Gönüllü olarak yapılan yer değiştirme hareketi farklı şekillerde meydana gelmektedir. Yaşadıkları ülkede iş imkanı bulamayan veya yapılan işten ekonomik ve sosyal getirisinin yetersizliği gibi sebeplerden dolayı başka bir ülkede çalışmak amacıyla yapılan göç hareketine işçi göçü olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2014; İçduygu ve Sirkeci, 1999). Son zamanlarda yükselişe geçen bir diğer hareketlilik ise eğitim amacıyla yapılandır. Yurtdışındaki eğitim imkanlarının daha iyi olduğu ülkelere yapılan öğrenci hareketliliği bu bağlamda ele alınmaktadır. Çalışma kapsamında Türkiye’de ikamet

eden yabancı sayısı, çalışma izni verilen yabancı sayısı ve yabancı öğrenci sayısı uluslararası nüfus hareketliliği değişkenleri olarak belirlenmiştir. Analiz aşamasında kullanılan değişkenlerin illere göre mevcut durumu çalışmanın Türkiye’de Sosyoekonomik Gelişmişlik Ve Uluslararası Hareketlilik bölümünde (3. Bölüm) haritalandırılarak gösterilmiştir.

4.3 Bulgular

4.3.1 Türkiye’de illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi

Çalışmada Cronbach Alfa analizi ile değişkenlerin güvenilirliği test edilirken ve KMO ile de temel bileşenler analizine uygunluğu ve değişkenler arasındaki korelasyonu test edilmiştir. Alfa ve KMO değer 0-1 arasında değer almaktadır (Albayrak, 2003). Araştırma kapsamında kullanılan değişkenlerin güvenilirlik testi sonucu 0.929 çıkmıştır. Bu değer veri setinin güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir. KMO testi sonucunda değeri 0.842 olarak elde edilmiş ve istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Bu sonuçlar TBA analizi yapmaya uygun bir veri seti olduğunu göstermektedir (Çizelge 4.3).

Çizelge 4.3 : Uygunluk istatistikleri (KMO ve Bartlett Testi).

KMO and Bartlett's Test			Reliability Statistics	
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	.842		Cronbach's Alpha	N of Items
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	3087.346	.929	27
	df	378		
	Sig.	0.000		

TBA analizi sonucunda değişken veri setinin varyans değerlerinin 1’e yakın olması istatistiki açıdan uygun olduğunu gösterir. Analiz sonucunda değişkenlerin varyansının 0.50’nin üzerinde olması gerekmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2013). Değişkenlerin ortak faktör varyansı 0.521 ile 0.944 arasında değişmektedir. Yalnızca Kişi Başına Düşen Genel Bütçe Geliri değişkeninin 0.5’in altında bir değer olduğu görülmektedir. 19 değişken 0.7’nin üzerinde değerler almıştır. Finans ve IT Girişim Oranı, Hava Yolu Yolcu Sayısı Oranı, AR-GE Merkezi Oranı, Konut Satışları, Kişi Başına Düşen Gelir ve Kamu Yatırımlarının 0.9’un üzerinde değerler aldığı görülmektedir. Bir başka deyişle bu değişkenlerin modeldeki ağırlığı ve öneminin arttığını göstermektedir (EKA).

Temel bileşenler öz değeri “1” in üzerinde olan değerler için kabul edilmiştir (Dinçer ve diğ., 2003). Analiz kapsamında 5 tane temel bileşen elde edilmiştir ve bu bileşenler varyansın %77.3’ünü açıklamaktadır. Birinci temel bileşenin varyansın %44’nü tek başına açıkladığı görülmektedir (Çizelge 4.4). Bu açıklama oranı kullanılan değişken sayısı dikkate alındığında oldukça yüksek bir oran olarak kabul edilebilir. Tatlıdil (1992), bileşenler içerisinde açıklama varyansı en yüksek olan değeri “genel nedensel faktör” veya “ana temel bileşen” olarak adlandırmaktadır. Bu çalışma kapsamında birinci temel bileşen dikkate alınarak illerin sosyoekonomik gelişmişlik indeks değerleri hesaplanmıştır.

Çizelge 4.4 : Temel bileşenlerin varyansları açıklama oranı.

Component	Total Variance Explained								
	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	12.366	44.164	44.164	12.366	44.164	44.164	8.893	31.761	31.761
2	4.065	14.519	58.683	4.065	14.519	58.683	6.129	21.889	53.650
3	2.228	7.956	66.639	2.228	7.956	66.639	3.171	11.326	64.976
4	1.723	6.154	72.793	1.723	6.154	72.793	1.955	6.983	71.959
5	1.272	4.544	77.337	1.272	4.544	77.337	1.506	5.378	77.337
6	.957	3.417	80.755						
7	.864	3.086	83.841						
8	.740	2.641	86.482						
9	.681	2.431	88.913						
10	.569	2.033	90.946						
11	.489	1.745	92.691						
12	.409	1.461	94.152						
13	.331	1.181	95.333						
14	.272	.970	96.304						
15	.192	.685	96.989						
16	.158	.564	97.553						
17	.152	.541	98.094						
18	.115	.412	98.506						
19	.103	.369	98.876						
20	.074	.266	99.141						
21	.068	.241	99.383						
22	.056	.201	99.584						
23	.037	.133	99.717						
24	.031	.110	99.827						
25	.028	.100	99.927						
26	.010	.037	99.964						
27	.009	.031	99.995						
28	.001	.005	100.000						

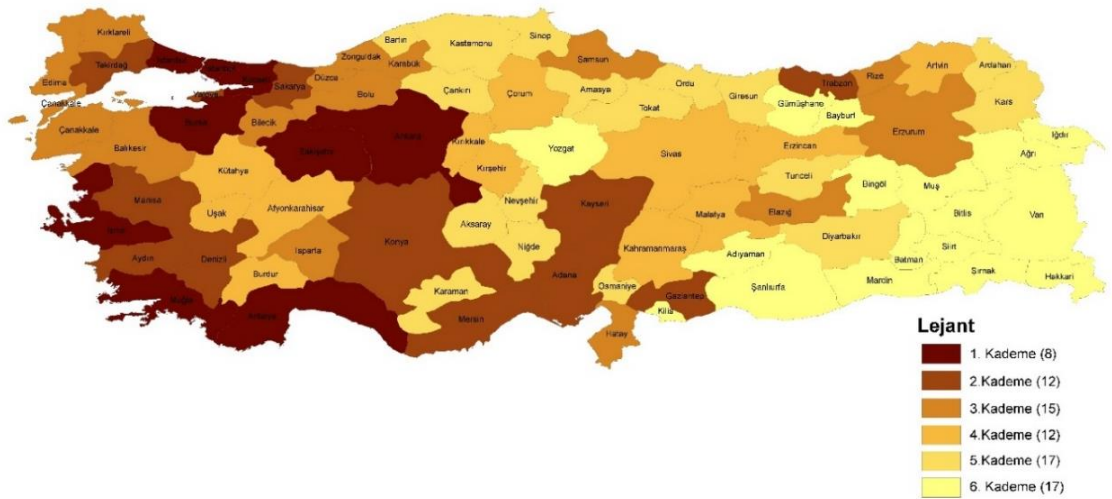
Extraction Method: Principal Component Analysis (Temel Bileşenler Analizi)

Varimax döndürme yöntemi kullanılarak temel bileşenler analizi yapılmıştır. 27 değişken içerisinde 5 değişkenin ağırlığının negatif değerde olduğu görülmektedir. KB Düşen Genel Bütçe Geliri, KB Düşen Toplam Elektrik Tüketimi, Yüz bin Kişiyeye Düşen Hastane Yatak Sayısı, KB Bitkisel Üretim Değeri ve Nüfus Yoğunluğu değişkenlerinin negatif değer aldığı görülmektedir. Sosyo-ekonomik gelişmişlik ile bu

değişkenler arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Finans ve IT Girişimleri, Hava Yolu Yolcu Sayısı, KB Kamu Yatırımı, Konut Satışları ve Ar-Ge Merkezleri değişkenlerinin sosyoekonomik gelişmişlik ile 0.9'un üzerinde pozitif yönde güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir (EK B). Birinci temel bileşen vektörünün devriği alınarak standartlaştırılmış veri matrisi ile çarpılmıştır. Elde edilen değerler illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi olarak kabul edilmiştir.

İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması

Çalışma kapsamında illerin gelişmişliği 6 kademe sınıflandırılmıştır. Birinci kademedeki iller en gelişmiş illerden oluşurken 6. Kademedeki iller ise en az gelişmiş illerden oluşmaktadır. 1, 2 ve 3.kademe gelişmiş illerin Marmara, Ege, Akdeniz ve Batı Anadolu bölgelerinde kümelendiği görülürken; 4, 5 ve 6.kademe gelişmiş illerin ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Doğu Karadeniz ve Orta Anadolu bölgelerinde kümelenmiş olduğu görülmektedir (Şekil 4.2).

Şekil 4.2 : İllerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi.

Birinci kademe gelişmiş iller grubunda 8 il bulunmaktadır. İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Kocaeli, Bursa, Eskişehir ve Muğla illeri birinci kademe gelişmiş iller grubunda yer almaktadır. 2.kademe gelişmiş iller grubunda 12 il bulunmaktadır. Sakarya, Denizli, Kayseri, Konya, Gaziantep, Tekirdağ, Manisa, Adana, Yalova, Mersin, Trabzon ve Aydın illeri 2.kademe gelişmiş iller grubundadır. Trabzon ili Karadeniz Bölgesinin en gelişmiş ili; Gaziantep ili ise Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinin en gelişmiş ili konumundadır. İstanbul, İzmir, Ankara ve Antalya illerinin çevresindeki illerin çoğunlukla 2.kademe gelişmiş iller oldukları görülmektedir. Bir

başka deyişle 1.kademe gelişmiş illerin komşu illerin gelişmişliklerini olumlu yönde etkilediği görülmektedir. 3.kademe gelişmiş iller grubunda Balıkesir, Çanakkale, Isparta, Hatay, Edirne, Kırklareli, Bolu, Samsun, Karabük, Zonguldak, Düzce ve Erzurum olmak üzere 15 il bulunmaktadır.. Türkiye'nin Batı Marmara ve Batı Karadeniz bölgelerinde 3.kademe illerin yoğunlaştığı görülmektedir. Toplamda 12 il olmak üzere Kırıkkale, Kahramanmaraş, Sivas, Artvin, Malatya, Kütahya, Uşak, Burdur, Kırşehir, Erzincan, Çorum ve Afyonkarahisar illeri 4.kademe gelişmiş iller grubunda bulunmaktadır. 5.kademe gelişmiş iller grubunda ise 17 il bulunmaktadır. Karadeniz bölgesi ile Orta Anadolu bölgesindeki illerde 5.kademe gelişmiş illerin sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. Karadeniz Bölgesinden Kastamonu, Amasya, Bartın, Giresun, Ordu, Sinop, Tokat, Çankırı illeri bu kademe gelişmişlik grubunda yer alırken; Orta Anadolu bölgesinden Nevşehir, Niğde, Aksaray ve Karaman illeri yer almaktadır. Doğu Anadolu Bölgesinden ise Diyarbakır, Tunceli, Ardahan ve Kars illeri bulunmaktadır. 6.Kademe illerin çoğunlukla Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki illerden oluştuğu ve toplamda 17 il olduğu görülmektedir. Marmara, Ege, Akdeniz ve Batı Karadeniz bölgelerindeki illerde 6.kademe gelişmişlik düzeyinde herhangi bir ilin yer almadığı görülmektedir. . İç Anadolu Bölgesi'nden yalnızca Yozgat ilinin ve Doğu Karadeniz Bölgesinde ise Gümüşhane ve Bayburt illerinin 6.kademe gelişmiş iller grubunda yer aldığı görülmektedir. Siirt, Şırnak, Hakkari, Muş ve Ağrı illeri ise Türkiye'nin en düşük gelişmişlik seviyesine sahip olan illerdir (Şekil 4.2).

4.3.2 Türkiye'de uluslararası hareketlilik ve sosyoekonomik gelişmişlik ilişkisi

Regresyon analizinden önce bağımsız değişkenlere ait betimleyici istatistik analiz sonuçları Çizelge 4.5' de verilmiştir. Sonuçlar, minimum ve maksimum değerler arasında yüksek farkların olduğunu ortaya koymaktadır. Standart sapma değerlerinin de yüksek olması iller arasında önemli farklılıkların olduğunu göstermektedir.

Çizelge 4.5 : Uluslararası hareketlilik değişkenleri ve betimleyici istatistik.

Uluslararası Sermaye Hareketleri	N	Range	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std. Sapma
Yabancı Şirket Sayısı	81	8220	1	8221	166	918
Yabancı Konut Satışı	81	14269	0	14270	452	1848
Yabancı Teşvik Belge	81	604	1	605	48	101

Çizelge 4.5 (devam) : Uluslararası hareketlilik değişkenleri ve betimleyici istatistik.

Uluslararası Nüfus Hareketleri	N	Range	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std. Sapma
Dış Göç İstatistikleri	81	165959	85	166044	5757	18977
Yabancı Çalışan	81	31550	1	31551	1053	4001
Yabancı Öğrenci Sayısı	81	35734	1	35735	1545	4184

İki farklı regresyon modeli kurularak sermaye ve göç hareketliliğinin sosyoekonomik gelişmişliğe olan etkileri ayrı ayrı analiz edilmiştir. Regresyon analizinin uygulanması için bazı varsayımları sağlaması gerekmektedir. Bunlar normallik, doğrusallık, çoklu doğrusallığın ve otokorelasyonun olmamasıdır (Kalaycı 2010:207, Yavan 2012: 27-28). Normal dağılım varsayımının sağlanabilmesi için her bir değişkenin logaritması alınarak analizler yapılmıştır. Bu araştırma kapsamında uygulanan regresyon analizlerinde modelin testleri yapılmış ve modellerin tüm varsayımları sağladığı görülmüştür.

Öncelikli olarak En Küçük Kareler (EKK) yöntemi ile regresyon modelleri oluşturulmuş olup, aşağıda yer aldığı şekilde kurulmuştur..

$$LSEGE = @ + \beta_1 LYSİRKET + \beta_2 LYKONUT + \beta_3 LYBELGE + \epsilon$$

Sermaye hareketliliğine ait değişkenler kullanılarak oluşturulan modelde her bir değişkenin açıklamaları aşağıdaki gibidir;

LSEGE: Logaritmik sosyoekonomik gelişmişlik indeksi

LYSİRKET: Logaritmik yabancı şirket sayısı

LYKONUT: Logaritmik yabancılara yapılan konut satışı

LYBELGE: Logaritmik yabancılara düzenlenen yatırım teşvik belgesi sayısı

$$LSEGE = @ + \beta_1 LDGOC + \beta_2 LYCALISAN + \beta_3 LSURİYELİ + \beta_4 LYOGRENCİ + \epsilon$$

Nüfus hareketliliğine ait değişkenler kullanılarak yukarıdaki model kurulmuştur. Her bir değişkenin açıklamaları aşağıdaki gibidir;

LDGOC: Logaritmik Türkiye’de ikamet eden yabancı uyruklu sayısı (Dış Göç)

LYCALISAN: Logaritmik yabancı çalışan sayısı

LSURİYELİ: Logaritmik geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sayısı

LYOGRENCİ: Logaritmik yabancı öğrenci sayısı

Türkiye’de uluslararası hareketliliğin sosyoekonomik gelişmişlik üzerinde etkisi olduğu varsayılan değişkenlerin korelasyon analizi yapılmıştır ve Pearson Korelasyon analizi kullanılmıştır. Pearson korelasyon katsayısı, değişkenler arasındaki doğrusal ilişkinin kuvveti ve yönü hakkında bilgi veren bir analiz yöntemidir. Aşağıdaki tablolarda değişkenlerin korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır.

Çizelge 4.6’da değişkenlerin birbirleri ile olan ilişki düzeylerinin 0.5 ile 0.7 arasında değiştiğini bir başka ifadeyle aralarındaki korelasyonun yüksek ve pozitif yönde olduğunu göstermektedir. Yabancılar Düzenlenen Teşvik Belgesi sayısının bütün değişkenler ile korelasyonunun yüksek ve pozitif yönde olduğu görülmektedir.

Çizelge 4.6 : Uluslararası sermaye hareketliliği ve sege korelasyon matrisi.

	SEGE	Yabancı Şirket Sayısı	Yabancı Konut Satışı Sayısı	Yabancı Teşvik Belgesi Sayısı
SEGE	1.000	.554	.660	.703
Yabancı Şirket	.554	1.000	.690	.630
Yabancı Konut Satışı	.660	.690	1.000	.620
Yabancı Teşvik Belge	.703	.630	.620	1.000

Çizelge 4.7, uluslararası nüfus hareketliliğine ait değişkenlerin birbirleri ile SEGE arasındaki korelasyon matrisini göstermektedir. Buna göre değişkenler arasındaki ilişki düzeyinin yüksek ve pozitif yönde olduğu ortaya çıkmaktadır. Her iki korelasyon analizi sonucu bağımsız değişkenler arasında yüksek ($r>0,80$) düzeyli bir ilişkinin olmamasının yanında regresyon analizinin varsayımlarından olan çoklu doğrusal bağlantı sorununun da olmadığını göstermektedir.

Çizelge 4.7 : Uluslararası nüfus hareketliliği ve sege korelasyon matrisi.

	SEGE	İkamet Eden Yabancı Sayısı	Yabancı Çalışan Sayısı	Yabancı Öğrenci Sayısı
SEGE	1.000	.637	.636	.598
İkamet Eden Yabancı Sayısı	.637	1.000	.660	.610
Yabancı Çalışan	.636	.660	1.000	.625
Yabancı Öğrenci Sayısı	.598	.610	.625	1.000

Regresyon analizi için gerekli olan varsayımlar her iki modelde sağlanmıştır. Regresyon analizi sonuçlarının değerlendirilebilmesi için doğruluğu, güvenilirliği ve geçerliliği test edilmiştir. Kurulan regresyon modellerinin anlamlılığını sınavan F testi sonucunun istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. VIF testi ise bağımsız değişkenler arasındaki çoklu doğrusal bağlantı varsayımını ölçmektedir. VIF değerlerinin 5'in altında olması gerekmektedir ve kurulan modeller bu varsayımı sağlamaktadır (Çizelge 4.8).

Çizelge 4.8 : OLS teşhisleri.

	Model-1		Model-2	
Bağımlı Değişken	SEGE			
Gözlem Sayısı	81			
Multiple R-Squared	0.56		0.52	
Adjusted R-Squared	0.54		0.49	
Joint F-Statistic	32.7	.00	20.7	.00
Joint Wald Statistic	54.9	.00	80.30	.00
Koenker (BP) Statistic	4.08	0.25	2.60	0.63
Jarque-Bera Statistic	2061	.00	2586	.00

Model-1 ve Model-2 regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, bütün değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı oldukları görülmüştür. Model-1 analizi sonuçlarına göre düzeltilmiş R^2 değeri 0.54'tür. Bir diğer deyişle, sosyoekonomik gelişmişlik düzeyindeki değişimin %54'ü uluslararası sermaye hareketleri değişkenleri tarafından açıklanmaktadır. Model-2 analizinde ise düzeltilmiş R^2 değeri 0.49 bulunmuştur ki bu değer modele dahil edilen bağımsız değişkenlerin SEGE' deki değişim miktarını açıklama düzeyinin %49 olduğunu göstermektedir. Bağımsız değişkenlerin kurulan regresyon modeline katkıları incelendiğinde, değişkenlerin istatistiksel olarak modele anlamlı katkı yaptığı görülmektedir. Yabancılar Yapılan Konut Satışı ve Yabancılar Düzenlenen Teşvik Belgelerinin %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Yabancı Şirket Sayısının ise %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Beklenenin aksine yabancı şirket sayısının katsayısı negatif yönlü SEGE üzerinde etkisinin olduğuna ulaşılmıştır (Çizelge 4.9).

Çizelge 4.9 : Uluslararası sermaye hareketliliği ols analiz bulguları.

Model - 1	B	t	Sig.	VIF
(Constant)	.712	18.806	.000**	
LYSİRKET	-.135	-1.838	.040*	3.200
LYKONUT	.222	3.409	.001**	2.925
LYBELGE	.300	4.641	.000**	2.877

* 0.05 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı.

** 0.01 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı.

Model-2 analiz sonuçlarına göre; modele dahil edilen bütün değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde SEGE üzerinde etkisinin olduğu gözlenmektedir. Yabancılar verilen çalışma izni değişkeninin %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Yabancılar verilen ikamet izni ve Yabancı Öğrenci Sayısı değişkenlerinin ise %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğuna ulaşılmıştır (Çizelge 4.10).

Çizelge 4.10 : Uluslararası nüfus hareketliliği ols analiz bulguları.

Model - 2	B	t	Sig.	VIF
(Constant)	.712	17.923	.000**	
LYSAYISI	.160	2.409	.018*	2.762
LYCALISAN	.223	3.017	.003**	3.422
LYOGRENCI	.114	1.824	.420*	2.446

* 0.05 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı.

** 0.01 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı.

Global Regresyon ve Coğrafi Ağırlıklı Regresyon analizlerinin sonuçları Model-1 ve Model-2 için Çizelge 4.10’ da verilmiştir. Moran’s I indeksi regresyon modellerindeki kalıntıların mekansal dağılımın korelasyonunu vermektedir. Elde edilen değer +1’e yaklaşıyorsa pozitif bir korelasyon; -1’e yaklaşıyorsa da negatif bir korelasyon olduğunu gösterir. Eğer elde edilen değer 0’a çok yakın ise modellerde mekansal otokorelasyonun olmadığına işaret eder (Rogerson, 2001; 167).

Kurulan regresyon modellerinde kalıntıların mekânsal otokorelasyona sahip olmaması gerekmektedir. GWR ve OLS analizleride kalıntılar için yapılan analizlerde böyle bir sorunun olmadığını göstermektedir (Çizelge 4.11).

Çizelge 4.11 : OLS ve GWR analiz bulguları.

		Moran's I	Z-score	AIC	Düzeltilmiş R ²	Residual Squares	Effective Number	Sigma
Model-1	OLS	0.082516	1.273178	62.17	0.54			
	GWR	-	-	50.7	0.61 Min:0.44 Max: 0.77	7.0737	8.76	0.3129
Model-2	OLS	0.093539	1.461753	71.238	0.49			
	GWR	0.014479	0.374385	67.15	0.53 Min:0.33 Max:0.72	8.46	9.48	0.34

AIC ve R² model performansını ölçen testlerdir. Düşük AIC ve yüksek R² değerleri modelin performansının güçlü olduğunu gösterir. Model-1 için AIC değerleri OLS yöntemi sonucunda 62.17, GWR analizi sonucunda ise bu değer 50.7 olarak ölçülmüştür. Model-2 için AIC değerleri ise OLS analizi sonucunda 71.2, GWR analizi sonucunda 67.15 çıkmıştır. Her iki model için de GWR analizi sonuçları modelin performansını daha iyi ölçtüğünü göstermektedir. OLS analizi sonucunda tüm alan için tek bir R² değeri ölçerken GWR analizi her ölçüm için lokal R² değerleri ölçmektedir. Model-1 GWR analiz sonuçlarına göre lokal R² değerleri 0.44 ile 0.79 arasında değişmektedir. Bu değer uluslararası sermaye hareketliliğinin SEGE' yi açıklama oranının %44 ile %79 arasında değiştiğini göstermektedir. OLS analizi sonucunda ise R² değerinin 0.54 olduğu görülmektedir. Model-2 OLS analizi çıktısında R² değerinin 0.49 bu değer GWR analizinde 0.37 ile 0.74 arasında değiştiği görülmektedir. GWR analizi sonucunda her iki model için de AIC değerlerinin daha düşük çıktığı ve lokal R² değerlerinin ise daha yüksek olduğu görülmüştür. Bir başka deyişle GWR analizi ile ölçülen modellerin gözlemlenen veriler ile daha iyi örtüştüğünü ifade etmektedir.

Sosyoekonomik gelişmişlik ile uluslararası hareketlilik değişkenleri arasındaki ilişkiyi tek bir regresyon modeli ile açıklayan Global Regresyon Analizi (OLS) yerine, değişkenler arasındaki ilişkilerde mekansal değişimi göz önünde bulunduran Coğrafi Ağırlıklı Regresyon modelinin (GWR) kullanılması çalışma sonuçlarının güvenilirliğini artırmıştır.

4.3.2.1. İller düzeyinde uluslararası hareketlilik ve sosyoekonomik gelişmişlik ilişkisi

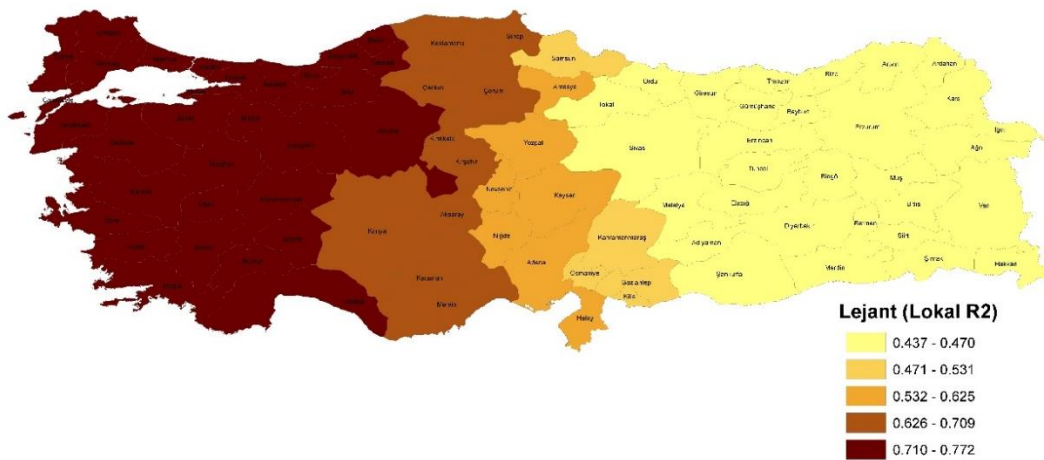
Çalışmada sosyoekonomik gelişmişlik ile uluslararası hareketlilik arasında bir ilişki var mıdır? sorusu kapsamında yapılan analizler sonucunda ikisi arasında bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Bu ilişkinin illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyine olan

etkisi uluslararası sermaye hareketliliği ve uluslararası nüfus hareketliliği üzerinden okunarak her başlığın ilgili değişkenleri kapsamında analiz edilmiştir.

Uluslararası Sermaye Hareketliliği ve Sosyoekonomik Gelişmişlik İlişkisi

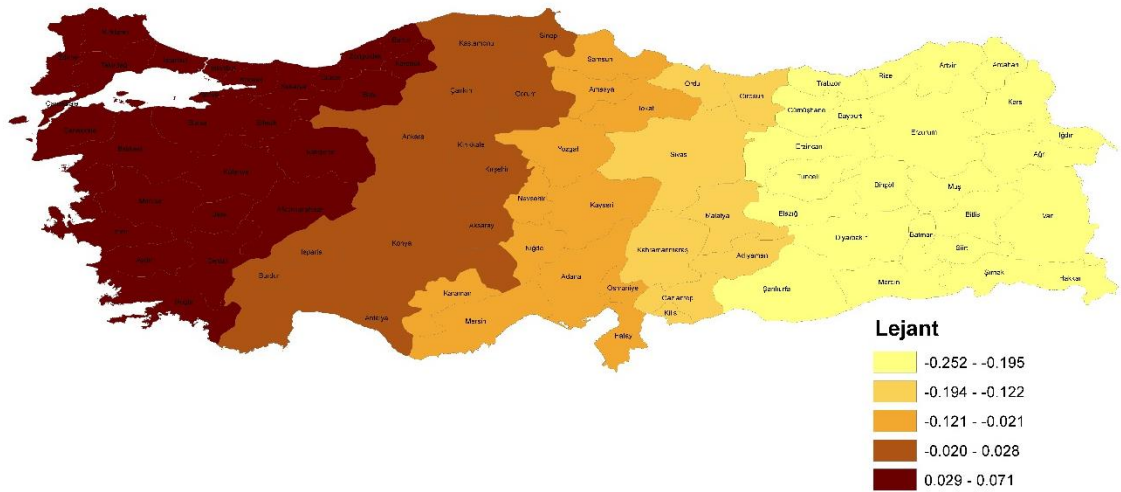
Uluslararası sermaye hareketliliğinin genel anlamda illerin gelişmişliği üzerinde olumlu etkisinin olduğu görülmektedir. Yabancılar yapılan konut satışı ve yabancılar düzenlenen teşvik belgesi sayısının illerin gelişmişlik düzeyi ile pozitif ilişkisi bulunurken; yabancı şirket sayısı ile negatif ilişkisi bulunmaktadır.

Lokal R² değerleri modelin performansını ölçen bir test olmakla birlikte bu değerin yüksek olması modelin açıklama oranının güçlü olduğunu göstermektedir. GWR regresyon analizi sonucu elde edilen R² değerlerine ait haritada (Şekil 4.3), yer aldığı gibi özellikle sosyoekonomik gelişmişlik düzeyinin yüksek olduğu Marmara ve Ege Bölgeleri ile Antalya ve Ankara illerinde 0.71 ile 0.77 arasında değişen yüksek değerler aldığı görülmektedir. 1.kademe gelişmişlik düzeyinde yer alan İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa, Eskişehir, Antalya ve Muğla illeri uluslararası sermaye hareketliliğinin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi ile olan ilişkisinin yüksek olduğu illerdir. Bir diğer yandan R² değerleri, sosyoekonomik gelişmişlik düzeyinin görece daha düşük olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerindeki illerin tamamında 0.43 ile 0.47 arasında değişmektedir. Lokal R² değerlerinin Türkiye'nin batısından doğusuna doğru gidildikçe kademeli olarak düşmesi, ülkenin batısında yer alan bölgelerde uluslararası sermaye hareketliliğinin sosyoekonomik gelişmişlik ile olan ilişkisini daha iyi açıklarken, doğu bölgelerinde bu ilişkinin daha zayıf olduğu görülmektedir.

Şekil 4.3 : Uluslararası sermaye hareketliliği lokal R² değerleri.

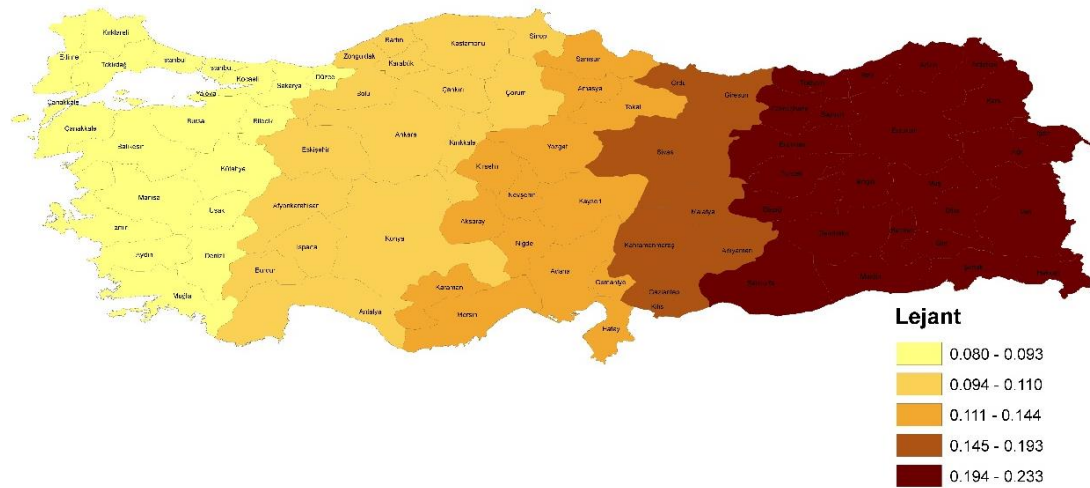
OLS analizi bulgularında yabancı şirket katsayısının SEGE ile olan ilişkisinin negatif yönlü olduğu fakat GWR analiz bulgularında bazı illerde yabancı şirket katsayısının SEGE üzerinde olumlu anlamda bir etkisinin olduğu görülmektedir (Şekil 4.4). Marmara ve Ege Bölgelerinde yabancı şirket sayısının bir birimlik artışının SEGE'yi pozitif yönde etkilediği fakat bunun 0.02 ile 0.07 arasında çok düşük bir etki olduğu görülmektedir. Türkiye'nin diğer bölgelerindeki illerde bu durumun negatif yönde olduğu yani bu bölgelerdeki yabancı şirket sayısı artışının SEGE düzeyini düşürdüğü görülmektedir. Hem gelişmişlik düzeyinin yüksek hem de yabancı şirket sayısının Türkiye ortalamasının üstünde olduğu bazı illerde SEGE'ye etkisinin iki yönlü olduğu görülmüştür. İstanbul, İzmir, Bursa, Kocaeli, Muğla gibi 1.derece gelişmiş illerde pozitif yönde etkilerken; Ankara, Antalya, Adana, Mersin, Hatay ve Gaziantep gibi 1. ve 2.derece gelişmiş bu illerde ise negatif yönde etkilemektedir. Bir başka ifadeyle bu illerdeki yabancı şirket sayısının artması bu illerin gelişmişliklerini olumsuz yönde etkilemektedir. 5. ve 6.kademe gelişmişlik düzeyindeki illerin yoğun olarak bulunduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki illerde yabancı şirket sayısının artması bu illerin SEGE düzeyini negatif yönde -0.25 ile -0.19 değerleri arasında azaltmaktadır. Bir diğer anlamda bu bölgelerdeki illerde yabancı sermayeli şirketlerin yatırım yapması illerin gelişmişlik düzeyinde azalma eğilimi gösterecektir.

Şekil 4.4 : Yabancı şirket katsayılarının mekansal dağılımı.

Şekil 4.5' de Türkiye'de yabancılara yapılan konut satışlarının SEGE üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu görülmektedir. Yabancılara yapılan konut satışları Türkiye'nin

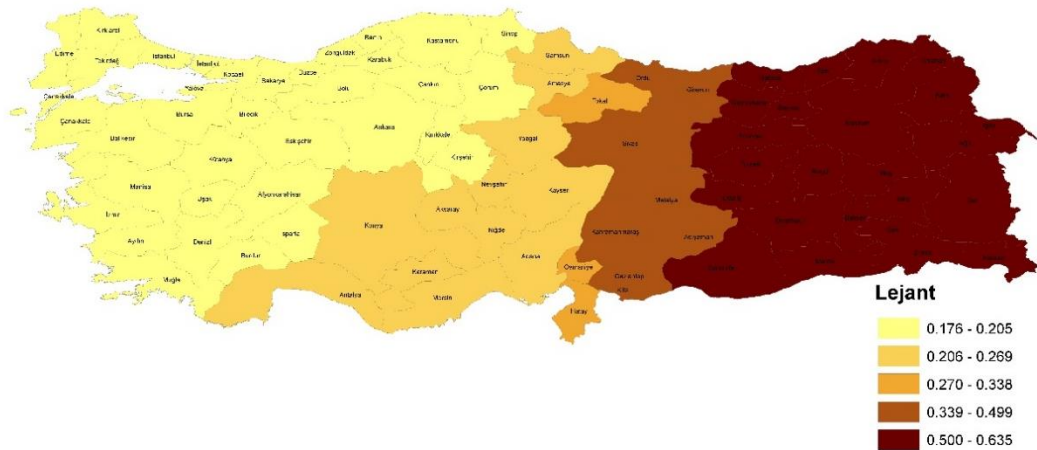
İstanbul, Antalya, Muğla, Yalova, İzmir, Ankara gibi gelişmiş illerinde yoğunlaşmış olmasına rağmen konut satışlarının bu illerin gelişmişliğine en düşük düzeyde etki yaptığı görülmektedir. Diğer yandan 2.kademe gelişmişlik düzeyindeki Trabzon(20) ili yabancılara yapılan konut satışlarının en yüksek olduğu illerden biridir. Bu ilde yapılan konut satışları sosyoekonomik gelişmişlik düzeyini 0.22 değerinde arttırmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Bölgelerindeki illerde yabancılara yapılan konut satışları yok denecek kadar azdır. Bu bölgelerdeki illerde yabancılara yapılan konut satışlarındaki bir birimlik artış sosyoekonomik gelişmişlik düzeyini 0.19 ile 0.23 değerleri arasında arttırmaktadır. Türkiye'nin en düşük gelişmişlik düzeyine sahip olan Van(66), Siirt(77), Şırnak(78) ve Hakkari(79) illerinde yabancılara yapılan konut satışlarının SEGE'ye olan etkisi 0.22'nin üzerindedir. Bir diğer anlamda 5. ve 6.kademe gelişmiş illerin yoğun olarak bulunduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki illerde yabancılara yapılan konut satışlarında artış yaşanması durumunda illerin gelişmişliği üzerinde pozitif yönlü güçlü bir etki olacaktır.

Şekil 4.5 : Yabancılara yapılan konut satışı katsayısı.

Uluslararası sermaye hareketliliği kapsamında kullanılan değişkenlerin GWR analiz bulgularına göre yabancılara düzenlenen teşvik belgesi sayısındaki bir birimlik artışın illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyine 0.17 ile 0.63 arasında etkisinin değiştiği ve bunun kullanılan diğer iki değişkene göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Yabancılara yapılan konut satışı ve yabancılara düzenlenen yatırım teşvik belgesi sayısının SEGE üzerindeki etkisinin mekansal olarak dağılımının büyük oranda benzerlik gösterdiği ve pozitif yönde olduğu görülmektedir. 5. ve 6. kademe gelişmiş illerin yoğun olarak bulunduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki illere ekonomik gelişmişliği hızlandırmak amacıyla genel teşviklere ek olarak, bu

bölgelerdeki illere bazı faaliyetlerde ek teşvikler avantajlı hale getirilmiştir. Fakat Hakkari, Şırnak, Bitlis, Batman, Siirt ve Tunceli illeri ek teşviklere rağmen yararlanma sayısının en düşük olduğu illerdir. Sanayi ve hizmet sektörleri açısından en gelişmiş iller olan İstanbul, İzmir, Bursa, Antalya, Ankara ve Manisa aynı zamanda yabancılara düzenlenen teşvik belgesi sayısının en fazla olduğu iller olmasına rağmen SEGE üzerindeki etkisinin de en düşük olduğu illerdir. Diğer taraftan yabancılara düzenlenen teşvik belgesi sayısının SEGE üzerindeki etkisinin Doğu Anadolu bölgesindeki illerde 0.50 ile 0.63 arasında değişen yüksek değerler aldığı görülmektedir (Şekil 4.6). Bu teşviklerden yararlanma sayısının artmasının bölgelerin kalkınmasına pozitif yönlü etkisi olacaktır. Türkiye'nin en düşük gelişmişlik düzeyine sahip olan Hakkari, Şırnak, Ağrı, Iğdır illerinde yabancılara düzenlenen teşvik belgesi sayısının artması bu illerin gelişmişliğini 0.60 düzeyinde artıracaktır. Bu anlamda Doğu Anadolu bölgesindeki illerin yabancı yatırımcılara daha çekici hale getirilmesi bu illerin gelişmişlik düzeyinin artmasını sağlayacaktır.

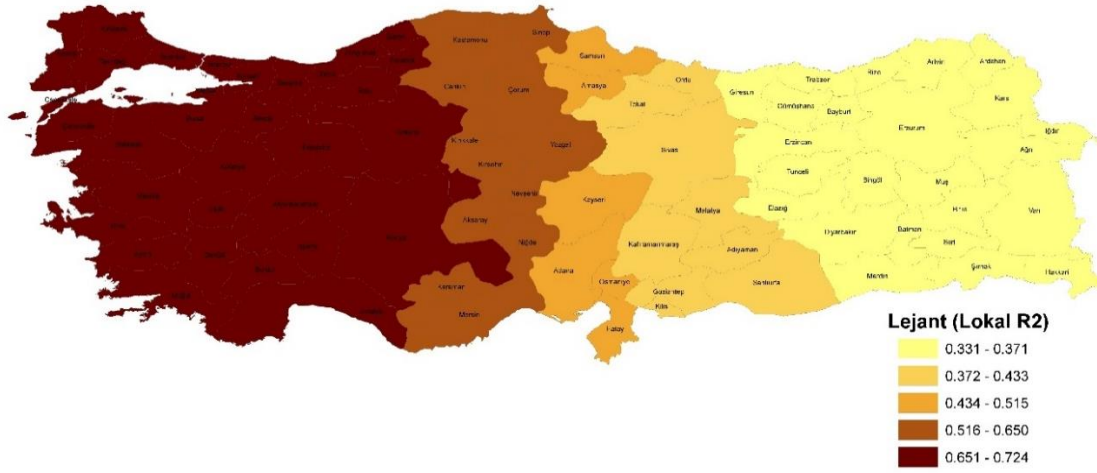
Şekil 4.6 : Yabancılara düzenlenen yatırım teşvik belgesi katsayısı.

Uluslararası sermaye hareketliliği kapsamında kullanılan değişkenlerin GWR analiz bulgularına göre yabancılara düzenlenen teşvik belgesi sayısındaki bir birimlik artışın illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyine 0.17 ile 0.63 arasında etkisinin değiştiği ve bunun kullanılan diğer iki değişkene göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Uluslararası Nüfus Hareketliliği ve Sosyoekonomik Gelişmişlik İlişkisi

Uluslararası nüfus hareketliliğinin sosyoekonomik gelişmişlik üzerinde olumlu etkisi bulunmaktadır. İkamet eden yabancı sayısı, yabancı çalışan sayısı ve yabancı öğrenci sayısı illerin gelişmişliğini olumlu etkilemektedir.

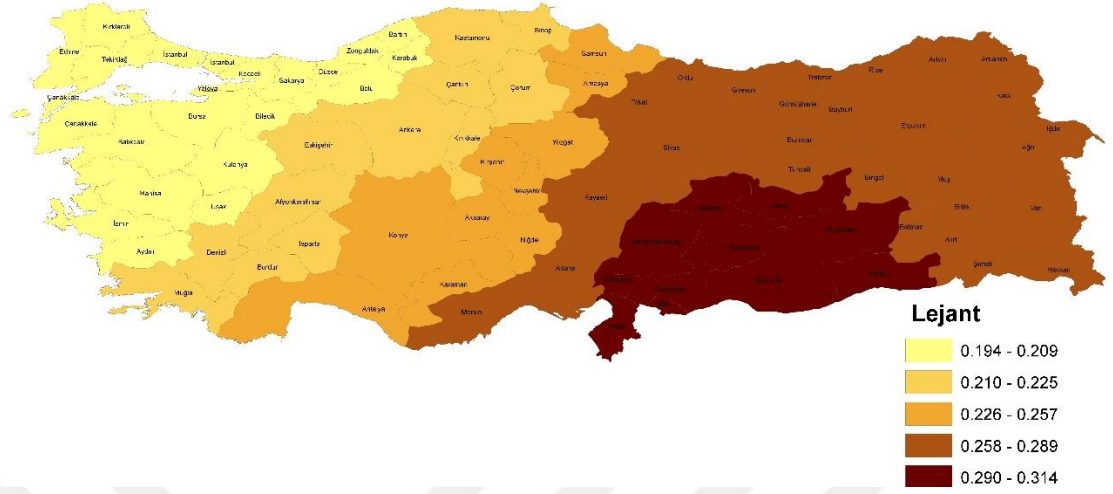
Uluslararası nüfus hareketliliği ile elde edilen lokal R^2 bulgularının mekansal olarak dağılımı sermaye hareketliliği bulguları ile büyük oranda benzerlik göstermektedir. Şekil 4.7’de lokal R^2 değerleri 1.ve 2.kademe gelişmişlik düzeyinin yoğun olarak bulunduğu Marmara ve Ege Bölgeleri ile birlikte Eskişehir, Isparta, Burdur ve Antalya illerinde 0.65 ile 0.72 arasında değişen yüksek değerler olduğu görülmektedir. Bir diğer yandan lokal R^2 değerleri 5.ve 6.kademe gelişmişlik düzeyinin daha fazla bulunduğu Doğu Anadolu, Doğu Karadeniz Bölgeleri ile birlikte Mardin, Batman, Siirt, Diyarbakır illerinde 0.33 ile 0.37 arasında düşük değerlerdir. Lokal R^2 değerlerinin Türkiye’nin batısından doğusuna doğru gidildikçe kademeli olarak düşmesi, ülkenin batısında yer alan bölgelerde uluslararası nüfus hareketliliğinin sosyoekonomik gelişmişlik ile olan ilişkisini daha iyi açıklarken, doğu bölgelerinde bu ilişkinin daha zayıf olduğu görülmektedir.

Şekil 4.7 : Uluslararası nüfus hareketliliğinin Lokal R^2 değerleri.

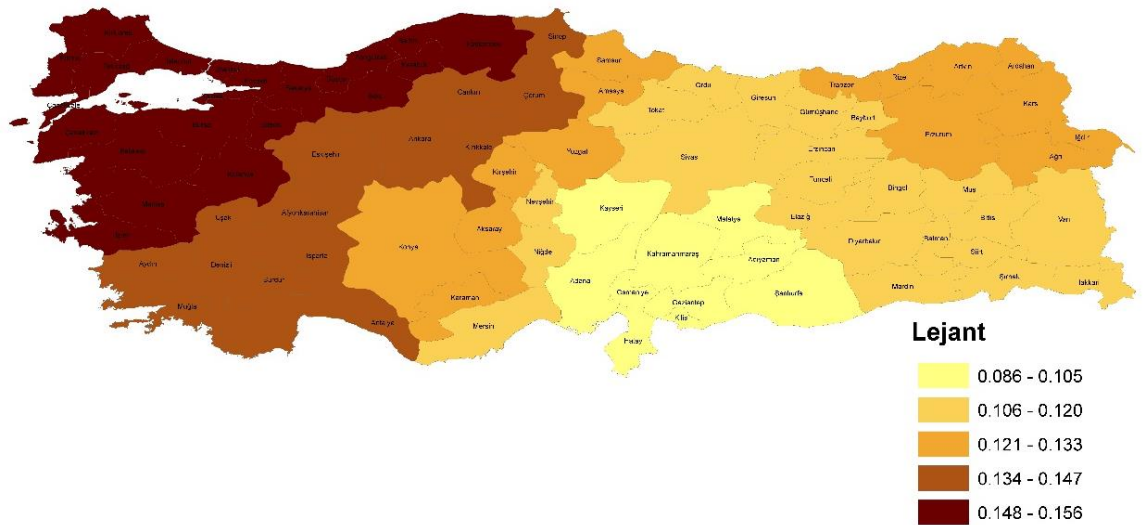
Şekil 4.8’de Türkiye’de yabancılara verilen ikamet izni sayısının SEGE üzerindeki etkisinin pozitif olduğu görülmektedir. OLS analiz bulguları ile bu sonucun örtüştüğü görülmektedir. Marmara ve Batı Karadeniz Bölgelerinde yer alan illerin tamamı ile Ege Bölgesinde İzmir ve Manisa illeri SEGE’ye olan etkisinin en düşük olduğu illerdir. Yabancılara verilen ikamet izninin en yüksek olduğu il İstanbul olmasına rağmen sosyoekonomik gelişmişlik düzeyine olan etkisinin en düşük olduğu illerden biridir. Türkiye’nin güneydoğusuna doğru gidildikçe dış göçün etkisinin 0.19 seviyesinden 0.31 seviyesine kadar artış gösterdiği gözlenmektedir. Son yıllarda Gaziantep, Şanlıurfa, Hatay, Kilis ve Mardin illerine Ortadoğu ülkelerinden yoğun bir göç akımı yaşanmıştır. İkamet izni alan yabancıların bir kısmının sınıra yakın olan

illerde ikamet etmeyi tercih etmeleri sosyoekonomik gelişmişlik düzeyine olan etkisinin pozitif yönde ve yüksek olmasına neden olmuştur.

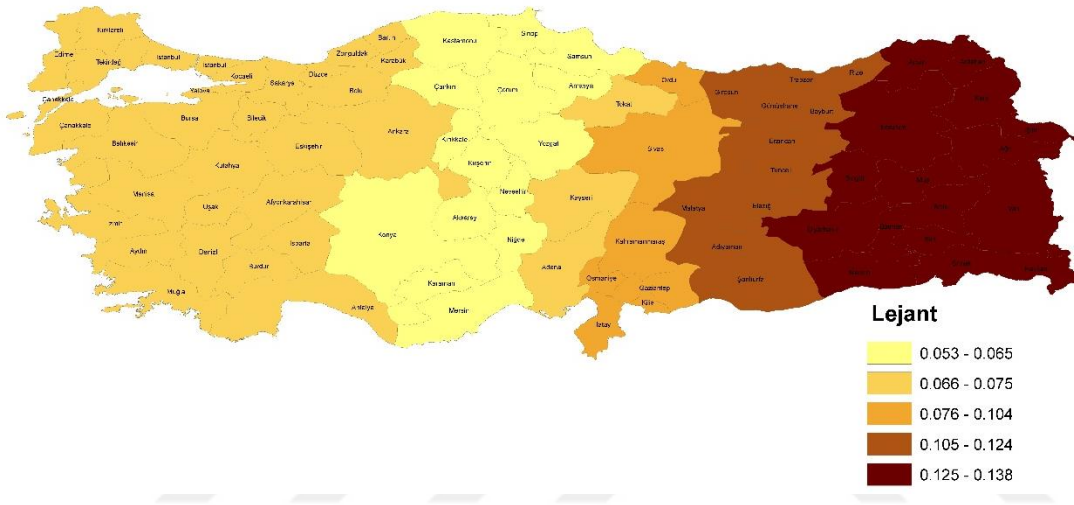
Şekil 4.8 : Yabancılarla verilen ikamet izni katsayılarının mekansal dağılımı.

Şekil 4.9’da yabancılarla verilen çalışma izninin, SEGE’ye etkisinin mekansal dağılımı incelendiğinde Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa, Kayseri, Osmaniye, Adıyaman, Kahramanmaraş illerinde etkinin en düşük seviyede pozitif yönlü olduğu görülmektedir. Yabancı çalışan sayısının daha yüksek olduğu Marmara Bölgesi ve Batı Karadeniz illeri ile İzmir ilinde SEGE üzerindeki etkisinin en yüksek olduğu görülmektedir. Trabzon, Rize, Artvin, Ardahan, Kars, Iğdır ve Ağrı illerinde yabancı çalışan sayısının bir birimlik artışı SEGE üzerindeki etkisi 0.12 ile 0.13 arasında değişmektedir.

Şekil 4.9 : Yabancılarla verilen çalışma izni katsayılarının mekansal dağılımı.

Şekil 4.10’da Türkiye genelinde yabancı öğrenci sayısının sosyoekonomik gelişmişlik üzerindeki etkisinin olumlu olduğu görülmektedir. 5. ve 6.kademe gelişmiş illerin yoğun olarak bulunduğu Doğu Anadolu Bölgesindeki illerde yabancı öğrenci sayısının SEGE üzerindeki etkisinin en yüksek olduğu yerlerdir. Yabancı öğrenci sayısının İstanbul, Ankara, Eskişehir, Bursa, İzmir ve Antalya illerinde yüksek olmasına rağmen SEGE üzerindeki etkisinin Doğudaki illere göre daha düşük olduğu görülmektedir. Türkiye’nin Orta Anadolu Bölgesindeki iller ile Mersin, Sinop, Samsun ve Kastamonu illerinde yabancı öğrenci sayısının SEGE üzerindeki etkisinin en düşük olduğu illerdir.

Şekil 4.10 : Yabancı öğrenci katsayılarının mekansal dağılımı.

4.4 Değerlendirme

Türkiye’nin en gelişmiş illeri sırası ile İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Kocaeli, Bursa, Eskişehir ve Muğla illeridir. Siirt, Şırnak, Hakkari, Muş ve Ağrı en düşük gelişmişlik seviyesine sahip olan illerdir. Kısaca Türkiye’nin batısından doğusuna doğru gidildikçe gelişmişlik seviyesinin düştüğü görülmektedir.

Çalışmada illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyleri elde edildikten sonra uluslararası hareketlilik ile olan ilişkisini ortaya koymak amacıyla korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği kapsamında belirlenen değişkenler ile sosyoekonomik gelişmişlik arasındaki ilişki regresyon ve korelasyon analizi yapılarak ortaya konulmaktadır. Bu analizler sonucunda uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği ile SEGE arasında güçlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Çalışmada uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerini farklı şekilde etkilemekte midir? Ve Uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliğini belirleyen değişkenlerin etki düzeyleri farklılaşmakta mıdır? araştırma sorularına yanıt aranmıştır. Bu kapsamda yapılan Global Regresyon Modeli uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliğinin SEGE'ye olan etki düzeyi her il için aynı sonucu verirken, Coğrafi Ağırlıklı Regresyon Modeli her il için farklı bir regresyon değeri vermektedir. Bu analiz sonucunda uluslararası sermaye hareketliliğinin genel anlamda illerin gelişmişliği üzerinde olumlu etkisinin olduğu görülmektedir. Yabancılar yapılan konut satışı ve yabancılar düzenlenen teşvik belgesi sayısı illerin gelişmişliği ile yüksek düzeyde pozitif ilişkisi bulunurken; yabancı şirket sayısı ile negatif ilişkisi bulunmaktadır. Yabancılar yapılan konut satışları ile yabancılar düzenlenen yatırım teşvik belgelerinin gelişmişlik düzeyine etkisinin en yüksek olduğu 5.ve 6.kademe gelişmiş illerin yoğun olarak bulunduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleridir. Yabancılar yapılan konut satışı gayrimenkul sermaye yatırımı olarak görülmekle birlikte yapılan konut satışlarının İstanbul, Antalya, Muğla, İzmir ve Ankara gibi 1.kademe gelişmiş iller ile birlikte Yalova, Aydın ve Trabzon gibi 2.kademe gelişmiş illerde yabancı yatırımcı tarafından tercih edilmektedir. GWR analizi bulgularında ise Trabzon hariç bu illerin gelişmişlik düzeyine en düşük oranda etki ettiği görülmektedir. Ekonomik kalkınmayı hızlandırmak amacıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki illere genel teşviklere ek olarak, bu bölgelere bazı faaliyetlerde ek teşvikler avantajlı hale getirilmiştir. Analiz bulgularına göre bu teşviklerden yararlanma sayısının artması bölgelerin kalkınmasına olumlu katkı yapmaktadır. 1, 2.ve 3.kademe gelişmiş illerin daha yoğun olduğu Ege, Marmara, Orta Anadolu ve Batı Karadeniz bölgelerinde bu iki değişkenin gelişmişlik düzeyini etkileme katsayısının en düşük olduğu yerlerdir. Elde edilen bulgular hipotezi destekler nitelikte çıkmıştır. Fakat yabancı şirket sayısının bir birimlik artışı sosyoekonomik gelişmişlik düzeyini bazı illerde olumlu etkilerken bazı illerde olumsuz anlamda etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. 1.ve 2.kademe gelişmiş illerin yoğun olarak bulunduğu Marmara ve Ege Bölgelerinde yabancı şirket sayısının illerin gelişmişliğini düşük oranda da olsa pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Türkiye'nin diğer bölgelerinde yabancı şirket sayısının illerin gelişmişliğine olumsuz yönde etkilemektedir. Dikkat çeken bir sonuç ise hem gelişmişlik düzeyinin yüksek hem de yabancı şirket sayısının Türkiye ortalamasının üzerinde olan illerde etkisinin iki yönlü olduğu görülmüştür. Yabancı şirket sayısı İstanbul, İzmir, Bursa, Kocaeli, Muğla gibi

1.derece gelişmiş illerde pozitif yönde etkilerken; Ankara, Antalya, Adana, Mersin, Hatay ve Gaziantep gibi 1. ve 2.derece gelişmiş bu illerde ise negatif yönde etkilemiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yabancı şirket sayısının bir birimlik artışı illerin gelişmişliğine olumsuz yönde en fazla etki ettiği bölgelerdir. Gaziantep, Adana, Mersin, Hatay ve Kilis illerinde Suriyelilerin açmış olduğu şirket sayısında ciddi artışlar meydana gelmiş ve daha çok hizmet ve inşaat sektörlerinde şirket açma eğiliminde oldukları görülmektedir (TEPAV, 2018). Suriyelilerin yoğun olarak bu illerde şirket açmaları beklenenin aksine sosyoekonomik gelişmişlik düzeyini olumsuz etkilediğine ulaşılabilir.

Uluslararası nüfus hareketliliği illerin gelişmişlik düzeyi üzerinde olumlu bulunmaktadır. İllerin gelişmişliğine olumlu etkisinin en yüksek olduğu değişkenler sırası ile ikamet eden yabancı sayısı, yabancı çalışan sayısı ve yabancı öğrenci sayısıdır. Yabancılar verilen ikamet izninin Türkiye'nin batısından doğusuna doğru gidildikçe illerin gelişmişliğini etkileme düzeyi artmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki iller ile Hatay ilinde sosyoekonomik gelişmişliği etkileme düzeyinin en yüksek olduğu yerlerdir. Daha çok Ortadoğu ülkelerinden yaşanan bu düzenli göçün illerin ekonomisine olumlu katkı yaptığı söylenebilir. Türkiye'de yabancı çalışan sayısının artması illerin sosyoekonomik gelişmişliğine genel anlamda olumlu etki yapmaktadır. Yabancılar verilen çalışma izninin, SEGE'ye etkisinin mekansal dağılımı incelendiğinde Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa, Kayseri, Osmaniye, Adıyaman, Kahramanmaraş illerinde yabancı çalışan sayısının etkisi en düşük olduğu illerken; Marmara Bölgesi ve Batı Karadeniz Bölgesindeki iller ile İzmir ilinde etkisinin en yüksek olduğu görülmektedir.

Bu illerde hem istihdam edilme oranının diğer bölgelerdeki illere göre yüksek olması hem de yabancı çalışanların yoğun olarak bu illerde yer seçmesi bu illerin sosyoekonomik gelişmişliğine olan etkisinin daha yüksek düzeyde olması beklenen bir sonuçtur. Türkiye genelinde yabancı öğrenci sayısının sosyoekonomik gelişmişlik üzerindeki etkisinin olumlu bir etkisinin olduğu görülmektedir. Türkiye'nin doğusunda yer alan illerde etki düzeyinin daha yüksek olduğu görülürken; Orta Anadolu bölgesindeki iller ile Kastamonu, Sinop, Samsun ve Mersin illerinde bu etki düzeyinin en düşük olduğu illerdir.

Sonuç olarak yabancılar yapılan konut satışı, yabancılar düzenlenen yatırım teşvik belgesi, ikamet izni verilen yabancı sayısı, yabancı çalışan sayısı ve yabancı öğrenci

sayılarının illerin gelişmişliğine olumlu yönde etkilemektedir. Yabancı öğrenci sayısı, yabancılara yapılan konut satışı, yabancılara düzenlenen teşvik belgesi sayısı, ikamet izni verilen yabancı sayısı SEGE üzerindeki etkisinin az gelişmiş illerin çoğunlukla yer aldığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde daha yüksek olduğu görülmektedir. Yabancı sermayeli şirket sayısı ile yabancı çalışan sayısının Marmara Bölgesindeki illerde SEGE üzerindeki etki düzeyinin daha yüksek olduğuna ulaşılmıştır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küreselleşme süreci ile birlikte uluslararası yabancı sermaye, işgücü, yabancı öğrenci hareketliliği gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için ekonomik kalkınma sürecinin bir parçası olarak görülmeye başlanmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelere yapılan yabancı sermayeli yatırımlar OECD tarafından desteklenmiş ve bu ülkeler için yapılan bu yatırım “kalkınma motoru” olarak belirlenmiştir (OECD, 2005). Gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç duyduğu sermaye açıklarının kapatılmasında etkili olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ev sahibi ülkelerin büyümesini arttırmasının yanında istihdamın artmasına, teknolojik gelişimine ve ihracatın artmasında önemli rol oynamaktadır.

Türkiye’nin gerek bulunduğu coğrafi konumundan dolayı ve gerekse de son dönemlerde Ortadoğu ülkelerinde meydana gelen savaşlar nedeniyle hem nüfus hem de sermaye hareketliliği ülke için önemli hale gelmiştir. Türkiye’de uluslararası sermaye yatırımları 1980 yılından sonra piyasa ekonomisine geçiş yapması ile başlamıştır. 2003 yılında yabancı sermaye yatırımları ile ilgili yasal düzenleme ile birlikte Türkiye’ye yatırım miktarlarında yüksek oranda artışlar meydana gelmiştir. 2018 yılı TCMB verilerine göre Türkiye’de yabancı sermaye yatırımı 15 milyar \$ seviyelerine ulaşmıştır (TCMB, 2018). Türkiye’ye yönelik nüfus hareketliliğine bakıldığında zaman çeşitli göç akımlarının hem geçiş hem de durak noktası olduğu görülmektedir. 1990’lı yıllara kadar Türk kökenli komşu ülkelerde yaşayan insanlar göç ederken; 1990’lı yıllardan sonra Ortadoğu, Afrika, Asya kökenli yabancılar göç etmeye başlamıştır. 2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaş sonucunda birçok insan ülkesini zorunlu olarak göç etmiştir. Suriye’den göç edenlerin ilk durak noktası komşu ülkesi olan Türkiye olmuştur. Günümüzde 3.6 milyon Suriyeli Türkiye’nin başta sınır ve metropol kentleri başta olmak üzere bütün illerine yayılmış durumdadırlar.

Çalışmada uluslararası hareketliliğin illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi ile olan ilişkisi ortaya koyulmuştur. Bu kapsamda son yıllara ait sosyoekonomik gelişmişlik çalışması yapılmadığından dolayı güncel veriler kullanılarak illerin gelişmişlik düzeyi

hesaplanmıştır. Türkiye’de ilk olarak 1996 yılında daha sonra 2003 ve 2004 yıllarında DPT; 2011 yılında ise Kalkınma Bakanlığı tarafından sosyoekonomik gelişmişlik araştırması il ve bölge düzeyinde yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalarda Türkiye’nin en gelişmiş illeri İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli ve Antalya olduğuna ulaşılmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yer alan illerin tamamı az gelişmiş iller grubundadır. Bu çalışmada Kalkınma Bakanlığı tarafından yapılan SEGE-2011 çalışmasında yapılan kademelenme sistemi kullanılmış olup illerin gelişmişlik düzeyi 6 kademe incelenmiştir. İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Kocaeli, Bursa, Eskişehir ve Muğla illeri 1.kademe gelişmiş iller grubundadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki iller; İç Anadolu Bölgesinden Yozgat ili ve Doğu Karadeniz Bölgesinden ise Gümüşhane ve Bayburt illeri 5. ve 6. Kademe gelişmiş iller grubunda yer almaktadır. Trabzon Karadeniz Bölgesinin; Gaziantep ise Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesinin en gelişmiş illeri konumundadır. Gaziantep ilinin 2003-SEGE’de gelişmişlik sıralaması 20; 2011-SEGE’de 30. sıraya gerilerken bu çalışmada 13. sıraya yükseldiği görülmektedir. Bu yükselişin nedenleri arasında Ortadoğu ülkeleri yapılan ticaretin artması; üretime yönelik sektörlerde yaşanan gelişmeler ve ülke genelinde ihracat oranındaki payının artmış olması üst sıralara yükselmesinin nedenleri olabilir.

İllerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyleri elde edildikten sonra uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği ile olan ilişkisi ortaya koyulmuştur. Uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği kapsamında belirlenen değişkenler ile sosyoekonomik gelişmişlik arasındaki ilişki global regresyon analizi ile incelenmiş ayrıca korelasyon analizi kullanılarak da aralarındaki ilişkinin yönü tespit edilmiştir. Sosyoekonomik gelişmişlik ile uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği değişkenleri arasında pozitif yönlü ve güçlü bir ilişkinin olduğuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda Uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerini farklı şekilde etkilemekte midir? Ve Uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliğini belirleyen değişkenlerin etki düzeyleri farklılaşmakta mıdır? Sorularına yanıt aranmıştır. Bu çerçevede her il için tek bir regresyon değeri ile açıklayan doğrusal regresyon analizi yerine, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin mekan ile ilişkili olduğu ve her bir il için yapılan ölçümlerde farklı regresyon değerini ortaya koyan coğrafi ağırlıklı regresyon analizi uygulanarak yanıt aranmıştır.

Çalışmada uluslararası hareketliliğin SEGE'ye olan etkisi sermaye ve nüfus hareketliliği alt başlıkları üzerinden iki regresyon modeli oluşturularak analiz edilmiştir. Uluslararası sermaye hareketliliği kapsamında kullanılan değişkenlerin iller düzeyinde etkileri birbirinden farklılaştığı görülmektedir. Yabancılar düzenlenilen teşvik belgesi sayısının illerin gelişmişliği üzerindeki etkisi pozitif yönde en fazla olurken; yabancı sermayeli şirket sayısının ise illerin gelişmişliğini negatif yönlü en düşük düzeyde etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır (Bknz Bölüm 4.3.2).

Yabancılar yapılan konut satışları ile yabancılar düzenlenilen yatırım teşvik belgelerinin gelişmişlik düzeyine etkisinin en yüksek olduğu 5.ve 6.kademe gelişmiş illerin yoğun olarak bulunduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleridir. Yabancılar yapılan konut satışlarının İstanbul, Antalya, Muğla, İzmir ve Ankara gibi 1.kademe gelişmiş iller ile birlikte Yalova, Aydın ve Trabzon gibi 2.kademe gelişmiş illerde yoğun olarak yapılırken analiz bulguların bu illerin gelişmişlik düzeyini etkileme oranı çok düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik kalkınmayı hızlandırmak amacıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde genel teşviklere ek olarak, bu bölgelere bazı faaliyetlerde ek teşvikler avantajlı hale getirilmiştir. Analiz bulgularına göre bölgelerin bu teşviklerden yararlanma sayısının artması illerin kalkınmasına olumlu anlamda etkilemektedir. Türkiye'de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki illerde teşvik belgelerinden yararlanma sayısının batı bölgelerindeki illere kıyasla, ek teşviklere rağmen çok düşük olduğu görülmektedir. Bu bölgelerdeki iller coğrafi yapı, iklim özellikleri, iç ve dış pazara uzaklık, ulaşım altyapısının yetersiz olması gibi nedenlerden dolayı yatırımcılar tarafından tercih edilmemektedir (DPT, 12 :2003). Bu bölgelerdeki illerin teşvikler aracılığı ile tercih edilme oranının artırılması sosyoekonomik gelişmişliklerine ciddi oranda katkı yapacaktır. 5.ve 6.kademe gelişmiş illerin yoğun olarak bulunduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bu iki değişkenin gelişmişlik düzeyini etkileme oranının en yüksek olduğu yerlerdir. Elde edilen bu bulgular ortaya koyulan "uluslararası sermaye hareketliliği sosyoekonomik gelişmişlik üzerinde etkilidir" hipotezini desteklemektedir.

Uluslararası sermaye hareketliliğini oluşturan en önemli değişken illerin yabancı şirket sayısıdır. Yabancıların bir ilde şirket açması veya en az bir şirketin %10 hissesine sahip olması doğrudan yabancı sermaye yatırımı olarak tanımlanmaktadır. Çalışmada bu değişkenin illerin gelişmişlik düzeyi ile ilişkisinin pozitif olması beklenmiştir. Fakat

analiz bulgularında Türkiye'nin bazı illerinde yabancı şirket sayısı illerin gelişmişliğini olumlu etkilerken bazı illerde ise olumsuz etkilediğine ulaşılmıştır. 1.ve 2. Kademe gelişmiş illerin yoğun olarak bulunduğu Marmara ve Ege bölgelerinde yabancı şirket sayısının illerin gelişmişliğini düşük oranda da olsa pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Türkiye'nin diğer bölgelerindeki illerde ise yabancı şirket sayısı ile illerin gelişmişliği arasında negatif bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Dikkat çeken bir diğer sonuç ise hem gelişmişlik düzeyinin yüksek olduğu hem de yabancı şirket sayısının Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu illerde yabancı şirket sayısının etkisinin iki yönlü olduğu görülmüştür. Yabancı şirket sayısı İstanbul, İzmir, Bursa, Kocaeli, Muğla gibi 1.derece gelişmiş illerde gelişmişliği pozitif yönde etkilerken; Ankara, Antalya, Adana, Mersin, Hatay ve Gaziantep gibi 1. ve 2.derece gelişmiş illerde ise negatif yönde etkilemiştir. İstanbul'un yabancı sermaye yatırımlarını çekme oranının Türkiye'ye yapılan yatırımların yarısından fazlasını oluşturmaktadır. İstanbul ilinin hinterlandında kalan Marmara ve Doğu Karadeniz bölgesindeki illerde gelişmişlik düzeyine olan etkisinin pozitif yönlü olduğu görülmektedir. 2012 yılından itibaren Suriyeliler tarafından açılan yabancı sermayeli şirket sayısında ciddi oranda artışlar yaşanmış ve sektör bazında Suriyelilerin toptan ticaret, perakende ticaret, bina inşaatı ve gayrimenkul faaliyetleri sektörlerinde şirket açma eğiliminde oldukları görülmektedir (TOBB, TEPAV, 2018). Gaziantep, Adana, Mersin, Hatay ve Kilis gibi sınıra yakın illerde Suriyelilerin açmış olduğu şirket sayısında büyük oranda artışlar meydana gelmiştir. Bu illerde Suriyeliler tarafından açılan yabancı sermayeli şirketlerin daha çok hizmet ve inşaat sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Bu şirketlerin üretim değil de tüketim odaklı olması ve Suriyelilere hizmet amacıyla açıldığı da göz önünde bulundurulduğunda yerel ekonomiye katkısının olmadığı aksine negatif yönde bir etkiye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Yatırımların çok az kısmının çekilebildiği 5. ve 6.kademe gelişmiş illerin yoğunlaştığı doğu bölgeleri ile yatırımların büyük kısmının çekildiği 1.ve 2.kademe gelişmiş illerin yoğun olarak bulunduğu batı bölgeleri arasındaki gelişmişlik farkını daha fazla arttıran bir sonuca ulaşılmıştır.

Uluslararası hareketlilik kapsamında incelenen bir diğer başlık ise nüfus hareketliliğidir. Uluslararası nüfus hareketliliği kapsamında kullanılan değişkenlerin iller düzeyinde etkileri birbirinden farklılaştığı görülmektedir. İkamet izni alan yabancı sayısının illerin gelişmişliği üzerindeki etkisi pozitif yönde en fazla olurken;

çalışma izni alan yabancı sayısı ve yabancı öğrenci sayılarının illerin gelişmişliğine olan etkisinin birbirine yakın ve düşük düzeyde olduğuna ulaşılmıştır (Bknz Bölüm 4.3.2). Yabancıların bir ilde ikamet etme sayısının artması illerin gelişmişlik düzeyini olumlu yönde etkilemektedir. Türkiye'nin batısında kalan illerde yabancılara verilen ikamet izninin illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyine olan etkisi düşük oranda olurken; Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki iller ile Hatay ilinde sosyoekonomik gelişmişliği etkileme düzeyinin en yüksek olduğu yerlerdir. İçduygu ve diğ. (2001) ve Öz ve Çelebioğlu(2015), çalışmasında sosyoekonomik gelişmişlik düzeyinin yüksek olduğu bölgelerin göç alan bölgeler olduğu sonucuna ulaşmıştır. Gelişmiş bölgelerde yaşam standardının yüksek olması, eğitim ve sağlık imkanlarına erişilebilirliğin kolay olması, iş bulma olanağının daha yüksek ve çeşitli olmasından dolayı göç akımları bu bölgelere doğru gerçekleşmektedir (Çelebioğlu, 2015). Az gelişmiş bölgelere doğru göçün yönelmesi illerin gelişmişlik düzeyini zamanla artmasına neden olacaktır. Türkiye'ye yönelik gerçekleşen göçlerin Ortadoğu ülkelerinden daha yoğun olduğu görülmektedir. Göç eden yabancıların Güneydoğu Anadolu Bölgesini tercih etmesi için daha çekici hale getirmek bu illerin gelişmişlik düzeyini yüksek oranda etkileyecektir.

Yabancı çalışan sayısının sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi ile olan ilişkisinin analiz bulguları incelendiğinde pozitif yönde olduğu elde edilmiştir. Maria ve diğ. (2011) çalışmasında, gelişmekte olan ülkelerde işgücü göçünün özellikle nitelikli olanın insan sermayesi üzerinde etkisinin olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'ye yönelik gerçekleşen işgücü göçünün ev içi ekonomide ve inşaat sektörlerinde yoğunlaştığı görülse de nitelik gerektiren birçok sektörde de istihdam edilmektedirler. Yabancılara çalışma izni verilen sektörlerin nitelikli işgücü çalışma oranının düşük olsa da illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi ile ilişkisinin olumlu olduğu görülmektedir. Bir diğer yandan Türkiye'nin 5.ve 6.kadem gelişmişlik düzeyine sahip illerin yoğun olarak bulunduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yabancı çalışan sayısı ile sosyoekonomik gelişmişlik arasındaki ilişkinin çok düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yabancılara verilen çalışma izninin SEGE üzerindeki etkisinin en yüksek olduğu iller Marmara ve Batı Karadeniz bölgesinde yer almaktadır. Son yıllarda Suriye'den yaşanan göç ile birlikte Türkiye'nin Güney ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki illerde yabancı çalışan sayısının ciddi oranlarda artış göstermiştir

(ÇSGB, 2018). Bu illerde yabancı çalışan sayısının SEGE üzerindeki etkisinin düşük olduğuna ulaşılmıştır.

Türkiye genelinde yabancı öğrenci sayısının sosyo-ekonomik gelişmişlik üzerindeki etkisinin olumlu fakat bu etkinin diğer değişkenlere oranla daha düşük olduğu görülmektedir. Türkiye'nin doğusunda yer alan illerde etki düzeyinin daha yüksek olduğu görülürken; Orta Anadolu bölgesindeki iller ile Kastamonu, Sinop, Samsun ve Mersin illerinde bu etki düzeyinin en düşük olduğu illerdir. OECD ülkelerinde uluslararası öğrenci hareketliliğinin ortalama payının %8 olduğu görülürken Türkiye'nin payının ise %1,9 düzeyi ile ortalamanın çok altında olduğu görülmektedir. Öğrenci hareketliliği ev sahibi ülkeye ekonomik getiriler ve bilimsel faydalar sağlamaktadır. Uluslararası öğrenci sayısının Türkiye genelinde artması için yükseköğretimde kaliteli ve çeşitli eğitim programlarının geliştirilmesi ve üniversitelerin uluslararası bilinirliğinin artması illerin gelişmişliğine olumlu katkı yapacaktır.

Sonuç olarak “uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliği sosyoekonomik gelişmişlik üzerinde etkilidir” hipotezi sınanmıştır ve uluslararası nüfus ve sermaye hareketliliği üzerinde meydana gelen değişimler illerin sosyoekonomik gelişmişliğini hem olumlu ve hem de olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Yabancılar yapılan konut satışı, yabancılar düzenlenen yatırım teşvik belgesi, ikamet izni verilen yabancı sayısı, yabancı çalışan sayısı ve yabancı öğrenci sayılarının illerin gelişmişliğine olumlu yönde etkilemektedir. Bu etkinin az gelişmiş illerin çoğunlukla yer aldığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde daha yüksek olduğu görülmektedir. Yabancı sermayeli şirket sayısının Marmara ve Batı Karadeniz Bölgelerindeki illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi ile pozitif yönlü bir ilişkisi bulunurken diğer bölgelerdeki illerin gelişmişliği ile negatif bir ilişkisi olduğuna ulaşılmıştır.

Küreselleşen dünyada sermaye ve nüfusun bu kadar hızlı ve kolay bir şekilde yer değiştirmesi, ev sahibi ülkede illerin ve bölgelerin gelişmişliğine etkisinin olması kaçınılmazdır. Türkiye’de uluslararası hareketlilik üzerine yapılmış olan çalışmalarda göç ve sermaye hareketliliğinin illere veya bölgelere olan etkisini bir arada inceleyen çalışmanın olmadığı görülmektedir. Bu çalışmada bu eksikliği doldurmak amacıyla uluslararası sermaye ve nüfus hareketliliğinin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyine olan etkisi Türkiye’deki iller için analiz edilmiştir. Ancak çalışmada bir yılın verisi kullanılarak analizler yapılmıştır. İleriki çalışmalarda uluslararası hareketlilik ve

sosyoekonomik gelişmişlik arasındaki ilişkinin belirli bir dönem aralığı için analiz edilmesi, sermaye ve nüfus hareketliliğinin kullanılan değişkenler bazında illere sağladığı avantaj ve dezavantajların daha detaylı hesaplanmasını mümkün kılacaktır.

KAYNAKLAR

- Acar, M.** (2016). Doğrudan Yabancı Sermayenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(13), 93-105.
- Akıncı, M., Yüce Akıncı, G., & Yılmaz, Ö.** (2017). Dramın Boyutlarının Ölçümü: Terörizmin Sosyo-Ekonomik Belirleyicilerinin Coğrafi Ağırlıklı Regresyon Analizi. *Fiscaeconomia*, 68-107.
- Albayrak, A. S., & Savaş, F.** (2015). Türkiye'de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişliğinin Belirleyicileri Ve 2012 Yılı Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması. *Aibü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-40.
- Anselin, L.** (2003). Spatial Externalities, Spatial Multipliers, And Spatial Econometrics. *International Regional Science Review*, 153-166.
- Aydemir, C., Arslan, İ., & Uncu, F.** (2012). Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya' Daki Ve Türkiye'deki Gelişimi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23, 69-104.
- Bahçekapılı, C., & Çetin, B.** (2015). The Impacts Of Forced Migration On Regional Economies: The Case Of Syrian Refugees İn Turkey. *International Business Research* 8, 1-15.
- Balkan, B., & Tümen, S.** (2016). Immigration And Prices: Quasi-Experimental Evidence From Syrian Refugees İn Turkey. *Journal Of Population Economics* 29, 657-686.
- Bayraklı, C.** (2007). Dış Göçün Sosyo-Ekonomik Etkileri: Görece Göçmen Konutları'nda (İzmir) Yaşayan Bulgaristan Göçmenleri Örneği. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı*. Aydın.
- Bende-Nabende, A., Ford, J., & Slater, J.** (2001). FDI, Regional Economic Integration And Endogenous Growth: Some Evidence From Southeast Asia. . *Pacific Economic Review*, 6(3), 383-399.
- Boubtane, E., Coulibaly, D., & Rault, C.** (2013). Immigration, Growth, And Unemployment: Panel Var Evidence From Oecd Countries. *Labour*, 27(4), 399-420.

- Boubtane, E., Dumont, J. C., & Rault, C.** (2014). Immigration And Economic Growth In The Oecd Countries, 1986-2006. *Iza Discussionpaper Series*, (Workingpaper No:8681).
- Bozdağ, E. G., & Atan, M.** (2009). Avrupa'ya Göç Eden Türk İşçilerin İktisadi Etkinliğe Katkısı. *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 11, 1, 159-180.
- Brunsdon, D.; Fotheringham, A., S.; Charlton, M., E.** (2002). Geographically weighted summary statistics- a framework for localized exploratory data analysis. *Computers, Environment and Urban Systems*, 26, s. 501-524.
- Brunsdon, D., Fotheringham, A., S.; Charlton, M., E.** (1996). Geographically weighted regression: A method for exploring spatial nonstationarity. *Geographical Analysis*, 28, s. 281-298.
- Castles, S., & Miller, M. J.** (2008). *Immigrant Workers And Class Structure In Western Europe*. London. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Chen, H.-J.** (2005). International Migration And Economic Growth: A Source Country Perspectiv. *Journal Population Economic*, 725-748.
- Dincer, B., Özaslan , M., & Kavasoğlu, T.** (2003). *İllerin Ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003)*. Ankara: Bölgesel Gelişme Ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, DPT.
- Esen, O., & Binatlı, A.** (2017). The Impact Of Syrian Refugees On The Turkish Economy: Regional Labour Market Effects. *Social Sciences*, 1-12.
- Frimpong, J. M., & Oteng-Abayie, E. F.** (2006). Bivariate Causality Analysis Between Fdi İnflows And Economic Growth İn Ghana. *Mpra Paper No. 351*, 1-20.
- Fotheringham, A., S.; E. Brunsdon, D.; Charlton, M.** (2002). Geographically Weighted Regression: the analysis of spatially varying relationship. *John Wiley and Sons LTD, University of Newcastle, Newcastle*.
- Fotheringham, A., S.; E. Brunsdon, D.; Charlton, M.** (2000). Quantitative Geography: Perspectives on Spatial Data Analysis. *SAGE Publications*, Londra.
- Gül, E. H., & Çevik, B.** (2014). *2010 Ve 2012 Verileriyle Türkiye'de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması*. Türkiye İş Bankası.
- Güllüpcinar, F.** (2012). Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği Ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirm. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*(4), 53-85.
- İçduygu, A., Sirkeci, İ., & Muradoğlu, G.** (2001). Socio-Economic Development And International Migration: A Turkish Study", *International Migration*. *International Migration Vol. 39 (4)* , 39-61.

- Iwasaki, I., & Suganuma, K.** (2015). Foreign Direct Investment And Regional Economic Development İn Russia: An Econometric Assessment. *Economic Change And Restructuring*, 48.3-4 , 209-255.
- Kalkınma Bakanlığı** (2013). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011), *Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü*, Ankara.
- Kang, Y., & Kim, B.** (2012). Immigration And Economic Growth: Do Origin And Destination Matter? *Cei Working Paper Series 2012-01*, Center For Economic Institutions, Institute Of Economic Research, Hitotsubashi University.
- Kar, M., & Tatlısöz, F.** (2008). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi. *Kmu İibf Dergisi Yıl:10 Sayı:14* .
- Mahalakshmi, S., Thiyagarajan, S., & Naresh , G.** (2017). ‘Foreign Direct Investment And Regional Economic Development. *Int. J. Business Excellence*, Vol. 11, No. 2., 199-220.
- Maria, C., & Lazarova, E.** (2012). Migration, Human Capital Formation, And Growth: An Empirical Investigation. *World Development*, 40(5), 938-955.
- Massey, D., Arango, J., Hugo , G., Pellegrino, A., & Taylor, J.** (1993). Theories Of International Migration: A Review And Appraisal. *Population And Development Review*, 19(3), 431-466.
- Mehic, E., Silajdzic, S., & Babic-Hedovic, V.** (2013). The İmpact Of Fdı On Economic Growth: Some Evidence From Southeast Europe. . *Emerging Markets Finance And Trade*, 49(Sup1), 5-20.
- Mullen, J., & Williams, M.** (2005). Foreign Direct Investment And Regional Economic Performance. *Kyklos*, Vol. 58, No. 2, 265–282.
- Öz, İ., & Çelebioğlu, F.** (2015). The Impacts Of Socio Economic Factors On Migration Across Turkish Regions: A Spatial Data Analysis. *Emc Review*(10(2)), 194-210.
- Özdemir, D.** (2018). Türkiye’de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Belirleyicileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1337-1349.
- Sevinç, H., & Eroğlu, D. S.** (2016). Ekonomik Büyüme Ve Göç İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkelere Dayalı Bir Analiz. *International Conference On Eurasian Economies Session 2c: Kalkınma Iı* (S. 398-403). Hungary: Beykent University Publications No:115.
- Stark, O.** (1991). *The Migration Of Labor*. Cambridge: Basil Blackwell.
- Tatlıdil, H.** (1992). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz*. Ankara: Engin Yayınları.

- Toksöz, G.** (2006). *Uluslar Arası Emek Göçü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Türkcan, B.** (2017). Suriye Krizi Sonrası Göçün Türkiye’de Bölge Ekonomilerine Etkiler. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Issn: 1308–9196(26), 769-795.
- Wallerstein, I.** (1995). *Kapitalist Dünya Ekonomisinde Hane Yapıları Ve Emek Göçü Oluşumu*. İstanbul: Irk Ulus Sınıf, (Der. Balibar, E. Ve Wallerstein, I) Metis.
- Williams, A., Balzac, V., & Wallace, C.** (2004). International Labour Mobility And Uneven Regional Development In Europe Human Capital, Knowledge And Entrepreneurship. *European Urban And Regional Studies* 11(1), 27-46.
- Yakar, M.** (2013). Türkiye’de İller Arası Net Göçlerle Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Arasındaki İlişkinin Coğrafi Ağırlıklı Regresyon İle Analizi. *Ege Coğrafya Dergisi* 22/1, 27-43.
- Yapraklı, S.** (2006). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Belirleyicileri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz . *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 23-48.
- Yıldız, E. B., Sivri, U., & Berber, M.** (2012). Türkiye’de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2010). *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 39, 147-167.
- Zekarias, S. M.** (2016). The Impact Of Foreign Direct Investment (Fdi) On Economic Growth İn Eastern Africa: Evidence From Panel Data Analysis. *Applied Economics And Finance* Vol. 3, No. 1, 145-160.
- Url-1**< <http://v1.invest.gov.tr/tr-TR/investmentguide/Pages/10Reasons.aspx>>, erişim tarihi: 15.09.2019.
- Url-2**< <http://www.emlakkonut.com.tr> > , erişim tarihi: 20.09.2019.
- Url-3**< <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>>, erişim tarihi: 10.08.2019.
- Url-4**< <https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/AnaSayfa.php> > , erişim tarihi: 01.08.2019.
- Url-5** < <https://www.tepav.org.tr/tr/calismalarimiz/s/399> > , erişim tarihi: 13.10.2019.
- Url-6** < <https://ailevecalisma.gov.tr/> > , erişim tarihi: 07.08.2019.
- Url-7**< <https://www.sanayi.gov.tr/?lang=tr> > , erişim tarihi: 22.08.2019.

EKLER

EK A: Ortak faktör varyansı

EK B: Varimax yöntemiyle dönüştürülmüş faktör matrisi (Değişkenlerin temel bileşenlerdeki ağırlıkları)

EK C: Türkiye’de illerin sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması

EK A

Communalities

	Initial	Extraction
Zscore(Nüfus_yogunlugu)	1.000	.655
Zscore(is_yerlerinin_istihdam_orani)	1.000	.740
Zscore(Ortalama_kazanc)	1.000	.622
Zscore(Fire_it_orani)	1.000	.792
Zscore(Calisan_orani)	1.000	.875
Zscore(Orta_yüksek_imalat)	1.000	.799
Zscore(KB_bitkisel_üretim)	1.000	.528
Zscore(KB_genel_bütce_geliri)	1.000	.386
Zscore(kamü_yatirim)	1.000	.921
Zscore(KB_gelir)	1.000	.927
Zscore(KB_Elektrik_tüketimi)	1.000	.656
Zscore(Konut_satislari)	1.000	.953
Zscore(Otomabil_orani)	1.000	.830
Zscore(onbin_hekim)	1.000	.879
Zscore(yüzbin_hastane_yatak)	1.000	.746
Zscore(yüzbin_marka)	1.000	.867
Zscore(onbin_konut_satisi)	1.000	.693
Zscore(Turizm_yatak_sayisi_orani)	1.000	.503
Zscore(KB_bank_kredi)	1.000	.853
Zscore(AR_GE_merkezi_orani)	1.000	.944
Zscore(Yüksekokul_fakülte_mezun)	1.000	.727
Zscore(Finans_IT_girisim)	1.000	.956
Zscore(Demiryolu_uzunlugu)	1.000	.575
Zscore(Hava_yolu_yolcu_sayisi)	1.000	.952
Zscore(KB_Düsen_ihracat)	1.000	.709
Zscore(yüzbin_patent)	1.000	.811
Zscore(onbin_dis_hekimi)	1.000	.860

Extraction Method: Principal Component Analysis.

EK B

Rotated Component Matrix ^a					
	Component				
	1	2	3	4	5
Zscore(Finans_IT_girisim)	.973	.055	.052	-	-.013
Zscore(Hava_yolu_yolcu_sayisi)	.972	.002	.039	.071	.024
Zscore(kamü_yatirim)	.944	.057	.134	-	-.032
Zscore(Konut_satislari)	.924	.226	.188	-	-.105
Zscore(AR_GE_merkezi_orani)	.920	.247	-	-	-.042
Zscore(Fire_it_orani)	.766	.157	.361	.058	-.219
Zscore(KB_banka_kredi)	.749	.430	.301	.121	-.049
Zscore(yüzbin_marka)	.743	.467	.201	.161	-.174
Zscore(yüzbin_patent)	.588	.593	.125	-	-.165
Zscore(KB_Düsen_ihracat)	.557	.554	-	-	-.197
Zscore(Turizm_yatak_sayisi_orani)	.483	.090	.053	.506	.053
Zscore(KB_gelir)	.470	.819	.184	-	.039
Zscore(onbin_dis_hekimi)	.424	.548	.559	.155	.209
Zscore(Yüksekokul_fakülte_mezun)	.378	.563	.452	.096	.231
Zscore(Ortalama_kazanc)	.307	.496	.109	-	-.042
Zscore(Calisan_orani)	.274	.820	.278	.149	.168
Zscore(is_yerlerinin_istihdam_orani)	.218	.545	.336	.508	.160
Zscore(onbin_hekim)	.207	.232	.884	.015	.013
Zscore(Otomabil_orani)	.185	.663	.429	.414	-.044
Zscore(Demiryolu_uzunlugu)	.152	.181	.522	-	-.390
Zscore(Orta_yüksek_imalat)	.092	.819	-	-	-.148
Zscore(onbin_konut_satisi)	.016	.743	.266	.264	-.009
Zscore(KB_genel_bütçe_geliri)	-	-.072	-	-	.613
Zscore(KB_Elektrik_tüketimi)	.014	.795	.061	.041	-.121
Zscore(yüzbin_hastane_yatak)	.061	.002	.055	.059	-.066
Zscore(KB_bitkisel_üretim)	-	.106	-	.686	-.085
Zscore(Nüfus_yogunlugu)	.196	.061	.030	.014	.780
	.204				

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 12 iterations.

EK C

İl Adı	Endeks Değeri	Sıralama	Gelişmişlik Düzeyleri	İl Adı	Endeks Değeri	Sıralama	Gelişmişlik Düzeyleri	
Istanbul	59.787	1	1.Kademe Gelişmiş İller	Kastamonu	-2.745	48	5. Kademe Gelişmiş İller	
Ankara	27.548	2		Aksaray	-2.759	49		
Izmir	15.089	3		Karaman	-2.763	50		
Antalya	14.896	4		Amasya	-2.837	51		
Kocaeli	12.481	5		Nevsehir	-2.852	52		
Bursa	11.210	6		Tunceli	-2.910	53		
Mugla	6.136	7		Çankiri	-2.992	54		
Eskisehir	6.084	8		Diyarbakir	-3.370	55		
Sakarya	5.380	9	2. Kademe Gelişmiş İller	Bartın	-3.401	56		6. Kademe Gelişmiş İller
Denizli	5.331	10		Giresun	-3.720	57		
Kayseri	4.706	11		Ordu	-3.769	58		
Konya	4.551	12		Sinop	-3.940	59		
Gaziantep	4.238	13		Nigde	-4.212	60		
Tekirdag	3.861	14		Kars	-4.257	61		
Manisa	2.548	15		Osmaniye	-4.338	62		
Adana	2.332	16		Tokat	-4.434	63		
Yalova	2.269	17		Ardahan	-4.434	64		
Mersin	2.122	18		Adiyaman	-4.783	65		
Trabzon	1.752	19		Van	-4.927	66		
Aydin	1.632	20		Kilis	-4.939	67		
Balikesir	0.993	21	3. Kademe Gelişmiş İller	Yozgat	-4.958	68		
Bolu	0.649	22		Mardin	-4.989	69		
Samsun	0.368	23		Gümüşhane	-5.007	70		
Çanakkale	0.249	24		Igdir	-5.588	71		
Isparta	-0.159	25		Sanliurfa	-5.938	72		
Hatay	-0.247	26		Bayburt	-5.957	73		
Edirne	-0.286	27		Batman	-6.095	74		
Kirklareli	-0.360	28		Bingöl	-6.387	75		
Karabük	-0.602	29		Bitlis	-6.605	76		
Zonguldak	-0.649	30		Siirt	-7.247	77		
Bilecik	-0.746	31		Sirnak	-7.429	78		
Elazig	-1.131	32		Hakkari	-7.627	79		
Rize	-1.175	33		Mus	-7.681	80		
Düzce	-1.305	34		Agri	-7.932	81		
Erzurum	-1.425	35	4. Kademe Gelişmiş İller					
Kirikkale	-1.518	36						
Kahramanmaras	-1.564	37						
Sivas	-1.571	38						
Artvin	-1.856	39						
Malatya	-1.859	40						
Kütahya	-1.937	41						
Usak	-2.052	42						
Burdur	-2.174	43						
Erzincan	-2.250	44						
Kirsehir	-2.264	45						
Çorum	-2.606	46						
Afyonkarahisar	-2.654	47						

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Melek Gökmeydan
Doğum Tarihi ve Yeri : 01.07.1993 Hatay/İskenderun
E-posta : melegkmeidan@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama
- **Yüksek Lisans** : İstanbul Teknik Üniversitesi, Bölge Planlama Programı

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

Arş.Gör., Bursa Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fak., Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Bölge Planlama Anabilim Dalı, 2018- Devam Ediyor

DİĞER YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

Gökmeydan M. “Yerel Yönetimlerin Suriyeli Mültecilere Yönelik Uygulamaları: İstanbul İlçeleri Örneği”, 21. Yüzyılda Uluslararası Göç – IV, 10-11 Ekim, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, 2019